

Konuşmak Düşünmek Örgütlenmek
Af ve Demokratikleşme

TÜSTAV

Ruhi Su

Ruhi Su öldü.
1912'de yola çıkan ve 20 Eylül 1985'de duran bu ezbili yürekle, sanat tarihimiz, gerçekçi düşünce hayatımız önemli ve özgün bir tanığını yitirdi.

Ruhi Su'nun hayatı bir örnek hayatıdır. Direnme, çalışma, ciddiyet, vefa ve en önemlisi inanmadır. Bilinçli bir seçmenin-çünkü seçme bir bilinc olayıdır- tutarlı ve onurlu sürdürürdü. Onun yaşamı, yiğit ve inanmış bir insanın bilinçle verdiği uğraşın başı grafiğidir. Olağan şeylerden olağanüstü güzellikler yaratılabileceğinin bir örneğidir. Bütün bunlardır, 1912'de doğan bu Seferberlik çocuğunu, bu öksüz Ruhi Su'yu ulusal ve uluslararası değerimiz kılan... Ruhi Su'nun yaşamında rastlantının yeri çok azdır. Hemen yok gibidir. O ne istedğini bilmıştır. Bildiği yolda da hiç ödün vermeden inanarak yürümüştür. Kırkbeş yıl önce, daha 28 yaşında iken Varlık Dergisinde çıkan Türk Halk Müziği, Türkülerimiz v.b. konularında kalemlenmeleri, bugünkü Ruhi Su'nun haberini, ipuçlarını vermektedir. Ruhi Su'nun büyülüğu bura'dan geliyor. Bunun için örnek alınmalı, yeterince incelenmelidir, diyoruz.

Ruhi Su'ya göre, halktan kopuk hiçbir işten, hiçbir bir insandan hayır gelmez. Halk olgusunu böyle önemseyen, ama halk dalkavukluğuna da hiç yüz vermeyen ustamızın ereği, halkın sesine ses olmak, derdine dil olmaktadır. Bu nedenle seçimini halk müziğinden, türkülerden yana yapmıştır. Basbariton sesiyle ve geleceğin büyük opera sanatçısı, hatta devlet sanatçısı v.s. v.s. olmak varken neden bu çileli yolu seçmiştir? Kendisiyle çeşitli tarihlerde yapılmış konuşmalardan ilginç bulduğumuz bir kaç paragrafi buraya aktarmayı uygun gördük.

Orhan Kemal'le, 1952 yılında Yeditepe Dergisinde yayınlanan konuşmasından:

(Sanatın bütün dallarındaki gerçekçilik konuşulur, sıra müzikte gerçekçiliğe gelmiştir) Orhan Kemal Ruhi Su'ya sorar:

" - Peki son bir soru. Bu işi nereye kadar götüreceksin?

Manalı manalı güldü:

- Hikâye ve romanda sen nereye gitmek istiyorsan, bir şarkıcı olarak ben de halkın müzik kültürünü ileri götürmek istiyorum. Yani memleketimin insanları türkü söylemek isterlerse, benim ileri teknikle zenginleştirmeğım türkülerimi söylesinler.

- Bu kadar mı?

- Bu kadar yeter şimdilik."

Ruhi Su, halk müziğine, halkın bir çığlığı sayılabilen türkülerine bakış açısından nasıl olduğunu da, çok yıllar sonra, 1982'de Gösteri Dergisi için Onat Kutlar'a anlatacaktır:

"Bu anlayışı öncelikle aldığım kültüre, gördüğüm

eğitime borçluyum. Genel müzik eğitimimin yanı sıra, ses eğitimi gördüm. Ses eğitimi, insan sesinin bilimsel yollarla geliştirilmesidir. Sonra şarkı söyleme yöntemlerini öğrendim. Battıların 'led' dedikleri şarkısını nasıl söylenilir, onu öğrendim. (...) Sonra kendi müziğimi incelediğimde, halk müziğimin özelliklerini gördüm. Zengin konularını, tema çeşitliliğini, değişik yorumlara açık olusunu değerlendirdim. Halk müziğimin de, Battı'nın ileri müzikleri gibi geniş alatım olanakları taşıdığını görebilmem, içinden geçtiğim battı müziği eğitimi nedeniyle mümkün oldu. Bugün bir türküyü söylemekten aldığım zevk, bir Schubert lied'in söylemekten aldığım zevkten aşağı değil."

1984 yılında, Milliyet Sanat Dergisi'nde Zeynep Oral'la yaptığı konuşturma da çok ilginçtir. Ruhi Su bu ilginç konuşmada sanki müzik yaşamının hesabını vermektedir. Bir küçük paragrafı aynen alıyoruz:

"Müziğimiz içinde, ileriye açık yeni bir ses getirdiğime inanıyorum. Hiç olmasa, çok sesli battı müziğinin içinde, bize özgü bir ıslubun gerekliliğine inandırdım insanları. Yalnız besteciler açısından değil, tüm yorumcular açısından da türkülerimizin, şarkularımızın Türk toplumuna özgü bir rengi olmalı. Ben sesimle böyle bir kişilik, böyle bir renk getirdiğime inanıyorum."

Bütün bunlara karşın, Ruhi Su, öbür ustamız Aziz Nesin gibi, halkımıza ödenmesi gereken borcunun bitmediği kanısındadır. Bizi yaratan, bizi biz eden halkımıza..

Ruhi Su'nun 1960'lı yıllarda toplumsal bilinçlenmemize yaptığı katkıları nasıl unutabiliriz? Türkiye halkın kültür ve sanat tepelerinden sesler getirdiğinde elele omuz omuza yürüdük alanlarda. Acıları, sıkıntıları ve nice umutları dile getiriyordu ustalarımızın dilinden. Geçmişten geleceğe bir bilinc köprüsü kuruyordu sanki.. O olağanüstü yorum gücüyle, inanrırcı sesi ve kişiliğiyle.. Seven insan yüzüyle.

Nazım'ın 'Kuvayı Milliye Destanı'ni kaç kez okumuştum. Bir de Ruhi Su'dan dinlerken, hemen her seferinde tüylerim ürperirdi. O umut ve umutsuzlukla; sonsuz yokşulluk içindeki, ama inanılmaz gizler dolu insanlarını anlatırken..

Ruhi Su öldü mü? İnananam. Yüzü bir türlü gitmiyor gözümüzün önünden. Karşısındaki dinlerken de, sazını çalıp söyleken de hep sevecen ve güler yüzüydü. Sanatına ve insana olan inanından ve saygılarından diye hep düşünmüştür. Öyledir de. İşini severek ve sevinçle yapardı.

Yirmi yıl kadar önce, birlikte İstanbul'da bir plaja gittiğimiz günü anımsadım şimdi. Bundan yedi ay önce yitirdiğim öğretmenim, büyük insan Sedat Günay'ın Adana'dan arkadaşı ve gönüldesiymişti. Çok sevişlerdi. Eşleri de Ankara'dan, Dil-Tarih'ten arkadaşlardı. Bütün bir öğleden sonra birlikte olduk. Söyleştiğimde, denizde yüzük.. Bir ara Diyarbakır yöresinden türküler istemişti benden. Ankara'ya dönence o konağa ne bulduysam göndermiştim kendisine.

Ruhi Su öldü mü? Hayır, inanmam. Onun kadar uzun ömürlü sanatçı yeryüzünde çok azdır, Sık sık gelmezler çünkü. 21.09.1985.

Remzi İnanç

BİLİM ve SANAT

Sahibi:
ALİ NAKİ ÖNER

Genel Yayın Yönetmeni:
VARLIK ÖZMENEK

Genel Yayın Danışmanı:
GÜNEY GÖNENÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
İRFAН AYDIN

KONUŞMAK DÜŞÜNMEK ÖRGÜTLENMEK

BİLİM ve SANAT

4

AF ve DEMOKRATİKLEŞME

Muzaffer İlhan Erdost

6

LAİKLİK ÜZERİNE

Onur Kumbaracıbaşı

9

"SİYASİ DAVA"

Erşen Sansal

10

POLİS YASASI: KEYFİLİĞİN KURUMSALLAŞMASI

Kemalî Saybaşılı

12

HUKUK ve İNSAN

O. İzzet Kök

14

KALKINMA ve İNSAN HAKLARI

Sinan Sönmez

15

YENİ VERGİ PAKETİNİN GETİRDİKLERİ

Oğuz Oyan

18

SENDİKAL BİRLİK

Alpaslan Işıklı

20

TÜRK-İŞ'TE SOSYAL DEMOKRAT MUHALEFET

Ayhan Başaran

22

SOSYAL YÖNÜ OLmayan EKONOMİDE

SENDİKACILIĞIN KRİZİ

Mahmut Uyanık

24

BÜLENT TANIK: NEDEN TEKNOKRAT ?

AVRUPA KÜLTÜR FORUMU YAPILIRKEN

Cemil Turan

26

GRENADA'DA ABD TERÖRÜ

Kaya Umut

28

"GÖSTERMELİK" AŞI KAMpanyasının İÇYÜZÜ

Çakır Üçoba

30

DOSTLAR AŞILAMADA GÖRSÜN

Hasan Caner

33

NAZİ TOPLAMA KAMPLARI

Selçuk Aslan

36

GERÇEKÇİLİK ÜZERİNE

Mümtaz İdil

40

GERÇEKÇİLIGIN İLK ADIMI

Aydın Süer

42

ZAMANSIZ ÖLÜM: ERKAN YÜCEL

Ömer Can

45

MEHMET BAYRAK: "EŞKİYALIK BİR ÇEŞİT PATLAMADIR"

Söylesi: Mehmet Koç

46

DEMOKRASİ-DEMOKRATİK EĞİTİM

Sezai Kaynak

48

GİZLİ EĞİTİMSİZLİK

Ahmet Özتuncer

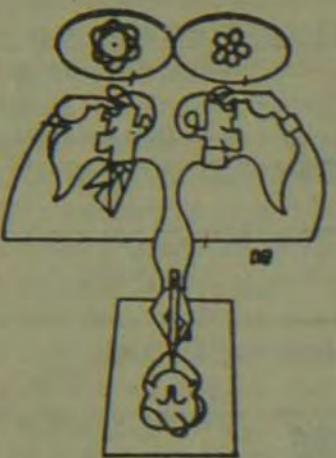
50

KARIKATÜRLER

Ferruh Doğan

Yazışma Adresi: Sümer Sk. 36/1-A Kızılay-ANKARA.
Tel: 30 11 66 • Posta Çekici No. 125261 • İstanbul Temsilcisi: Dikna S.ERDEN • İzmir Temsilcisi: Taner ÜNLÜ
Tibaş İhbar 5/506 Konak, Tel: 14 86 08 • İşveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN, Box 38 045, 10064 Stockholm •
F.Almanya Temsilcisi: Duran TAŞTAN, Alemannen Str.1 4040 Neuss • Dizgi: DEMA, Telefon: 30 06 44
• Film: DENİZ Tel: 29 84 30 • Basıç: SANEM Matbaacılık A.Ş. • Dağıtım: ETKİN, Tel: 527 60 11 (İst.) •
Abone: Yıllık 2200, Altı Aylık 1200 TL /Avrupa Yıllık 40 DM, ABD (Ucakla) 30 Dolar, Avustralya 35 Avust.Doları

KONUŞMAK DÜŞÜNMEK ÖRGÜTLENMEK

Doğanın en yüce ürünü olan insanoğlunun bu ayrıcalığına milyonlarca yıllık emeğiyle ulaştığı gerçektir. Doğaya karşı verdiği zorlu savaşının bir bakıma "olmak ya da olmamak" yaşamsallığı içinde, ortak eyleminden çıkarttığı aklın toplumsallaşmasıyla ilk zafer basamaklarına adım atan insanın, giderek konuşabilir ve düşünebilir bir varlık haline gelmesi, binlerce yıllık bir sürecin sonucudur. Doğaya karşı örgütlenme ile başlayan bu gelişmenin, ortak çalışmanın toplumsallaşması ölçüsünde ve doğal süreçlerin denetimi ile birlikte toplumsal düzenleniş evrelerini izlediği ve yönlendiği kabul edilebilir.

Bu süreç içinde beliren toplumsal farklılaşma ile birlikte giderek insan oğlu uğraşısının, sınırlı kaynakların dağıtım biçim ve kontroluna dayanan bir dinamiğe büründüğü, çeşitlenip biçimlendiği ve geliştiği ayırdedilebilir. Bu tarihsellik, toplumsal kaynakların, ortaya çıkan toplumsal gruplar arasındaki dağıtım biçimine ve kontroluna dayanan "siyaset" uğraşısı ve düşüncesinin, yeryüzü ile yakın ilişkisini ve insanı kaynağını anlamlandırsa gerektir. Ne var ki, insanoğlu bu yalnız aydınlanmayı edinebilmek için de, yüzyıllar süren çabanın sahibi olmuştur. Ve insan kendini yüceltmeyi başarmıştır.

Bir çırıpta söylenebilen bu gelişmenin tarih içinde düz bir çizgi izlediği elbette düşünülemez. Hele hele dünyanın, "söz", "düşünce", "örgütlenme", "siyaset" gibi kavramların toplumsal yaşamındaki konumlarının "suç" ve "ceza" kavramlarına yakın olduğu Türkiye gibi bir kösesinde... Ülkemiz öteden ve bir süreden beri, sözün ifade edilemeyeceği, düşünencenin sınırlanıp sınırlanamayacağı, örgütlenme hakkının kullanılıp kullanılamayacağı, siyasetle kimlerin uğrasıp uğratılmayacağı sorunlarının tartışıldığı bir yeryüzü kösesidir. İfade edilemeyen sözün, sınırlanan ve/veya yasaklılanan düşüncenin, katılınamayan siyasetin demokrasi kavramı ile köprülerini kurmanın gücü ortadadır. Uzun siyasal geçmişinin yanısıra, tarihin ilk ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşının muzaffer sahipliği gibi birikimleri olan ve gelişime yolunda önemli evreler geçiren bir ülkede, demokrasi, hak ve özgürlükler, hala her dokunanın farklı izlenimler edinebildiği kavramlar ve olgular arasındadır. Demokrasi bilincinin, asgarisinden bazı temel, köklü ilke ve normlara dayanması gerektiği açıktır.

Yaşadığımız günlerde, basında ve kamuoyunda söz konusu edilen "Susan Türkiye-Konusan Türkiye" tartışması bir gereksinimi yansıtıyor ölçüde saygideğer olmakla birlikte, ciddi bir eksikliği perdeleme eğilimine yönelmemelidir. Sorun, önemli potansiyelleri olan bir ülkenin sadece konuşması değil, düşünebilmesi, düşünebilmesinin de maddi ve manevi koşullarını sağlayabilme serbestliği, düşünebildiğini siyasal katılım yoluyla gerçekleştirebilme özgürlüğüdür. Söz ve düşünmenin ifade ile olduğu gibi siyasetin de en geniş ve verimli anlamda toplumsal örgütlenme ile zorunlu bağlarının bulunduğu tekrarlamaya gerek yoktur. Öyleyse, çağdaş uygarlığa söz, düşünce ve örgütlenmeye getirilen suç ve cezalarla değil, ancak çağdaş demokrasi düşünesi ile varabileceğinin gerçekliğini gözardı etmeden ve bunun için de tarihsel haklıklarları olan bir ülkede, demokrasının temel ilkelerini eksiksiz savunma ve onun "onsuz olmaz" gereklerini yerine getirme sorumlulukları söz konusudur. Başka bir deyişle;

- Çalışan tüm kesimlerin ekonomik, demokratik ve mesleki örgütlenmesinin yasal güvenceye kavuşturulması,
- Düşünme ve örgütlenme özgürlüğünün önünde duran yasal engellerin kaldırılması,

• Böylece, siyasal katılımın evrensel boyutlarda yaygınlaştırılması, Tüm bu gerekler özenle paylaşılmalıdır. "Susmak-Konusmak" tartışmasının bu temel öğeleri de içeriği unutulmamalıdır.

Bu sorumlulukların güncel bir gereği de, demokratik normlara öteden beri ağırlığını duyuran kısıtlamalar konusundaki tutumları belirginleştirmek, demokratikleşme için zorunlu bir adım oluşturan genel siyasi af noktasında susmak değil, konuşabilmektir.

Bir toplumun geleceği, yaşama ve çağına yönelik taleplerin niteliği ile ilgilidir bir bakıma. Toplumsal taleplerin traversleri de, düşünme, konuşma, örgütlenme ve örgütsel katılma hak ve özgürlükleridir. Küçülen ya da küçütlülen taleplerin niteliği ve yönü bazı tarihsel kesişmelerde demokrasinin kütup yıldızlığıyla tayin ve tespit olunur. Uygulanmakta olan ekonomik ve kültürel politikalar bir yana Türkiye'nin yüzü ve yönü demokrasiden, gelişmeden yanadır.

BİLİM ve SANAT

Ferruh Doğan

Af ve Demokratikleşme

Muzaffer İlhan Erdost

"Ya bir savaş çıkar bozar dengemi"

Turgut Uyar

Ne çok konuşulur "af". İlk bir voltada, bir ranza üzerinde söyleşide uç verir. İnce kökler salar içten içe. Bir görüşle, bir mektupla gazetede yayınlanan küçük bir haberle, dallanır, çoğalır köklər. Filiz verir, yaprağa durur. Haberler, önce arada bir, sonra sıksılaşarak çoğalmaya başlar. Yazilar, demeçler, daha nice şeyler arasında gizli bir çiçek gibi durur "af" sözcüğü. Toplumu örmeye başlar. Dışardan içeri, her gün, her saat, sinsi, ezici bir sevinç olur akar. İçerde, ister voltada olsun, ister hücrede; af, düşleri besler. Düşleri gerçeğe yaklaştırır. Öperken sevdiği ya da seveceği kadını, öpecekken çocuğunu, bulvarın kalabığına karışmışken, karşıt haberle kesisir umudu.

İpin altında olur yeniden. Yılların kalın ve karanlık duvarıyla çevrilir. Sonra yeni haberler uç verir, umut yeniden gelişir, gövdelenir.

Feodalizmin de iç dinamizmi olduğu bilinir. Yani üretim ilişkisi olarak kendini yeniden üretirken, yeni ilişkiler de üretir. Şu var ki, üretim araçları cılız, küçük ve dağınık, emek üretkenliği düşük olduğu için, kendini yeniden üretirken yeni ilişkileri çok yavaş üretir. Teknik bilimin birikmeye, servetin sermayeye, üretim araçlarının ve emek gücünün sermayenini öğelerine dönüşmeye başlamasıyla birlikte, bu değişim de hızlanmaya başlar. Yüzyıllarla gerçekleşen nitel dönüşümler, tek bir yüzyılın dilimleri içerisinde tamam-

lanır ve giderek bu zaman dilimleri daha da küçülür.

Türkiye gerçegiyle şöyle somutlaşımak olanaklı: Toprağı tasarrufunda bulunduran reaya, yani imparatorluktaki köylü, Medeni Yasaya birlikte, ya bu topraktaki tasarruf hakkını yitirdi, yani tasarruf hakkı biçimindeki mülkiyetinden yoksun kaldı, yoksullaştı; ya da bu tasarruf hakkı, mülkiyet hakkına dönüştü, yani bağımsız küçük mülk sahibi haline geldi. Ülkenin kapitalistleşmesi ve kapitalist pazara çekilmesi oranında, kapitalizm, küçük köylünün sahip olduğu toprağı ve diğer üretim araçlarını sermayeye, emek-güçünü ücretli emek-güçüne, yani sermayenin öğelerine dönüştürmekle kalmadı, kırsal alanda, her yıl artan sayıda emekçi üretim araçlarından yarışarak, yani yoksullaştırarak, onların yiğinlar halinde sanayi merkezlerine iletilmesinin belirleyici etkeni oldu.

Bir başka nokta: Kırsal alanın bağlarından itilen yiğinlar, ancak geleneksel yöntemlerle üretim yapan, yani davar gütmeyi, karasaban sürmeyi ve bu tür işleri biliyorlar. Binalar, tornavida kullanmayı, iki elektrik kablosunu bir düğmeye bağlamayı bilmiyorlardı; kısacası teknığın gereksindığı en temel beceriden yoksun ve en başlangıç bilgilere yararlıydılar. Bir başka anlatımla, kapitalizm, yiğinları üretim araçlarından yarıştıp onları emek-güçü satıcısına dönüştürken, binaları, kendisinin gereksindiği bilgi ve beceriye sahip insanlar olarak yetiştirmedi.

Kırsal alanda yoksullaştırılmış bulunan ve kapitalist pazarın etkisinde yoksullaşmaya başlayan yiğinlar, sanayi merkezlerinin kanallarını tıkamaya, kentlerin çevresinde kalın bir halka oluşturmaya başladığı zaman, burjuva sistem ve burjuvazi, yoksullaştığı bu yiğinları soğuracak güçte de değildi (bugün de değil). Çünkü pazarın öznesini oluşturan metaîn üretiminin ana merkezleri, ülke sınırları dışındaydı, ve diyelim İngiltere'de ya da Birleşik Devletler'de üretilen metaîn yoksullaştığı yiğinlara, Ankara ve İstanbul'un sanayi odaklarının yeterli iş sağlayabilmesi olanaksızdı. Sorun nasıl çözülecekti, kim çözecekti sorunu? Dünya pazarına egemen olması ve sömûrgelerinin genişliği ölçüsünde gelişmiş bulunan İngiltere'de, iki dünya savaşı arasında (bir yandan sömûrgelerinin azalması, bir yandan pazarların öteki emperialist güçler tarafından paylaşılmaması sonucu) artan işsizliğin ve bunalımın ürünü Keynes iktisadi mi; ya da dünya emperializminin merkezde yoğunlaşan bunalımını, gelişmenin ilk basamaklarında bulunan ülkelerde (askeri müdahalelerle) yayarak, hafifletmeye çalışan Friedman iktisadi mı? Bu iktisat politikaları, ancak gelişmiş kapitalist ülkenin ya da emperializmin bunalımlarını erteleyebilir ya da erteleyebilirdi. Emperialist sistem içerisinde yer alan, ama emperialist olmayan azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını çözemezlerdi.

Geleneksel ilişkilerin yerini yeni ilişkiler almaya başladığı zaman, yeni ilişkilerin doğruduğu toplumsal sorunlar, özellikle de emekçi yiğinlarin sorunları, hızla büyümeye ve nitelik değiştirmeye başladı. Ancak toplumun tarihsel derinliğinden kavranabilen güncel sorunları çözecek bilgi ve yöntemlerin edinilmesi ve üretilmesi ise, baskı altına alınmıştır. Toplumsal yapıdaki değişim, alttan kendi gerçekliğini dayatırken, üstten baskının artması, birçok insan zindanda yürütülmüş, ama düşüncelerin baskı altına alınması ve birçok insanın çürüttülmesi toplumun sorunlarını çözmemiş, soruların içten içe birikmesini önlememiştir.

1961 Anayasası, bunun bir ölçüde düşünsel ortamını sağladığı zaman, Batıda oluşmuş yüzüllük bilimsel birikim, çevirilerle akmaya başladı. Bu düşünceler, kuşkusuz,

kapitalizmin dörtüz yıllık oluşumdan ürütüyordu, ve her biri, belirli bir gelişme aşamasının ürünüdür. Her ürün, bir sonrakının üretilmesinde ve geliştirilmesinde, yeni bir basamak, yeni bir temel oluşturuyordu. Her ülke, o gün, kendine özgü koşulların hazırladığı düşünülebilir, yöntem biçimlerini bulgulamıştı. Ülkemizde ise, bu birikimin hemen hemen tümü, kısa bir zaman dilimi içerisinde dilimize akıverdi. Okuyan ve yurt sorunlarına çözümler arayan gençlik, yayınları, düşüncelerin oluşumundaki dialektik düzen, toplumların kendilerine ve çağlarına özgü özellikleri ve süreçleri içine geçmiş olarak birarada buldu. Bilimsel sosyalizmi öğrenme, irdeleme ve yurt gerçekleriyle yoğurarak yeniden-üretme olanakları bir ölçüde sağlanmış olmakla birlikte, toplumsal gelişmenin tarihsel olarak biriktirdiği sorunları sabahın akşamı çözme eğilimleri de uç verdi.

Toplumsal değişmeden kaynağını alan ve içine geçerek biriken sorunlar ile, bunlara çözüm arayanların biriken ve içine geçen sorunları arasındaki çelişkinin yoğunlaştığı ortamda, kendini yasal olarak açıklama olanağı bulamamış, yasal olanakları görece de olsa bulduğu za-

man, yasadışı güçlerin zor yöntemleriyle karşı karşıya getiriliniş, yasal olmayan gerici güçlerin çatışma alanında çekilmiş bir kuşak, bugün, af konusunun öznesini oluşturmaktadır. Böyle bir ortamın oluşmasında sorumluluk payı tarihsel olarak ağır basan egemen siyasal anlayışın kendisinden, her on yılda bir askeri müdahaleye yol açtığını, müdahalelerle sağlanan geçici bir gönencin, giderek emekçi sınıf ve katmanları dışladığını, ve temel sorunun da burada düşünlendiğini kabul etmesi gereklidir. Bu nedenle de, af, içerdeki insanın cezasının bağılanması olduğu kadar, egemen siyasal anlayış için de demokratikleşme doğru bir değişim anlamını içerdigi zaman, af tek değil mi? Çözüm yöntemlerinin yönüyle doğru. Ama, bu, nasıl bir değişmedir. Tartışılabilir. Esas olan, bence, toplumun değişmiş olmasıdır. -Toplumsal değişim, kuşkusuz iktisadi yapının değişmesinden kaynaklanır, ama toplumlar ileri doğru evrimleşikçe, onun üstyapısı, hukuk anlayışı, oylara ve geçmişe bakışı da evrimleşir, değişime uğrar. Bu nedenledir ki, soruna yaklaşırken, gençlerin, kendileri için ne istedigi sorulmalıdır. Yanlışlar da yaptılar, yasalarla göre "suç" da işlediler, ama kendileri için ne istedidi

Ferruh Doğan

Ferruh Doğan

ler? Kendi özel çıkarları için değil, egemen siyasal görüşe aykırı düşmesi ya da yanlış olması, sorunlara bir çözüm aranlığı gerçekğini ortadan kaldırır mı? Ya da onları "yanlış" denilen yönemlere zorlayan etkenleri yokumsayarak, gerçek tam olarak saptamamız olanaklı mı?

****

"İp" neyi çözecek? Toplumun birikmiş ve biriken sorunlarını çözecek mi? Yoksa bu sorunları örtecek, sorunların yeni sorunlar üretmesinin arkadaki etkeni mi olacak? Yurdun sorunlarını çözme yöntemini, kını, hırsı, acımasızlığı süregenleştirmekte değil, düşüncelerin serbestçe oluşmasının, ülkenin demokratikleşmesinin olanaklarının yaratılmasında aramak gereklidir.

****

tır, ve karşı düşüncede olanlardan kendiliklerinden af beklemek de gerçekçi bir yaklaşım olamaz.

Toplumsal değişmenin hızla devindiği bir dönemde, toplumun sağlıklı bir işleyişe kavuşması, baskının sınırlarını genişleterek ve yoğunluğunu artırarak değil, sınıfısal özü gereği canlı olan (ve olacak olan) siyasal düşüncelerin "suç" oluşturmadan açıklanmasının ve demokratik yöntemlerle yaşama geçirilmesinin yasal olanaklarını sağlamakla olacak. Baskının genişletilmesi ve yoğunlaştırılması siyaset ile af siyaseti birbirine ters düşen eğilimlerdir. Demokratik bir ortama geçilmesi amaçlanıyor, af, "ceza"nın bağışlanması, öte, toplumsal bir gereklilik olarak gündeme olmak gereklidir.

****

"Ya bir savaş çıkar bozar dengemi!" - Turgut Uyar, bir halk türküsünden de almış olabilir bu düzeyi. Şu var ki, bu dize, bireyin dengesinin, toplumun bozulan dengesiyle birlikte bozulacağını çarpıcı bir biçimde dile getiriyor. Bizim, birey olarak, istemicizle oluşturduğumuz dengemiz, istemiciz dışında toplumda bozulan dengeye birlikte, altüst olur. Denge bozulduğu zaman, toplum, doğal olarak, yeni dengeler arar, yiğinsal çalkantılar, yiğinsal

ve söyle de bitirilebilir: Biri, ve çok olası ki bir genç, dengesini arıyor. Toplumsal gelişmenin bozduğu dengemiz, istemiciz dışında toplumda bozulan dengeye birlikte, altüst olur. Denge bozulduğu zaman, toplum, doğal olarak, yeni dengeler arar, yiğinsal çalkantılar, yiğinsal

sarsıntılar, çalışmalar kaçınılmaz olur; toplumun bir parçası olan bireylerin dengesi bir anda bozuluverir.

Batıda af çıkar mı, çıkmaz mı? Gelişmiş, dengelerini oluşturmış toplumlarda, af çıkması veya çıkmaması bizim için bir ölçüt olamaz sanırı. Gelişmekte olan ülkelerin yapısal değişimlerinin, kendine özgü özelliklerini, kendine özgü sorular yaratır, ve kendine özgü çözümüleri de birlikte getirir. Bozulan dengeyi, bir gün cezaevlerini sağladığı düşünülebilir, böyle diyelim. Ama, toplumsal denge yeniden oluşanken cezaevleri bu dengeyi bozan ağır bir etken olarak gündeme geldiğinde, aynı anlayışta direnenin, bu kez, cezaevlerinin dengeyi bozduğu ve bozulan dengeyi korumak için direndiği anlamına geleceği, anlaşılır bir şey değil mi? Dengeyi kurmanın yolu, dengeyi bozan cezaevi kafesi ni hafifletmekle olacak.

O halde laikliğe karşı fırsatçıca yürütülen kampanyalara katılmak en azından karşı çıkmamak, yani desteklemek sağ için mantıklıdır. Aynı zamanda (farklılık "İnkılab" türü parolalarla vurgulanmakla beraber) Atatürk'ü görünümleri. Bulunabilir ama bunu laiklik ve Atatürkçülükle bağıdaştırmak olanlığı yoktur. Bir tek hilafeti ihyâ eden girişim ve yasal düzenlemelerin olmayı kaçıyor; ancak osmanlı laik görenler için galiba bu tezde günümüzün kuran kurslu, zorunlu din eğitimi, eski yazılı doyayı canlandırmaya çalışan, tarikatçılığı körkleyen, dualı konuşmayı parlamentoa sokan, kıyafet devrimini hiçe sayanlara YÖK'ten icazet çeken "Atatürk inkılâpçılığı" için bir değer taşımayacak. "Hilafetli bir cumhuriyet neden laik olmasın?" da diyecekler belki yakında.

Peki devlet bu din ve ahlak eğitimini başı boş mu bırakın? Hayır, bu konuda devlet etken olmalıdır, ama bu eğitim ancak isteğe bağlı ve belki de aynı bir kurumda sürdürmek koşulu ile. Çünkü tarih dersi içinde genel ve objektif din konusu zaten işlenmektedir. 1948 lerde böyle bir uygulama vardı. Ama sahnin istediği hiçbir zaman bu değildi.

Seriat devletine karşı çıkan tüm cumhuriyetçiler, temeli sağlam çıkar hesaplarına dayalı bu din sömürüsünü engellemek, laikliği savunmak ve gerçekleştirmek zorundadırlar. Bireyin ve toplumun özgürlüğü ve demokratikleşmesi için laikliğin sağlanması temel koşullardandır. Türkiye cumhuriyeti bir devrim ürünüdür. O devrime sahip çıkanlar için laiklikten öden vermek düşünülemez. Ayrıca toplumsal dinamizme yönelik aykırı gelişmeler ne yasalarla ne anayasalarla gerçekleştirilemez. Gün olmuş kendisini toplumun yöneliklerini biçimleyecek kadar etkili gören en üst yöneticilerin lafi ağızlarında kalmış, gücü ellerinden alınmıştır. Tarih bunun örneklerini veriyor.

Laiklik konusunda yanlıltıcı bir kampanyayı başlatan TRT ye gelince, o da sunum izleyicilere sadece YÖK üniversitelerinin eğitim düzeyi hakkında aydınlatıcı bilgi verebildi. "Laiklik dinsizlik değildir" türü negatif bir tanımlamadan öteye gidildiği için, pozitif tanımlamayı yapmakta yarar var: "dinin politika aracı olmasını engellemek, laiklik". Dini devlet işlerine karıştırmıyoruz demek de yeterli değildir. Çünkü şimdî olduğu gibi devleti din işlerine sokarak laiklik ilkesini zedelemek olanaklıdır. "Diyaneti İslamiyyeyi, asırlardan beri müteamîl olduğu vechile bir vasıtai silaset mevkiiinden tenzih ve ila etmek elzem olduğu hakikatini de müşahede ediyoruz" diyor Atatürk açıkça. Onun laiklikten anladığını budur. Ama ille, o za-

ti meclis müzakerelerinde olduğu gibi, "laik" anlıyoruz, belakın bu "lik, lik" ne oluyor diyenler çıkarsa, onlara gene Atatürk'ün geçerliğini hep koruyacak yanıtını vermel: adam olmak demektir efendiler, laiklik, adam olmak demektir!

Laiklik Üzerine

Onur Kumbaracıbaşı

Son günlerde laiklik gene çeşitli kurum ve kişilerin özel çabaları ile güneşi konu oldu. Özünde laiklik karşı devrimci çevrelerin, belki de haklı olarak, en önemsipleri sorun. Hilafetin kaldırıldığı Mart 1924 tarihinden bu yana, laiklik karşı yürütülen bilinçli savaşın hiç durmadı. Bir gün istenen boyutta bir yangını başlatılabilir umidiyle, bu ateş ne kadar kışılse de küllerinin altında hep korundu. Zaman zaman da açık açık ortaya çıkarılmış bir "cihad sancağı" gibi "ümmet-i müslimini" ardından sürükleyecek, ona "hak yolunu" hatırlatacak bir "meş'ale" gibi kullanılmak istendi. Dün de bugün de.

Bu çabalamaların mantığında herhalde sahn ekonomik ve dolayısıyla siyasal iktidarını, hükümrانlığının ömrünün uzamasını, bilinc altında ve üstünde toplum tutuculuğuna dayalı görmesi yatıyor. Gerçek bugün özel sektörün sanayici kesimi büyük ölçüde bir evrim geçirmekte ve kapitalist öğretinin büyüsüne kendi kendisini kaptırarak batıyla entegrasyonu hızlandırmaya çalışmaktadır. Ancak Özal hükümeti aracılıyla kısmen iktidardan pay alan Türk-İslam sentezcileri ve de daha koyu tarikatçı sermaye gruplarının, toplumsal tutuculuğu koruma ve geliştirme (aynı zamanda sermaye birikimlerini hızlandırmaya) eylemleri, temelde grubun çıkarları ile kuşkusuz çatışıyor. Sıkıntıları olsa olsa ekonomik avantajların adaletsiz dağılımında, örneğin dış ticarete ilişkin monopol haklarının saptanmasında, şirket kurtarmalarda karşılaşılan değişik dozda şefkat uygulamalarında olabilir. Bu tür ekonomik yaşamsal sorunların dışında faşizmde olduğu gibi, teokratizmde de sermaye açısından ciddi olumsuzluklar varsayılamaz.

O halde laiklik karşı fırsatçıca yürütülen kampanyalara katılmak en azından karşı çıkmamak, yani desteklemek sağ için mantıklıdır. Aynı zamanda (farklılık "İnkılab" türü parolalarla vurgulanmakla beraber) Atatürk'ü görünümleri

“Siyasi Dava”

Erşen Sansal

Siyasi dava” konusu zaman zaman önem kazanmaktadır. Günümüzde de karşılaşılan “siyasi yargılama” olgusu; yalnız hukukçular değil, toplum yaştısını, gidecek insanlığı ilgilendiriyor.

Siyasi dava, çok eski tarihlerden beri örnekleri görülmekle birlikte kavram olarak adalete yabancıdır. Siyasi dava, siyasi suç, siyasi yargılama, siyasi karar vb. kavramlara kanunlar yer vermezler. Bu nedenle ceza kanunları, siyasi nitelikteki suçlarla ilgili düzenlemelerinde uzun ve ayrıntılı tanımlar yaparak “suç” u belirleme yöntemini tercih etmektedirler. Bunlar, kanunların metinlerinde, çoğu kez sonradan yapılmış değişikliklerle bir yama gibi dururlar. Bu tanımlarda suç sayılan fiilin siyasal niteliği ön plâna çıkarılmaz, ancak bu nitelik davanın temelini oluşturur.

İlk bakışta bir siyasi dava da, öteki davalara benzer bir nitelik taşımaktadır. Bu davalarda da yargıç vardır, savcı vardır, iddianame düzenlenir, duruşmalar yapılır, tanıkların, bilirkişilerin sözleri tutanaklara yazılır, hatta savunma bile yapılır. Görünüşe bakılırsa, siyasi dava, diğer davalardan pek farklı değildir, sanık eldeki kanunlara dayanılarak suçlanır.

Ama bunlar, işin görünüşteki yandır. Oysa bunların arkasında bir yoğun değişik seyler vardır. Bazan bir siyasi dava devam etmekte iken, hem de aynı kanunda bir çok kez değişiklik yapıldığı görülmektedir. Ya da bir siyasi dava beklenilmeyen değişiklikler görülmüyorsa, bun-

lar etkisizleştirilebilir. Örneğin bir davanın çok sonra açılan bir dava ile birleştirilmesi, yahut mahkemenin lağvedilmesi gibi.

Günümüzdeki siyasi dava örnekleri, geçmişteki örneklerle aynı ortak nitelikleri taşımakla birlikte, farklı özelilikler göstermektedir. Bu nedenle “ideolojik suç” gibi kavramlardan da söz edilmektedir. Yakın dönemlerdeki siyasi yargılamaların tek örneği, siyasi davadan ibaret değildir; kimi zaman soruşturma komisyonları, idari soruşturma kurulları gibi mercilerde de siyasal nitelikli soruşturma ve yargılamalar yapılmaktadır. (*) Ancak konu, yargı kuruluşları açısından önem taşımaktadır. Çünkü yargı kuruluşlarında kural, “bağımsızlık”tır.

Şimdi yargı bağımsızlığını bir yana bırakalım. (Aşında bırakılmış.) Bir davaya siyasi nitelik kazandıran özelliklere göz atalım!

Siyasi davalara hep olağanüstü dönemlerde raslanmaktadır; ya da tersini söylesek; olağanüstü dönemler, olağanüstü yargılamaları da beraberinde getirmektedir. Zaman zaman siyasal rejimde bir olağanlıktır bulunmamakla birlikte, siyasi davalar görülmüyorsa, gene de olağanlıktır bir yan söz konusudur. Bir ülkede yargı olağanlığı iken her şeyi olağan kabul etmek imkânsızdır. (Örneğin düşünce suçlarının olağan kabul edilmesi gibi.)

Olağanüstü dönemlerde “olağanlıktır niteliği”nin, en çok hukuk alanında yansıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle, olağanüstü dönemlerde “yargı olayı” büyük önem

kazanmaktadır. Ama olağanüstüluğun nedeni hiç bir zaman bu davalardır; olağanlıktır yargıyu da olağanın dışına iter.

Siyasi davalar, genellikle “özel mahkeme”lerde görülmektedir. Özel mahkeme kurulması, yerlesik kurallardan (esitlik, doğal yargı gibi) ödün verme pahasına, bir anlamda “ihtisas mahkemesi” gibi gösterilmekte, böylece bu tür “mazeret”e dayanılmaktadır. Ama uygulamadaki örnekler göstermektedir ki, siyasi davalara bakan özel mahkemeler, uzmanlık mahkemeleri değildir. Bu davalara özel mahkemelerde bakılmasının asıl nedeni, genel yargıya güven duyulmamasıdır. Mahkeme önüne getirilen siyasi suçun ekonomik, kültürel, siyasal, toplumsal vb. yanlarının irdelenebilmesi değil, “mahkemenin güvenilir olması” önemli sayılmaktadır. Bilim adamı, sanatçı, politikacı gibi kimselerin yargılандıkları davalarda, uzmanlık ve yetenekten daha çok işlev ve yöntem tercih edilmektedir.

Siyasi yargılamalarda, çoğu kez gözlemlenen başka nitelikler de vardır. Siyasi davalar “savunma hakkı” açısından büyük önem taşır. Siyasi davalarda savunma hakkı, bazan asgari düzeye indirilmişdir. Örneğin sanığın avukat tutabilmesi, birden fazla avukatla kendini savundurabilmesi, avukatın tutuklu sanık ile görüşebilmesi, avukatın dosyayı inceleyebilmesi, avukatın ve sanığın sözlu savunma hakkını kullanabilmesi, temyiz hakkı; başlica kısıtlanan haklardır. Sanık kimi zaman dileği avukata vekalet verebilmekte; kimi zaman ise, sanığın seçtiği avukata vekalet vermemesi tavsiye edilmektedir, hatta engellenmektedir. İdam isteği ile yargılanan bir sanığın savunma süresi, örneğin 10 dakika ile kısıtlanabilemektedir.

Aynı sınırlamalar avukata da uygulanmaktadır. Sözlü savunma hakkı, en çok kısıtlanan haklardan biridir. Sözlü savunmanın etkileyiciliği daha fazla olduğu kadar, aleniyet bakımından da önemi vardır. Savunma hakkını kullanan bir avukatın, “duruşmadan çıkarılması” “tutulanması” ya da “işten yasaklanması” olasıdır.

Siyasi davalarda da, yargılamalar açık olarak yapılmaktadır. Ancak bu “aleniyet”, duruşmaları izleyecek olanlar için konulan güçlüklerle engellenmektedir. Örneğin dinle-

Konular II (Orhan Taylan)

yiciliğin sıraya, ya da belgeye bağlanması, özel deftere kayıt yapılması, ya da ulaşım olanaklarını zorlaştırmaları bunlar arasında sayılabilir.

Gerçekten siyasi davalarda savunma hakkından söz etmek pek yerinde değildir. Ne varki, siyasi davalarda savunma hakkının daha bir önemi vardır. Çünkü avukatın sorumluluğu, siyasi davalarda ön plândadır. Yargı alanında, savunmanın gerçekleştirilemeye çalıştığı adalet, sanığın şahsinden öte etkiler yaratmaktadır. Zira, siyasi davalar, yalnız o davalarda yargılanan kimseleri değil, o dava ile hiç ilgisi bulunmayan kişileri de etkiler. Siyasi davalarda verilen kararlarda “ibret-i müessire” düşüncesi vardır. Bu kararlar, ilgililerinden başka kişiler hakkında da sonuç yaratır, bu kararlarla toplumu yönlendirme amacı vardır. Siyasi yargılamaların yoğunluğu dönemlerde bir çok insan tedirginlik içindedir.

Hele kalabalık sanıklı davalar bakımından bu etkinin daha da arttığı görülmektedir. Yüzlerce sanıklı davalarda “kitlesel yargılama” yapılmaktadır. Toplumda, birbirleriyle aynı şekilde düşünen, ortak yararları aynı olan, aynı birikim çevresinde yer alan bir çok kişiler vardır. Bu birikimler üzerinde inşa edilen davalarda kitlesel yargılama söz konusudur.

Siyasal davalarda, sorgulamalar ve davanın seyri, sanığın serbest iradesinin dışında yönlendirilmektedir.

Gene bu tür davaların bir özelliği de, kullanıldığı zaman suç sayılmasında görülen istikrarsızlıktır. Her alanda olduğu gibi, toplumsal dinamikin de belli bir gelişme doğrultusunu vardır. Bu gelişme doğrultusunu engelleyen tutumlar, yargılalı nitelikli bile olsalar, huzur yaratamamaktadırlar.

Toplumdaki bunalımlı dönemlerde, siyasal davaların çözümleyici olmadığı gözlenmektedir. Çünkü adetten vazgeçildiği veya bu vazgeçmeye göz yumulduğu takdirde toplumda bir gelişme, özellikle “demokratik gelişme” düşünülemez. Adalet olmadan demokrasi gerçekleştirilemez.

Siyasal davalarda savunmanın karşılaşduğu güçlüklerden bir tanesi de, suçlamanın “siyasal bir temel” e oturtulmasıdır. Suçlamanın siyasal olması, savunmanın da siyasal konuları tartışmasını ve sanığın savunmasının her yönüyle ele alınmasını gerektirmektedir.

“Savunma mesleğinin itibarı” açısından da siyasi davalardaki avukatlığın özel bir yanısıdır. Siyasi davalarda da avukat, kural olarak; yargıç, savcı ve sanık ile dava münasebeti içerisindeidir. Ancak bunun

dışında da avukata çevriliş nazarlar vardır. Basın, kamuoyu vb. gibi. Bunlar avukatın savunma işlevini olumlu, ya da olumsuz etkileyebilirler. Bir takım etkiler, avukatı, görevinde başarılı olmaktan alıkoyabilecek nitelik taşıyabilir. Ancak avukatın, özellikle kendine ilişkin bir takım kişisel kuşkularla savunma görevinde çekingenlik veya duräksama göstermesi, meslekî görevini yerine getirmemesi demektir. Siyasi davalarda savunma görevi yapan avukatın çekingenlikten uzak kalması, meslekî onurun bir gereğidir. Mahkeme önünde kaybedilmiş bir davanın, tarih önünde kazanıldığının çok örnekleri vardır.

Hangi çağda, hangi ülkede olursa olsun, -tipki bir bilim adamı gibi bir avukatın savunma mesleğine, açıkçası adalete getirdiği katkı, savunma mesleğinde, kendinden sonra geleceklere bırakacağı en büyük mirastır. Olağanüstü dönemler, olağanüstü yargılamalar, toplumda bir çok şeyi gerileyirler. Ama savunmanın gücü bunun istisnasıdır. Siyasi davada savunma yapan avukat, kendinden önce aynı görevi yapmış olanlarla bütünleşmiş gibidir. Bu nedenle yüzyıllar öncesinden gelen bir birikime, bir şeyler katabilmenin kıvancı duyulur.

Siyasi davanın temelinde yatan şey, “siyaset” olsudur. Bu olsa insan toplumlarında her zaman vardır. Siyaset; bilime, akla, gerçeğe, yurtseverlige dayalı olarak yapıldığı süreç; kötü, çirkin olmak bir yana, aksine çok iyi ve güzel bir kavramdır. İzlenen siyaset doğru ise, onun adaleti de doğrudur. Çünkü akılcı bir siyaset, bilimsel doğrulardan hareket eder, onun için de adaleti etkileyebilecek tutumlardan uzak kalır, yargı bağımsızlığına dokunmaz. Eğer izlenen siyaset yanlış ise, onun adaleti de çirkindir.

Siyasi iktidarlar değişimdir, fakat adalet toplumsal ve tarihseldir; ondaki değişiklik, yalnızca bu gelişmenin bilimsel hedefi doğrultusundadır.

Buna aykırı olan şey adalet değildir. □

(*) Ceza davası olmayan siyasal davalar vardır. Örneğin hukuk dava, idari dava gibi. Çünkü bir yargılama siyasi niteliği belirleyen, o yargılama siyasi etkenlerdir. Elbette ki, siyasi niteliği olan konuların adalette gerekçinini bulunmadığı söylemeyez; tam tersine kim zaman onların adalette, belki de diğerlerinden da çok ihtiyaci vardır.

Polis Yasası : Keyfiliğin Kurumsallaşması

Kemali Saybaşılı

Bu yazının amacı 1946 yılından itibaren ülkemizin yaşadığı demokratikleşme sürecini klasik demokrasi anlayışı ve kurumları açısından kısaca değerlendirmektir. Genel çizgileri açısından ele alındığında, çok partili siyasetin uygulanmaya başlamasından 27 Mayıs 1960 olayına kadar geçen süre boyunca, Türkiye, demokrasi adı altında, çoğunluğun azınlık üzerinde giderek artan ölçüde baskı kurduğu bir dönemde yaşadı. Çünkü, siyasal iktidarın ikinci bir Meclis ya da Anayasa Mahkemesi gibi demokratik kurumsal sınırları yoktu. Bir başka deyişle, 1924 Anayasası'nda klasik demokrasinin temel denge ögesi olan, siyasal iktidarın yasal ve kurumsal sınırlarını çizen, ancak aynı zamanda demokratik uzlaşma sürecini de içeren, güçler ayrılığı ilkesi ya da Yasama, Yürütme ve Yargı'nın devlet yönetimi ile ilgili yetkileri aynı ayn alanda bölüştükleri, birbirlerini denetleyenler ve hatta demokratik siyasal süreç doğrultusunda dengeledikleri kurumsal yapı bulunmamaktaydı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çoğunluğu tarafından oluşturulan siyasal iktidar da sınırsız yetkilere sahip olduğu kanısına varabiliyor ve Meclis'teki çoğunluk oylarına güvenerek muhalefeti ya da azınlığı ezmeye yönelik keyfi uygulamalarla gidebiliyordu. 27 Mayıs 1960 olayı, belki de tek parti dönemi iktidara tepki olarak gelişen ya da kendine demokratik ortamda bile tek parti yönetimin örneği alan, henüz demokrasiyi, bir başka deyişle uzlaşmayı ve ortak noktalarda birleşme arayışını benimseyememiş, iste bu keyfi çoğunluk iktidarına yönelikilmiş ve toplumun önemli bir kesimi tarafından desteklenmiştir.

Milli Birlik Komitesi büyük bir iyiniyet ve önemli ölçüde demokratik bir yaklaşım, ancak Demokrat Parti mensuplarını suçlu gördüğü için dışlayarak, 1961 Anayasası'nı oluşturmuş ve halkına sunmuştur. Seçmenler tara-

fından çoğunlukla kabul edilen 1961 Anayasası'nın temel özelliği Millet Meclisi'ni Senato ile dengelemek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ya da Yasama Organını ise yasaların Anayasa'ya uygunluğu bakımından anayasal yargı, Bakanlar Kurulu ve bağlı kuruluşların ya da Yürütme Organının kararlarını da yonetşel yargı, Yargı Organlarının ise Yargıtay aracılıyla denetlenmesini ve böylelikle siyasal iktidarın keyfi davranışına olanak tanımak, güçler ayılığına ve bağımsız yargıya dayalı, tam anlamıyla demokratik hukuk devletini kurumsallaştırmış olmasıdır.

SIYASAL İKTİDARIN ETKİSİ

Ancak, bir yandan ekonomik gelişmeye birlikte ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sorunlar, öte yandan da 1965'ten sonra iktidara gelen ve 12 Mart 1971 yılına kadar Türkiye'yi yöneten, fakat 27 Mayıs 1960'tan beri Demokrat Parti'nin devamı olduğunu iddia eden siyasal iktidarin, 1961 Anayasası'na karşı, belki de hazırlanması sırasında anayasal sürecin dışında bırakılmış olmanın verdiği duygusal tepkiyle aldığı olumsuz tavır, "güçlü devlet" arayışı, toplumsal çalkalanmalar konusunda 1961 Anayasası'ni, özellikle yargı bağımsızlığını ve özerk demokratik kurumları suçlayıcı, uzlaşmaz tutum, 12 Mart 1971 askeri müdahalesini getirmiş, gündeme gelen Anayasa değişiklikleriyle demokratik hak ve özgürlükler bir ölçüde sınırlanmıştır. Fakat, sonraki yıllarda, toplumsal çalkalanmalar yine de bir türlü önlenemediği gibi, demokratik siyasal müdahalenin yerini giderek terör olayları almış, ülke neredeyse bir iç savaş eşiğine getirmiştir. Ekonomik sorunların da ciddi boyutlara varlığı bu demokratik bunalım ortamında gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 müdahaleinden sonraki siyasal ve yonetşel değişiklikler çerçevesinde terör önlenmiş olmakla birlikte, 1982 Anayasası, demokratik hak ve öz-

gürülükleri sınırlamış, Yasama Organını tek Meclis'e indirmiştir, Yürütme Organını alabildiğine güçlendirmiştir ve Yürütmeye yargıç ve savcılardan özük hakları ile mahkemelerin oluşmaları konusunda önemli yetkiler vererek demokratik hukuk devletinin vazgeçilmez öğelerinden biri olan yargı bağımsızlığı ilkesini zedelemiştir, yonetşel ve anayasal yargı sürecinin işleyişine sınırlılıklar getirmiştir, Üniversite, TRT, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu v.b. özerk demokratik kurumları siyasal iktidarın etkisi altına almıştır.

SİNIRLANDIRMAK SÜRECİ SÜRÜYOR

Özetle, 27 Mayıs 1960 olayı ve sonraki anayasal-siyasal gelişmeler esas itibariyle Meclis iktidarının yol açabileceği keyfiliğe karşı demokratik bir tepkiden kaynaklanmıştır ilerici bir aydınlar ha, reketi iken, bir ölçüde 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ve özellikle 12 Eylül 1980 müdahalesi, 1960-1980 döneminin sorunlu demokratik mücadele sürecinin görünürdeki başarısızlığına "sınırlı demokrasi" ya da "güçlü devlet" anlayışıyla yaklaşılan bir çözüm bulma denebilmiştir. Sözconusu "sınırlı demokrasi" anlayışı da "güçlü devlet" ideolojisi de polis yasası çıkışına kadar belki keyfiliken önceki son durak olarak değerlendirilebilirdi. Ancak, artık ciddi bazı kuşkular belirmiştir. Sözconusu kuşkulardan ise en somut düzeyde yeni polis yasasının ana çizgileri ele alınarak incelenmeyecektir.

2559 sayı ve 4 Temmuz 1934 tarihli Polis vazife ve Selahiyet Kanunu'nun Bazi Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanun'a Bazi Maddeler Eklenmesi hakkındaki 3233 sayılı ve 16.6.1985 tarihli yasa bir yandan demokratik hak ve özgürlüklerin sınırlanması sürecini sürdürmektedir, öte yandan da polisin ve dolayıyla Yürütme'nin yetkilerini artttırmaktadır.

Demokratik hakların sınırlanılması esas itibariyle Ek 2. Madde'ye düzenlenmektedir. Bu çerçevede, soruşturma amacıyla gözaltında tutma süresi "toplu olarak işlenen suçlarda" onbeş güne çıkarılabilmektedir. 5. Madde ise, "Devletin bütünlüğü, anayasal düzeni ve genel güvenliği ile kaçakçılık ve uyuşturucu maddelere ilişkin suçların önemi ve gizliliği bakımından ifadelerine başvurulması gereken, başka suçlardan hükümlü veya tutuklu" bulunan kimselein durumunda da "en çok onbeş" günlük soruşturma süresi getirmektedir. İlk durumda "yetkili savcının talebi ve hukimin kararı", ikinci durumda ise "Cumhuriyet savcısının, savcının bulunmaması halinde sulh hukiminin yazılı emri" gereklidir.

Ek Madde 6 da polisin "zor" kullanma yetkisini ya da "kademeli olarak atan nispette bedeni kuvvet, maddi güç

Emniyet Genel Müdürü D. Polis Yasası iki istisna dışında başarılı

Akulut: Adam döven polisi bana bildirin

ANAKA (Cumhuriyet Büyükelçi) — Emniyet Genel Müdürü Saffet Arkan Bedük, basına yasanın bir-iki istisna dışında savas açan olumsuzlukları bildirdi.

Korkunç bir iddia: Kocam, karakolda öldürüldü

F. Hürriyet

TÜRKİYE'DE İNTİHAR ORANININ EN YÜKSEK OLDUĞU BİNA : ANKARA EMNİYET (?) SARAYI

pheli intihar Meclis'te

Yorumuz

ve kanuni şartları gerçekleştirgiinde her çeşit silah kullanma yetkilerini ifade" etmektedir. Ek Madde 9. A fikrası ise "Önleyici, caydırıcı, düzenleyici ve koruyucu kolluk hizmetlerine dair görevlerin ifası sırasında cezai sorumluluğun tesbiti bakımından "Memurun Muhakemati Hakkında Kanun'a göre işlem yapılır" demektedir. Adıgeçen yasaya göre, bir devlet memurunun görevini yerine getirirken istediği suçlar hakkındaki ilk soruşturma sözconusu mümürün bağlı olduğu Bakanlık tarafından yapılır (Madde 1, Madde 2); yargılanmasına karar verildiği takdirde soruşturma belgeleri Savcılığa devredilir (Madde 6, Madde 7); ilgili belgelerin Savcılığa devredilmemesine karar verildiği durumda ise sözconusu memurun istediği suçun Savcılık tarafından kovuşturulması ve dolayısıyla yargılanması yasaktır. * Özette, polise "her çeşit silah" kullanım ve suç işleme yetkisi verilmekte, ancak "cezai" sorumluluğun saptanması İçleri Bakanlığı'nın yetkisine bırakılmaktadır. Bu ise silah kullanım ve suç işlemek bakımından polise bir çeşit dokunulmazlık sağlamaktadır. Çünkü, Savcılığın soruşturma açması konusunda İçleri Bakanlığı izin vermediği takdirde, silah kullanmış ve suç işlemi olan polisin hiçbir "cezai" sorumluluğu bulunmayacaktır.

KEYFI DAVRANIŞA ORTAM

Sorun yalnızca demokratik hak ve özgürlüklerin sınırlanması pahasına polisin yetkilerinin artırılması olayından ibaret değildir. İkinci Meclisin kaldırılması ve özellikle yargı bağımsızlığının sınırlanmasıyla birlikte Yürütme'nin gücünün büyük ölçüde artırıldığı bu kurumsal ortamda keyfi davranışa ortam hazırlayabilecek bir gelişme-

dir. Çünkü, artık Anayasa Mahkemesinin üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Böylelikle, anayasal yargı yoluyla Yasama'yı denetlemek durumunda olan bir demokratik kurum Yürütme'ye bağlı duruma getirilmiştir.

Ayrıca, Yargıtay üyeleri Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nda seçilmektedir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun Başkanı Adalet Bakanı. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun doğal üyesidir. Kalan beş üye de Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Dolayısıyla, Yargıtay'ı denetlemek yetkisi ve sorumluluğunu taşıyan bir başka demokratik kurumun oluşmasından ve yönetilmesinde Adalet Bakanlığı söz sahibidir.

Danıştay üyelerinin dörtte üçü Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, dörtte biri ise Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Göründüğü gibi, Yürütme'yi denetlemek demokratik yetki ve sorumluluğunu taşıyan Danıştay'ın oluşturması yine Adalet Bakanlığı ve Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ayrıca "adli ve idari yargı hakim ve savcılardan meslek kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükseltme ve birinci sınıfı ayırma, kadro dağıtıma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini" yapmakta, üstelik "Kurul kararlarına karşı yargı mercilere" başvurulamamaktadır. Sonuç itibariyla, yargıç ve savcılardan özük hakları, basın ve sonuna tüm meslek yaşamaları, gelecekleri, belki günün birinde yüksek yargı organlarına aday gösterilebilme ve

hatta seçilebilme şansları, Adalet Bakanlığı'nın yönetimindeki, Adalet Bakanlığının sağlayacağı bilgiler işığında karar vermek durumunda olan, bazı üyeleri de Cumhurbaşkanı tarafından seçilmiş bulunan bir kurul tarafından saptanmaktadır.

Yukardaki çerçevede, demokratik hukuk devletinin temel güvencesi olmasının gerekli yargı ve savcılardan, kendi güvençeleri ve meslek yaşamlarının geleceği açısından, Yürütme'ye bağlı kılınmaktadır. Yürütme'de Meclis çoğunluğu oluşturacağına göre, yargı bağımsızlığı sözde kalmakta, yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek durumunda olan Anayasa Mahkemesi de, yonetşel karar ve uygulamaların yasalara uygunluğunu denetlemek durumda olan Danıştay'da, yargı organlarının denetlemek durumunda olan Yargıtay'da Yürütme tarafından denetlenmeyecektir. Daha da önemlidir, yukarıda adı geçen kurumların üye adayları bile önce Adalet Bakanlığı yönetimindeki Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun vereceği sicile, sonra da Cumhurbaşkanı ile Adalet Bakanlığı'nın takdirlerine bağlı kılınmaktadır. Dolayısıyla, 1982 Anayasası öz bakımından eskiye, 1924 Anayasası'nın Meclis iktidarı modeline dönmektedir.

Sonuç itibarıyla, 1982 Anayasasıyla birlikte keyfi yönetimle varabilecek ölçüde yetkisi bulunan bir siyasal iktidarı üstünde polis yasasını çıkarma gereği duyusunu, yönetim demokrasi yaklaşımının da ayrı bir göstergesi olmaktadır. □

* Bu konudaki 13. Madde söyle demektedir: "Birinci madde mucibince hadis olacak cumurlerden dolayı lüzumlu mahkeme mazbatası mudecumumiller tevdî edilmekdedik bular tarafından memurun, hakkında doğrudan doğruya tâkibat icrası memnudur."

Hukuk ve İnsan

Orhan İzzet Kök

Halk ile yargı düzeni ilişkisi, ülkemizde hemen hiç ele alınmamış konularдан biridir. Yeni bir adlı yılın daha başlaması nedeniyle, yargı sorunlarının yeniden gündemdeği taşıdığı şu günlerde, konuya genel ve kısa bir çerçevede değinmek istiyorum. Sorunun, verimli tartışmalara yol açabilecek bir önem taşıdığını inancındayım.

Kurtuluş savaşı başarılıktan ve cumhuriyet kurulduktan sonra, yeni devlet için bir hukuk sistemi oluşturmak gerekiyordu. Savaş kazanan halkımız ve onu örgütleyip yöneten önderler, seçkin bir yiğitlik noktasında birleşmişler ve bu bireylilik zaferi sağlamıştı.

Ne var ki kurtuluş savaşı kadro-su, çağdaş ve özgün düşünürlerden, kuramcılardan büyük ölçüde yoksundu. Toplumun sosyo-ekonomik yapısı, tarihi yeterince bilinmiyor, kültürü, örf ve gelenekleri konusunda gerçekçi ve ayrıntılı kaynaklar bulunmuyordu. Kuşkusuz, yeni devletin hukuk sisteminin oluşumunda, çok iyi bilinmesi gereklili bu toplumsal gerçeklik temel alınmalıdır.

Bu koşullar altında gözler, günün tercih odağı durumunda bulunan batıya çevrildi. Yeni devletin yasaları batıdan alınacaktı. Bu mantık hemen pratige geçirildi. Arka arkaya, Kara Avrupasının kimi ülkelere ait yasalar, satır satır dilimize çevrilerek uygulanmaya konuldu.

743 Sayılı Yurttaşlar Yasası 4 Ekim 1926'da, 1412 Sayılı Ceza Yargılama Usulü Yasası 4 Nisan 1929'da, 1086 Sayılı Hukuk Yargılama Usulü Yasası 18 Haziran 1927'de Alman, İtalyan, İsviçre ve kısmen Fransız hukukundan aynen

aktarılarak yasalaştı ve yürürlüğe sokuldu.

Elbette bu yasalar, ilgili toplumların koşulları ve gereksinimlerini karşılamak üzere yapılmışlardı. Bu yasalardaki her maddede belli bir tarihi gelişimi, bu süreç içinde değişen ve somutlaşan istek ve gerekleri ve bunların yasalaşmasını sağlayan toplumsal dayatmaları ifade ediyor. Bu yasalar ülkemize aktarılırken bir ayıklama yapılmadığı gibi, toplumumuzun özgül koşulları açısından bir uyumlama (adaptasyon) çabası da gösterilmemiş ve bu, zamanla bırakılmıştı.

Kurtuluştan bu yana geçen şudan zaman, acaba bu uyumu sağlamış mıdır? Bu soruya rahatlıkla "evet" diyebilmenin oldukça güç olduğunu sanıyorum. Somut gerçek odur ki, yargı düzeni ve onu belleyen yasalar ile halkın ilişkisi büyük oranda, celişkiye dönüşmüştür ve halkın yargıya yabancılasmıştır.

Neden böyle olmuştur? Aktarılan yasalarla getirilen kurumların ve tanımlamaların büyük bölüm top-lum döneminin dışındaydı. Yaşı, cinsi ve ölçüler çok farklı bir gömlek giymişti toplum. Getirilen kurumlar, Türk Toplumunda yapay biçimde akşamdan sabah oluşturulması ise olanak dışıydı.

O nedenleki ki aktarma yasalarındaki bazı düzenlemeler, hiçbir zaman uygulama alanı bulamamışlardır. "Ölü maddeler", hukuk dilimize bu dönemin getirdiği bir deyimdir. Aynı biçimde "Tanrı hakime.. düşüremesin" yakınıması, bı-yabancılaşmanın bir başka yansımasıdır. Hukuk kurallarının, ülkenin tarihi, sosyal ve ekonomik gelişimin-

den, geleneklerinden ve içinde yaşadığı yerel sorunlardan hareketle ve bilimsel bir çalışma sonucu oluşturulması yerine, yabancı ve hazır aktarmalara başvurulması, elbette içinde bu tehlikeleri taşıyordu.

Aktarma hukukun uygulama yeri olan adliyelerdeki bürokratik yapısallık, Osmanlı Mültezim sisteminde artakalan "celbetme" olgusuyla birleştirilince, yabancılaşma olgusu da ivme kazanmıştır. Çağrıma nedeni basit bir tanıklık bile olسا "ihzaran celp" yöntemi, uygulamada devlet-mahkeme korkusunu yerleştirmiştir. Bu yöntem özellikle köylük bölgelerde, yurttaşın zor ve hakaret eşliğinde ilçeye götürülmüşünü, bir veya birkaç gece karakolda tutulmasını günlük olay haline getirmiştir. Çağrıldığı mahkeme öünde ise yurttaş, hep ezik ve yalnız olmuştur. Bu koşullarda ve ayrıca "zorunlu avukat" sistemi bulunmadığı için, yurttaşdan alınan "ifade", genellikle sağılsız olmuş, davanın aydınlatılmasına bir katkı getirmekten uzak kalmıştır. Yurttaş, yargıcın dilinden ve yazdırıldığından çoğu kez birşey anlamamıştır.

Oysa yargı düzeni ve yargı organları, yurttaş için bir korku aracı değil, güvence kaynağı olmalıdır. Yurttaş, basının derde girdiği ya da gerek duydugu her anda ilgili yargı organına rahatlıkla başvurabilmesi, bunu içinde duymalıdır. Yargıcı, savcı ve avukatlarla insanca ilişkiler kurabilмелidir. Yargıcı ve savcı önünde rahat konuşabilmeli, söyleneni anlamalı, horlanma ve azarlanma korkusundan kesinlikle uzak bulunmalıdır. Yurttaş, yargı düzenini kendi yararına, yaşamının bir parçası olarak görmelidir. Yargı, onda soğukluk ve eziyet çığlığını yapmamalıdır. Yargısal dönemin içinde bulunduğu bürokratik yapısallığın ızatıcı ve biktiriciliği etkin bir çabaya yokedilmeli, yurttaşın bu çabaya katkısı sağlanmalıdır. Yerel sorularda, halkın yargı kurulunun içine almanın yolları aranmalıdır.

Bütün bunlar sorunun temeline inmeyi, her türlü önyargının ötesinde tartışmayı gerektirmektedir. İşe başından başlamak ve celişkiye kaynağında yakalamak ilk adım olmalıdır.

Toplumsal yapımız ile hukuksal çerçeveyimiz arasındaki terslik, genel sorunlarımızla ilintili, bütünselliği gözardı etmeden ve daha fazla gecikmeden tartıslmalıdır.

Kalkınma ve İnsan Hakları

Sinan Sönmez

Gazetelerde okumuşsunuzdur: Geçtiğimiz Eylül ayı başlarında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile Kuzey-Güney Yuvarlak Masası'nın düzenlenmiş oldukları, "Kalkınmada İnsan Boyutu" konulu toplantı İstanbul'da yapıldı. Toplantılarda konuşmacılar var olan uluslararası ekonomik ilişkilerden, düzenden yakınış ve özellikle de "ekonomik istikrar"ın sağlanması için uygulanan politikalardan çerçevesinde "insan" faktörune gerekli önemini verilemediğini belirtmişlerdir. IMF eleştirilerden payını almıştır. Bu arada sürekli olarak Türkiye'de uygulanan modelin çok başarılı olduğunu vurgulayan hükümet yetkililerinin, belirli ölçüde de olsa yakındıklarını görüyoruz. "IMF Başkanı Türkiye'yi herkese, Arjantin'e, Brezilya'ya örnek gösteriyor" (Cumhuriyet, 24 Eylül 1984) yarısında bulunan başbakan yardımcısı K. Erdem, bu kez hükümetin görüşünü söyle açıklıyor: "Uluslararası mali kuruluşlar, enflasyonla ve ödemeler dengesi açıklarıyla mücadeleyi öngören ulusal politika önlemlerine çok fazla önem vermişler, bunun sonucunda gelişme yolundaki ülkelerde işsizlik oranları yükselmiş; sağlık, eğitim, beslenme ve konut alanlarındaki kamu harcamalarında ve özel harcamalarda düşüşler meydana gelmiştir. Uluslararası işbirliğini göz ardı ederek, ulusal düzeyde ekonomik istikrar çabalarına ağırlık veren gelişime politikaları, insan unsurunun ihmali edilmesine yol açmıştır" (Cumhuriyet, 3 Eylül 1985). Hayır, yanlış okumadınız! Yaptığı değerlendirmeye uyguladıkları modelin niteli-

KALKINMA KAVRAMININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

İstikrar modellerinde insan boyutunun olmadığı ne kadar yalnız bir gerçekse, ekonomik büyümeye dönemindeki politikalarda da insan boyutunun genişlediği pek ileri sürülemez. Ekonomik büyümeye sürecinde, ulusal gelirin artması sonucunda kişi başına düşen gelir düzeyindeki sayısal bir yükselmeyi, kalkınmanın tek göstergesi olarak kabul etmek ise toplumdaki katmanları dikkate almamak anlamına geliyor. Nitikim bu bağlamda bir "büyümeye" söylecesi (mitosu) yaratılarak, "önemli olan büyümektir, gerisi sonra çözüme kavuşturulur" türden yaklaşımın, demokrasıyla bağılığını söylemek olanaksızdır. "Pastayı büyültmek" sloganı arkasına sığınarak demokratik sistemin uzun süre askıya alındığı bir dizi ülkede, büyümenden kimlerin giderek daha çok pay alındıklarını ve halen almakta oldukları açık seçik görüyoruz. Örnekl mi? Çok fazla: Franko İspanya'sı, bir zamanların kalkınma modelleri olarak gösterilen, demokrasiye geçiş öncesi Arjantin ve Brezilya'sı. Şimdiye ise YUED istemlerine aykırı düşüğü, söz konusu istemlerin gereksiz olduğunu kanıtladıkları bile ileri sürelibilen Güneydoğu Asya ülkeleri, özellikle de Güney Kore... Ekonomik büyümeyenin hangi katmanlara dayandığı, diğer bir deyişle, hangi kesimlerin ekonomik büyümeyi sırtladığı ve de büyümeyen meyvelerinin paylaşımı tüm gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Gerçek ise tek yönlü değildir: Yalnızca istikrar modelleri otoriter rejimleri gerektirmemektedir, ekonomik büyümeye öncelik veren modellerin de AGÜ'lerde bu tür rejimleri günde-me getirdiğini vurgulamak istiyoruz. Ne var ki, büyümeye olgusu üretim güçlerini, mevcut sistem çerçevesinde kısıtlı olsa da, geliştirerek uzlaşmazlıklarını artırmakta ve otoriter rejimlerin temellerini kökten sarsacak bir olgu olarak belirmektedir. Kalkınmada insanların, yani emeğin yükseltilmesi farklı bir kalkınma kavramı ve yöntemlerini gerektirmektedir. Aslında kalkınmadan anlaşılması gereken; toplumsal gereksinmelerin karşılanması, kişilerin kendilerini sosyal, kültürel, entellektüel yönden geliştirme olanağını bulmalarıdır. Bu ise demokratik bir sosyal ve ekonomik kalkınma süreciyle sağlanabilir. Kalkınmada

"insan" a ne derece yer verildiği mevcut "insan hakları" ile ölçülebilir. İnsan hakları deyimi, kavramı kaçınılmaz olarak, "yaşam hakkı" 'nı çağrıtmaktadır. "Yaşam hakkı" hiçbir zaman fizyolojik varlığı sürdürmek için gerekli olan kalori alt sınırı değildir. "Yaşam hakkı" artık ekonomik, sosyal, kültürel ve politik hakları ve özgürlükleri kapsamaktadır. İşte yaşam hakkının sağlanması için demokratik bir kalkınma süreci gereklidir. Yaşam hakkının hukusral çerçevesini oluşturabilecek nitelikteki uluslararası sözleşmelerin var olması ise kümelenmeyecek bir gelişmedir.

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER VE ÖTESİ

BM (Birleşmiş Milletler) örgütü 4 Aralık 1948'de "yeterince gelişmemiş ülkelerin kalkınması" kararını (karar no. 198 (III)) almış, 16 Kasım 1949'da ise genişletilmiş teknik yardım programını yürürlüğe koymustur. Sömürgele bağımsızlık verilmesi kararını ise 14 Aralık 1960'da almıştır (karar no. 1514 (XV)). BM genel kurulunda AGÜ'lerin baskısı 1961'den itibaren giderek artmış ve alınan kararlar lehlerine olmuştur. Nihayet 1 Mayıs 1974'de genel kurul oybirliğiyle YUED'in kurulmasına ilişkin bir karar almış ve bir eylem programını benimsemiştir. 12 Aralık 1974'de ise 6 karşı (ABD ve İngiltere bu gruba dahildir) ve 10 çekimsiz oya karşın 100 oyla "Devletlerin Hak ve Ödevleri" ne ilişkin bir yasa genel kurulda kabul edilmiştir.⁽¹⁾ Uluslararası plan da azgelişmiş ülkelerin haklarını koruyucu nitelikte olan bu önemli kararlar (burada yalnızca çok kısa bir özet verilmiştir) kuşkusuz bu ülkelerin sınırları içinde yaşayan kitlelerin hak ve özgürlüklerini de kapsamaktadır. Ama bunu daha da sorma indirgeyebiliriz: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1948 yılında kabul edilmesinden bu yana insan haklarının korunmasına ilişkin bir dizi karar alınmıştır. Özellikle de 1966 yılında medeni ve politik haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin iki uluslararası sözleşmenin kabul edildiğini belirtmek isteriz. Bu iki sözleşmeye uyulması gerekmektedir. Yani uymamanın hukusral bir yaptırımı olması gereklidir.

Bu sözleşmeler azgelişmiş ülkelerin uluslararası toplantılarında dile getir-

dikleri hamadden piyasalarının düzenlenmesinden, dünya ticaretindeki paylarının artırılması, dış borç ödemelerinin ertelenmesi ve yeni finansman kaynaklarının sağlanmasına dek uzanan bir yelpaze içinde yer alan istemlerinde, hukusral bir dayanak oluşturmaktadır. YUED tartışmalarında bu düzenlemelerin, AGÜ'lerin karşılaşıkları darboğazları aşabilip, kalkınma çabalarını sürdürbilmeleri için gerekli olduğu sürekli olarak vurgulanmaktadır. Kuşkusuz YUED düşüncesi birden ortaya çıkmamıştır. Çok çeşitli ekonomik, sosyal, kültürel ve de politik öğelerin tarihsel süreçte bir arada yoğunluluyla oluşmuştur. Bu öğeler gerçekten çok farklıdır. Özellikle AGÜ'lerden çoğunu, demokratik olarak nitelendirilemeyecek rejimlere sahip olmaları ve ekonomik, toplumsal yapıları YUED kavramının içeriği konusunda bir fikir verebilmektedir. Günümüzde CÜŞ'lerin dünya ticaretinin-sosyalist ülkeler dışında- yüzde 80-90'ını denetlediği, AGÜ'lerin ise ne derece bu tekellerin denetimi altında oldukları düşünülürse nasıl yeni bir ekonomik düzen olacaktır? Gelişmiş ülkelerin, ekonomik toplulukların ve uluslararası

mali kuruluşların üst-düzey yetkilileri ise YUED kanalıyla AGÜ'lerin uluslararası plandaki yerini daha iyi belirleme çabasında olduklarını açıkça belirtmektedirler. Zaten özde kapitalizmin yeni yönelimleri, yeni sermaye birikimi eğilimi doğrultusunda AGÜ'ler kendilerine sistem içinde yeni "yer"ler aramaktadırlar. Bu bağlamda AGÜ'lerin konularına göre işbölgünden çok "işbölgümleri" olduğunu söylemek daha gerçekçi olur. Bu istemler "kalkınma"nın yeri nerededir? İstemler "kalkınma" için yapılmaktadır. Nasıl tür "kalkınma"? Demokratik nitelikte sosyal-ekonomik bir kalkınma mı söz konusudur? Bu soruya yanıt vermek için AGÜ'lerin yapısı incelenecak olursa son derece olumsuz bir sonucun ortaya çıkabileceğini görüyoruz: Bir yandan uluslararası arenada uluslararası ekonomik hak ve özgürlükleri savunulurken ulusal sınırlar içinde çok farklı bir politika uygulanabilmektedir. Nitekim bu konuda Reagan'ın Ulusal Güvenlik danışmanı R.V.Allen son derece açıkta: "Birkaç yıldır 'ekonomik ve sosyal hakların' insan hakları yelpazesinde yer aldığı belirtmenin, ba-

zılarının hoşuna gittiğini biliyor. İnsan haklarına ilişkin birçok tartışmayı zehirli yen entellektüel karmaşanın temel nedenlerinden biri burada yattırılmıştır. Ekonomik ve sosyal haklar kavramı insan haklarının özgün ve gerçek anlamını çarpıtmakta, hatta zayıflatmaktadır" (A.Gresh, "Une Fondation Audessus de Tout Soupçon" Le Monde Diplomatique, Mayıs 1985, s.20) Nedir o halde insan hakkı? Yukarıdaki alıntıya başvurulucak olursa toplumda katmanlara göre insan hakkının, yani ekonomik, sosyal, politik hakların farklılığı görülmeyecek.

TÜRKİYE ve SÖZLEŞMELER

Gerek Bilim ve Sanat gereksiz diğer dergilerde ve de gazetelerde Türkiye'deki istikrar modelinin nitelikleri ve sonuçları inceleniyor.

Bulgular çeşitli politikalar, veya daha geniş bir tanımla kamu politikası açısından "insan boyutu" nun ne derece dikkate alındığını sergilemektedir. Aslında modelin sonuçları itibarıyle incelenmesi yetersiz oluyor. İstikrar modellerinin kuramsal incelenmesi "insanın olmadığı" bir ekonomik uzamın kurulduğunu net bir biçimde gösteriyor. Monetarist nitelikteki modellerin kuramsal aşamalarının her birinde aynı olgu ile karşılaşılıyor. Kuramsal tabandan çok fazla sapmayan uygulamalı modellerde ise en önemli ortak özellik "insan boyutu"nun, yani "emek" kavramının adeta bir kenara bırakılması. Dillerden bir türlü düşmeyen "kalkınma" "refah" sözcükleri ise tüm politikalarda ortaya çıkan ayırmacı tavrı gizlemeye yönelik olabiliyor.

Burada Türkiye Cumhuriyeti devletinin insan haklarına ilişkin nitelikteki imzalayıp onayladığı bazı anlaşmalar sıralamak istiyoruz:⁽²⁾

— Örgütlenme ve toplu pazarlık yapma ilkelerinin uygulanmasına ilişkin ILO sözleşmesi, 1 temmuz 1949, yürürlüğe giriş tarihi: 18 temmuz 1951.

— İstihdam politikasına ilişkin ILO sözleşmesi, 9 temmuz 1966, yürürlüğe giriş tarihi: 15 temmuz 1966.

— Erkek ve kadın işçilerin eşit işerde eşit ücret almalarına ilişkin ILO sözleşmesi, 29 haziran 1951, yürürlüğe giriş tarihi: 23 Mayıs 1953.

— İşe almada ve çalışma sürecinde ayırmılığa ilişkin ILO sözleşmesi,

İnsanlar... Bizim İnsanlarımız...

25 Haziran 1958, 15 Haziran 1960'da yürürlüğe girmiştir.

Gene Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler sözleşmesini ve bu sözleşmenin beş protokolünden dördünü imzaladığını anımsatmak isteriz.

Sözleşmelerin getirdiği yükümlülükler konusunda fazla kaygılı olduklarını söylemek olanaklı değil. Özde yeni-liberal akımın ideologları, yetkilileri "insanın devlet karşısinda ayrıcalıklı olduğunu" savunuyorlar, devlet müdahalesine karşı çıkyorlar fakat devletin ekonomik, sosyal ve politik müdahalesini arkalarına alıyorlar. Reagan yönetiminden Thatcher'e dek uzanan yelpaze içinde bunun somut örneklerini görebiliyoruz.

"İNSAN"ı KAVRAMAK

"Yaşamın öznesinin insan" olduğunu kesinlikle unutmamak gereklidir. Özne insan olduğuna göre insanın temel hakkı da yaşam hakkı oluyor.

Yaşam hakkının ekonomik, sosyal, kültürel ve politik boyutları var. Yani kalkınma sorunu ele alınırken insan boyutunun ekonomik, sosyal ve politik haklar ve özgürlükler açısından ele alınması kaçınılmaz oluyor.

(1) E.Jouve, "L'ONU, De L'Anticolonialisme aux Droits Economiques", Le Monde Diplomatique, Mayıs 1985, s.29
(2) M.Soyal, "Human Rights in the Turkish Context", International Colloquy on Human Rights, Ankara Univ., SBF Yay., no. 477, 1981, s.170-172.
(3) B.Savci, Yaşam Hakkı ve Boyutları, Ankara Univ., SBF Yay., No. 449, 1980, s.5

Emek ve göz nuru kimin için? (Fot. İsmail Akman)

Yeni Vergi Paketinin Getirdikleri

Oğuz Oyan

Özal hükümetinin vergileme alanında, birbiriley kısa dönemde çalışan uygulamalar içine girmiş olması zihinleri içi kariştırmış görünüyor. 1983 sonundan itibaren vergi kaynaklarında köklü budamalara giden hükümet, büyütün bütçe açıklarının da yatası ve iç borçlanmaya bunalımı çözmek yerine daha da tırmadırma durumyla karşılaşması üzerine, yeni vergi geliri arayışına çıkış, farklı değerlendirmelere yol açmış bulunuyor. Bunların ortak noktası, yeni vergi önlemlerinden sonra, Türkiye'nin artık bir "vergi cenneti" olmayacağı ve ücretlerin yeni paketin kazançlı çıkacağı biçiminde somutlaşmaktadır. Bu değerlendirmelerin bir başka açıdan çıktıkları nokta ise, 1980 sonrasında vergi politikalarının gerçek nitelikini tam kavramamış olmalarında ortaya çıkmaktadır.

İSTIKRAR PROGRAMI VE VERGİ POLİTİKASI

1980 sonrasında vergi politikalarının ana eksen, bu dönemdeki istikrar programının ana hedefine (yani dışa açılma politikası) uyumlu bir gelişme içinde olmuştur. Kararsızlıklar, bazı uygulamalardan geriye dönüler, kısa dönemli tutarsızlıklar, vergi politikasının özünü anlamış etkilememiştir. Türkiye'de dışa açılma politikası, esas olarak, iç piyasayı daraltarak kısa dönemde ihrac edilebilir ürün fazlası yaratmak şeklinde uygulandığı için iç talebin en önemli unsurları olan ücretlerin ve tarımsal üreticilerin satın alma güçlerinin düşürülmesi gerekiyordu. Gelir dağılımını bozarak yani iç talebi daraltarak ihracata açılma politikasının temel araçları arasında ise, fiyat ücret, kur ve faiz politikaları yanında vergi politikası da bulunmaktaydı ve özellikle 1981'de (kis-

men de 1982'de) bu amaçla kullanılmıştı.

Ancak yerli üreticileri ihracata yönelik zorlamak ve özendirme için saade iç talebi kısmakla yetinmemiştir. İç üretim maliyetlerini düşürmek, bu politikanın diğer önemini bir aracı olmustur. Üretim içindeki kâr pâyanın düşürülmesine tekeli yapılar izin vermediği ve esasen iktidarın bu tür niyeti olmadığı için, bütün gayretler maliyetler içindeki ücret ve vergi paylarının düşürülmesi üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Reel ücretleri (ve tarımsal üreticilerin gerçek gelirlerini) düşürme konusunda 1980'lerdeki hükümetlerin "başarılı" olduğu yeterince açık. Üretim değeri içindeki vergi paylarını düşürmede ise iki yol izlenmiştir.

Birincisi, planlı dönemden beri uygulanmakta olan vergi tesvik önlemlerinin köklü bir biçimde artırılması ve özellikle ihracata yönelen sermaye şirketlerine kaydırılmıştır.

Ikincisi, brüt ücret-net ücret farkının azaltılması, yani ücretler üzerindeki gelir vergisi yükünün hafifletilmesidir. Nitikim, gelir vergisi oranları 1983'den itibaren üç yıl üstüste 5'er puan geriletilerek (ve Mali Denge Vergisi kaldırılarak), vergi dahil emek maliyetleri aşağıya çekilmiş, ihracat fiyatlarının düşürülmesi bu yolla da desteklenmiştir. (Tekelci yapılar ülke içinde böyle bir fiyat düşüşüne izin vermemektedir).

Böylece, dolaylı vergi ağırlıklı bir vergi yapısından dolaylı vergilerin, özellikle de ihracatta otomatik olarak indirilen KDV gibi bir verginin ağırlıkta olduğu bir vergi yapısına geçiş de, dış rekabette avantaj sağlaması açısından ihracata yönelik politikanın temel taslalarından birisi olarak uygulamaya konulmuştur.

Vergi politikasının yerine getirmeye

çalıştığı bir diğer işlev de, büyük sermayenin ve özellikle de sanayi sermayesinin vergi yükünü azaltmak (veya hiç olmazsa artırmamak), buna karşılık devletin gelir ihtiyacını bir yandan ağırlıkla ücretlilerden karşılamaya devam ederken, öte yandan da ticaret ve meslek erbabı ile küçük üreticilere daha fazla yüklenmektir.*

YENİ VERGİ PAKETİ

Bir süredir hazırlıkları yapılan ve anahatlarıyla başına yansiyan yeni vergi paketinin değerlendirilmesi de yukarıda çizilen çerçeveye içinde yapılabilir. Hiçbir anlamda "vergi reformu" niteliği taşımayan yeni paket, 1980'lerde vergi politikasına hakim olan temel yöneliklere uyumlu önlemler içermektedir.

1985 yılında kamu finansmanı bunalımının, özellikle hızla genişleme eğilimi gösteren bütçe açıklarının, hükümet için kaygı verici boyutlara ulaşmış olması da bugünkü konjonktürün yeni bir ögesi olarak ayrıca dikkate alınmalıdır. Ancak bugünkü malî bunalımın asıl sorumlusunun, Türkiye'yi düşük büyümeye hizalarına mahkûm eden "kriz yönetimi" politikaları ile bütçeyi gelir kaynaklarından mahrum eden Özal hükümeti olduğu da hatırda bırakılmamalıdır. Nitikim vergi paketinin (bkz. *Güneş Gazetesi*, 16.9.1985) gelir artırmaya yönelik önemli önerileri, 1983 sonundan itibaren vazgeçilen vergi gelirlerine ilişkindir. Bu öneriler, faiz gelirleri üzerinden kesilen gelir vergisi stopajının (daha önce %20'den %10'a düşürülmüştü) yükselmesi; daha önce %15'den %3'e düşürülen Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nin oranının tekrar artırılması şeklindeki.

Olağanüstü boyutlara ulaşan vergiden kaçınma ve vergi kaçaklığını geçmiş oranla daha sıkı bir takibe alma arzuları ise, gene bir yönde, vergi gelirlerindeki hemorajiyi durdurmakta önemlidir.

Vergi mevzuatında ve Vergi Usul Kanunu'nda bu maksatla yapılması öngörülen değişikliklerin iki önemli amaca daha hizmet etmesi beklenmektedir: - Vergi yükünü yeniden paylaşmak veya, başka deyişle, büyük sermaye ile sınırlı sermaye arasındaki kesimlere daha fazla yonelmek; - **Bilim ve Sanat**'ın geçen sayısında söylediğimiz gibi, ayırm做过

bütün beyannamelere yapan kör ve genel teşvikten, seçmeci, bilincli ve özel teşviklere daha yoğun bir biçimde geçmek. Bu üç amacı sağlamaya yönelik değişiklik tasarıları sunlardır: Vergi suçlarına verilecek cezaların ağırlaştırılması (işyeri kapama, hapis, pişmanlık halinde alınan ceza faiz oranlarının da yükseltilmesi); doğrudan ve do-

laylı denetim olanaklarının genişletilmesi (vergi inceleme elemalarının yetkililerin artırılması ve günlük hasılat tesbiti için işyeri denetimlerinin sıklaştırılması; Özal hükümetinin ilk icraat olarak kaldırılan "servet beyanı"nın, eğer ceza edilebilirse, tekrar getirilmesi; ücretliler dışındakilerde vergi iadesi kapilarının açılması; KDV'nin kapsamının genişletilmesi); vergi girişlerinin daha sağlam bağlanarak arttırılması (hayat standartı hadlerin yükseltilmesi; peşin vergi uygulamasına tedriken tekrar dönümesi; beyanname yerine, geri bir adım olarak ve eğer yapılabilsse, "idarece takdir esası"na yumuşak geçişin gerçekleştirilebilmesi; küçük esnafın defter tutma yükünün azaltılmasıyla muhabecilere giden ödemelerin Hazine'ye yönelikmesinin sağlanması).

Yukarıda özetlenen "değişiklik" önerilerinin henüz nihai biçimlerini almamışlığını göz önüne almak gereklidir. Özal iktidarının vergi kaçaklığı ve özellikle aynı zamanda vergi kaçaklığı üzerinde cesaret ve kararlılıkla gideceği gibi bir yanılıya düşmemek için göz önünde tutulması gereken bir başka husus da, 1980 sonrası hükümetlerinin vergiden kaçınma ve vergi kaçaklığını tırmadır. Bu politikanın bilinçsiz bir biçimde uygulanmadığını göstermek için sadece vergi akslarını, sermaye lehine getirilen sayısız vergi indirimlerini, vergi teçhillerinin vs. kolaylaştırılmasını, servet beyanının kaldırılmasını, hayali ihracata karşı takımlan hoşgörüsünü ve benzeri uygulamaları hatırlatmakla yetinmiyerek şunu da ekleyelim: Hesap Uzmanları tarafından yapılan gelir vergisi incelemelerinin sayısı 1970'lerde yıl başına ortalamada 5 bin civarındayken, 1980'den sonra bu incelemelerin yıllık sayısı ortalamada 1700'e düşmüştür, hatta 1983'de sadece 765 mukellef incelenebilmiştir.

... VE ÜCRETLİLERİN DURUMU

Öngörülen düzenlemeler içinde yer alan, gelir vergisi tarifesinin ilk diliminin 1 milyondan 3 veya 4 milyona genişletilmesi de, bazı gazetelerin müjdeledikleri gibi sabit gelirlileri ferahtatacak bir yenilik olmayacağıdır. Bunun temel nedeni, ücretlerin hâlen %90 ile %95'lik bir bölümünün eline yılda 1 milyonun altında bir brüt ücret geçmesidir. Esasen SSK tavarı, son artıştan sonra bile, brüt ücret olarak aylık 69 bin 825 TL düzeyindedir; işverenlerin yüksek ücretli yöneticilerini bile genellikle bu tavandan sigortalandıraları ise bilinmemektedir. Demek ki, ilk dilimin genişletilmesi, kısa vadede, sadece çok sınırlı sayıdaki orta-üst ve üst gelirli ücretli/maaşının gelir vergisi yükünü bir nebeze hafifletebilecek niteliktedir. Bütün ücretlilere ve özellikle düşük ücretlilere gerçek bir vergi yükü hafifletilmesi getirecek uygulama, dilimin genişletilmesi değil bu dilimlere bithassa ilk dilime - uygulanan oranın düşürülmüşdür. Böyle bir değişiklik ise, Başbakanın talimatıyla, ilk günde tartışma dışı bırakılmıştır.

Siyasal yönetimin asıl endişesi asla başka yerededir: dolaylı denetim araçlarıyla (vergi iadesi ve KDV gibi) kazanç beyanlarını yükseltmeye zorlanan, hayat standartı hadlerinin yükseltilmesi ve muhtemelen peşin vergi uygulamasıyla vergi yükleri belli bir eserin üzerine çkarılmaya çalışılan ticaret kesimi, serbest meslek sahipleri, kentsel ve kırsal üreticilerin vergiye karşı tepkilerini yuvalayarak. Bu tür bir beklenen 1981'den itibaren gündemde olmakla birlikte başarılılamamış ve bugün yeni bir hevesle canlandırılmıştır.

Bununla birlikte, gelir vergisi tarifindeki değişikliğin, nominal ücretlerin şısmesine bağlı olarak hiç olmazsa orta vadede, daha önemli bir amaca, **gelir vergisi ağırlıklı bir yapıdan KDV ağırlıklı bir vergi yapısına geçişe**, uygun zaman hazırlama gibi bir işlevi yüklenmesini söyleyebiliriz.

Nitekim, KDV kapsamının genişletilmesinin tasarılanması, diğer dolaylı ve makamlı vergilerin oran ve miktarlarının artırılması, harç ve cezalarda yeni artışlar getirilecek olması aynı amacın bir parçasıdır. Eğer, son anda çıkan bir habere göre (*Hürriyet*, 19.9.1985) gelir vergisindeki genel ve özel indirim miktarlarının iki kat civarında artırılması gerçekleştirilirse, bunun anlamını da, herşeyden önce, **ic üretim maliyetlerini düşürmek** çerçevesinde değerlendirmek doğru olur. Her ne kadar böyle bir değişiklik ücretlerin vergi yükünü aşağıya çekerek de, **ilkonce**, enflasyonun 1981'den beri yol açtığı tahribatın etkilerini gidermek için dahi bu indirimlemlerin en azından üç kat artırılması gereğin altı çizelim.

İkinci olarak, yeni düzenlemeler bir bütün olarak ele alındığında, ücretlilerin büyük çoğunluğunun gelir vergisi yükü anlamlı ölçülerde hafiflemezken dolaylı vergi yüklerinin ciddi bir biçimde artılaşmasına tanık olunacaktır. Dolayısıyla sabit gelirlilerin **toplum vergi yükünde bir hafiflemeye olacıdı** altınlama itibar edilmelidir.

Kaldı ki, **Üçüncü** olarak, istikrar programı uygulayıcılarının 1981'den beri adet edindikleri bir çarpıtma da dikkate alınmalıdır: gelir vergisinde ortaya çıkan bazı görünürdeki hafiflemeler ücret/maaş artışlarında hesaba katılır olmuşlardır. Ücretlilere vergi iadesi bunun en tipik örneğidir; bu uygulamanın 1985'den sonra asgarı ücret düzeyini filen vergi dışı bıraktığı Başbakan dahil

en yetkili ağızlarından açıklanabilmiştir.

Oysa, asgarı ücretliler, sosyal konuları ve pazarla ilişkileri itibarıyle vergi iadesinden en az yararlanan kesimdir ve esasen vergi iadesi bunların harcama kalemlerinin (kira, ulaşım gibi) önemli bölümünü dışarıda bırakmaktadır. Üstelik vergi iadesi eğer bir seye karşılık gösterilecekse bu, olsa olsa, beyannameli mükelleflere tanınan "kazancın elde edilmesi için yapılan giderlerin (bu giderler vergiler ve harçlar dahildir) indirilmesi hakkı" olabilir. Ayrıca, vergi iadesi, 1986'dan itibaren, sadece ücretlilere tanınan bir olanak olmaktadır. Tıcarı, zirai ve serbest meslek kazancı elde eden kesimlere de yaygınlaştırılacaktır. Böylece ücretlilere özel bir "ayraklı" tanındığı yolundaki söylemler de daha az inandırıcı olmaya başlayacaktır. Ücretliler dışındaki kesimler için kademeli olarak getirilmesi düşünülen "peşin vergi" uygulamasının, ücretlilerin bir defada ve tümü peşin olarak kesilen gelir vergilerinin yerini tutacağı ise açıklık.

Sonuç olarak, ücretli kesimin yıllardır temel taleplerinden birisi olan ve ANAP'ın seçim öncesi vaadleri arasında monte edilmek zorunda kalınan **asgarı ücretin vergi dışında bırakılması** talebi, önemini ve güncellliğini korumaktadır. Bunun için, ücretlilerin yararlandığı **özel indirim miktarları**, bölge ayırmaları göstermesiz, **kavram olarak asgarı ücret düzeyine bağlanmalı** ve asgarı ücretin artışıyla otomatik olarak yükseltilecektir. Ama, daha önce söylediğimiz gibi, bir koşulla: Hazine'nin bu durumda uğrayacağı gelir kaybı, dolaylı vergiler artırılarak değil, yüksek gelirli düşük vergili kesimlerin vergileri artırılarak karşılanmalıdır.

Sabit gelirlilere vergi müjdesi vermeye pek meraklı olan, ancak göz boyamayanın ötesinde vergi politikasında kendi bildiğini okuyan siyasal iktidara yönelik tek bir talep de, gelir vergisinin ilk oranının salt ücretlileri kapsayacak biçimde düşürülmüşidir.

Bu taleplerin, diğerleri yanında, sürekli gündemde tutulması, hiç olmazsa "ortadirek edebiyatı"nın samimietsizliğinin iyice açığa çıkarılması açısından büyük bir önem ve anlam taşıyacaktır.

* Buraya kadar olan bölüm, biraz daha geniş olarak, 23.9.1985 tarihli *Güneş Gazetesi*'ndeki "Düşünce Forumu" köşesinde yayınlandı.

* Bir süredir geri kalmış yorellerde özel indirim miktarının Bakanlar Kurulu kararıyla 5 kat yükseltilecektir. Asgarı uygulamaları olmasa, esas olarak yatırımların bu bölgelerde kaydırılmasının sağlanması için yapılan (başarısız) vergi teşvikleri içinde düşünülmeli. Esasen, ücretli/maaş kesimin eğitimi coğulüğünün geçim şartları daha da ağır olan gelişmiş yorellerde istihdam ediliyor olması da uygulamanın göstermelik nitelğini ve ücretliler açısından anımsızlığını göstermektedir.

Sendikal Birlik

Alpaslan Işıklı

Yıllar önce bir sendika tarafından düzenlenen eğitim seminerinde, sendikal birlik konusu görüşüldüyordu. Çok açık anımsıyorum: Arka sıralardan bir genç işçi kalktı, "hocam, bir hikaye anlatmak istiyorum" dedi. "Anlat" dedik. Başladı hikayesini anlatmaya:

"Vaktiyle dünyanın bir yerinde bir köy varmış. Bu köyde yaşayan insanların bir kısmı hristiyan, bir kısmı şii, bir kısmı da sünni olmuş. Bir zaman gelmiş, bu köyde çetin bir kılık baş göstermiş. Köylüler, aşıktan, önce çocukların ve yaşlıların olmak üzere, tek tek ölmeye başlamışlar.

Köyün yakınında çok varlıklı bir ağa yaşırmış. Bu ağanın geniş üzüm bağları varmış. Nasıl olmuşsa bu bağ kılıktan zarar görmemiş. Köylünün aklına ağanın bu bağından yararlanmak gelmiş. Ancak ne var ki bağ sahibi cimriğiyle pek ünlüymüş ve bağından tek salım isteyenin başına türlü belalar getirmeden rahat etmemiş.

Köy halkı, çaresizlikten komşu bağın sahibinin kapısını çalmaya karar vermiş. İnançlarına göre üçe bölündüm köy halkını temsilen her topluluğun liderini bağ sahibinden köy adına yiyecek üzüm istemekle görevlendirmiştir. Bunun üzerine üç dinî lider, komşu ağayı ziyaret etmek, köylünün derdini anlatmak için yola çıkmışlar. Gel gör ki bu üç kişinin yaklaştığına göre bağ sahibi de gayet kurnaz olduğu için, hemen durumu kavramış ve planını yapmış.

Bağ sahibi, önce sünnilerin ve şii'lerin liderlerini bir köşeye çekerek, etkili bir tırna kulaklarına fısıldamaya başlamış. Demis ki:

— Üzüm meselesinin halli kolay, ama önce şu hristiyan papazın münasebetiszligine bir çözüm bulalım. Biz hepimiz müslümanız, önce şu bizden olmayan adamı halledelim ki aramızda üzüm me-

selesinin halli kolay olsun.

Ve hep birlikte hristiyan lideri halleterdi.

Bağ sahibi, planını sürdürdü. Bu defa, sünnilerin liderini bir köşeye çekmiş,

ikna edici cümleleri seçerek ona da de-

miş ki:

— Hepimizin yolu aynı; ama, bu adam müslümanlıkta ayrılmıştır. Sendikalara ve sendikal haklara yönelik ağır baskı ve saldırular karşısında, çoğu kez "biz sizin bildiğiniz sendikalardan veya sendikalardan değiliz" türünden savunmaların, sonuça kimseyi kurtarmayacağı görülmeye başlanmıştır. Bir sendikanın diğer bir sendikaya karşı sürdürülken kampanyaya karşı çıkmak yerine, iftira ve it'hamlarla bu kampanyaya destek olma

Başına gelecekleri çok iyi kestirdiğinden, başka hiç bir söz söylemeden, ağaya saygıyla veda ederek köyde geri dönmüş."

* * *

II. Dünya Savaşı yıllarında, Almanya'da naziler karşısında, ünlü rahip Niemöller'in başına gelmiş olanlara pek benzeyen bu hikâyeyi, yalnızca sendikal birlik konusunda değil, genel olarak demokrasinin gereği olan yurttAŞLAK bilinci ve sorumlulukları açısından da anımsamak yerinde olabilir. Demokratik hukuk devleti kurallarının işlediği herhangi bir ülkede, bir gazete kapatıldığı vakit, eğer rakip gazetelerin sorumluları, kapatılan gazetenin okuyucularını kendilerine çekerek tirajlarını artırmaktan başka bir şey düşünmüyorsa veya geniș bir okur yazar kesimi, diyelim üniversitelerde olup bitenlerin gerçek anlamını kavramak için ciddi hiç bir çaba göstermiyorsa... -daha genel bir anlatımla- bir kişiye veya bir kuruma karşı yapılan bir haksızlığı, bütün topluma yönelik bir tehdit olarak görenler çoğunlukta değilse, bu takdirde, demokrasının niçin ayakta olduğunu anlamak için fazla bir neden aramaya gerek yoktur.

Ülkemizde, bu yönde bir bilinç ve sorumluluk yokluğunun acı örneklerine, son yıllarda, özellikle sendikacılık alanında tanık olduk. Sendikalara ve sendikal haklara yönelik ağır baskı ve saldırular karşısında, çoğu kez "biz sizin bildiğiniz sendikalardan veya sendikalardan değiliz" türünden savunmaların, sonuça kimseyi kurtarmayacağı görülmeye başlanmıştır. Bir sendikanın diğer bir sendikaya karşı sürdürülken kampanyaya karşı çıkmak yerine, iftira ve it'hamlarla bu kampanyaya destek olma

Tüm işçilerin sorunları ortaktır. (Foto: Halil Kiyak)

yoluna koyulması, sendikal hakları olabildigince kısıtlama çabası içinde olanlara büyük kolaylık sağlamıştır.

Ne kadar önemlidir kestirmek belki mümkün olmayabilir, ama, bu durumun bir istisnası geçenlerde görülmüştür. Hak-İş Konfederasyonu, Türk-İş'e yönelik bir tertip hazırlığını karşı anlamlı bir tavır ortaya koymuştur. Hatırlanacağı üzere, Çalışma Bakanlığı, Sendikal Yasası'nı değiştirmek üzere hazırladığı bir taslağı kamuoyuna açıklamıştır. Bu taslağın çerçevesinde yer alan bir madde hüküme göre, ülkede mevcut en büyük işçi konfederasyonunun, Yüksek Hakem Kurulu toplantılarına katılmaması halinde, ondan sonra gelen en büyük konfederasyonun temsilcilerinin çağrılması öngörlülmektedir. Bu düzenlemenin, Türk-İş'in Yüksek Hakem Kurulu toplantılarını protesto karar ve eylemi etkisizleştirmeye ve ona karşı Hak-İş'i kullanmaya yönelik bir girişim teşkil ettiği açıklıdır.

Bugün Dünya ülkelerine baklığımızda, sendikalaların ulusal düzeyde tek merkezli veya çok merkezli bir örgütlenme yapısı göstermeleri bakımından, değişik durumlarla karşılaşmaktadır. Batı Almanya'da Hitler döneminde edinilen derslerin katkıyla olacak, tek merkezli sendikacılığın belirgin bir örneği görülmektedir. İskandinav ülkelerinde de genelde görülen budur. İngiltere'de sendikalalar, aralarında geniş farklılıklar koyarak, oldukça gevşek bir bağlantı içinde başlangıcından bu yana tek merkezli bir yapılanma içinde bulunuşlardır. Amerika'da kurulu düzenen genel olarak uyum içinde kalmış bulunan sendikalaların birliğini bozmaya yönelik bir tertibe fazlaca gerek görülmemiş olacak ki - geçmişte kısa bir

süre hariç - sendikalar, ulusal düzeyde tek merkezli bir yapı içinde kalmışlardır.

Birden fazla konfederasyonun faaliyet gösterdiği ülkelerin başında Fransa ve İtalya gelmektedir. Ayrıca, Belçika ve bir ölçüde Hollanda bu gruba dahildir. Fransa ve İtalya'da ötedenberi komünist eğilimli kadroların hakim olduğu ve işçilerin çoğunluğunu temsil eden sendika konfederasyonları, Roma'daki papaliğin ilhamıyla kurulan sendika konfederasyonlarının yanı sıra II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'nın desteğiyle kurulan sendika konfederasyonlarının (Fransa'da F.O.; İtalya'da FIL) rekabeti ile karşı karşıya kalmışlardır. Genel olarak denilebilir ki sendikal alannda bölünme, temsil edilen işçi kitlesiinden kaynaklanan bir zorlamanın sonucunda değil, Dünya'ya egemen bazı güç merkezlerinin bir yansımıası olarak kendisini göstermektedir.

Büyükler ise, sendikalaların ulusal düzeyde nasıl bir yapılanma gösterecekleri konusu, gündemdeki yerini korumaktadır. Özellikle, faaliyeti askıya alınmış bulunan DISK ile ilgili yargılamaların sürmekte olması, bu durumu belirleyen bir unsur olarak ortadadır. Bunun yanı sıra yeni konfederasyon girişimleri, en azından bazı gazete haberlerinin konusu olarak zaman zaman ortaya atılmaktadır. Demokrasının işlerlik kazanması ölçüsünde, sendikal birlik doğrultusundaki eğilimlerin, yakın geçmişte edinilen deneylerin katkılarıyla, güç kazanması bekleniyor. Buna karşılık, demokrasının gerçeklik kazanmasında, güçlü ve birleşik bir sendika hareketinin rolü de unutulmamalıdır.

Tabanın birliği, sendikal birliğin yolunu açacaktır. (Foto: Zafer Yılmaz)

Türk-İş'te Sosyal Demokrat Muhalifet

Ayhan Başaran

Birinci Sendikalar Yasası'nın yürürlüğe girmesi açısından 1947 yılı, sendikacılık hareketimizin kuşkusuz en önemli tarihi dir. Sendikacılık hareketimizde, bugün görülen bütün olumsuzlukların tohumlarının atıldığı bir tarih olarak da 1947 yılının ayrı bir önemi var.

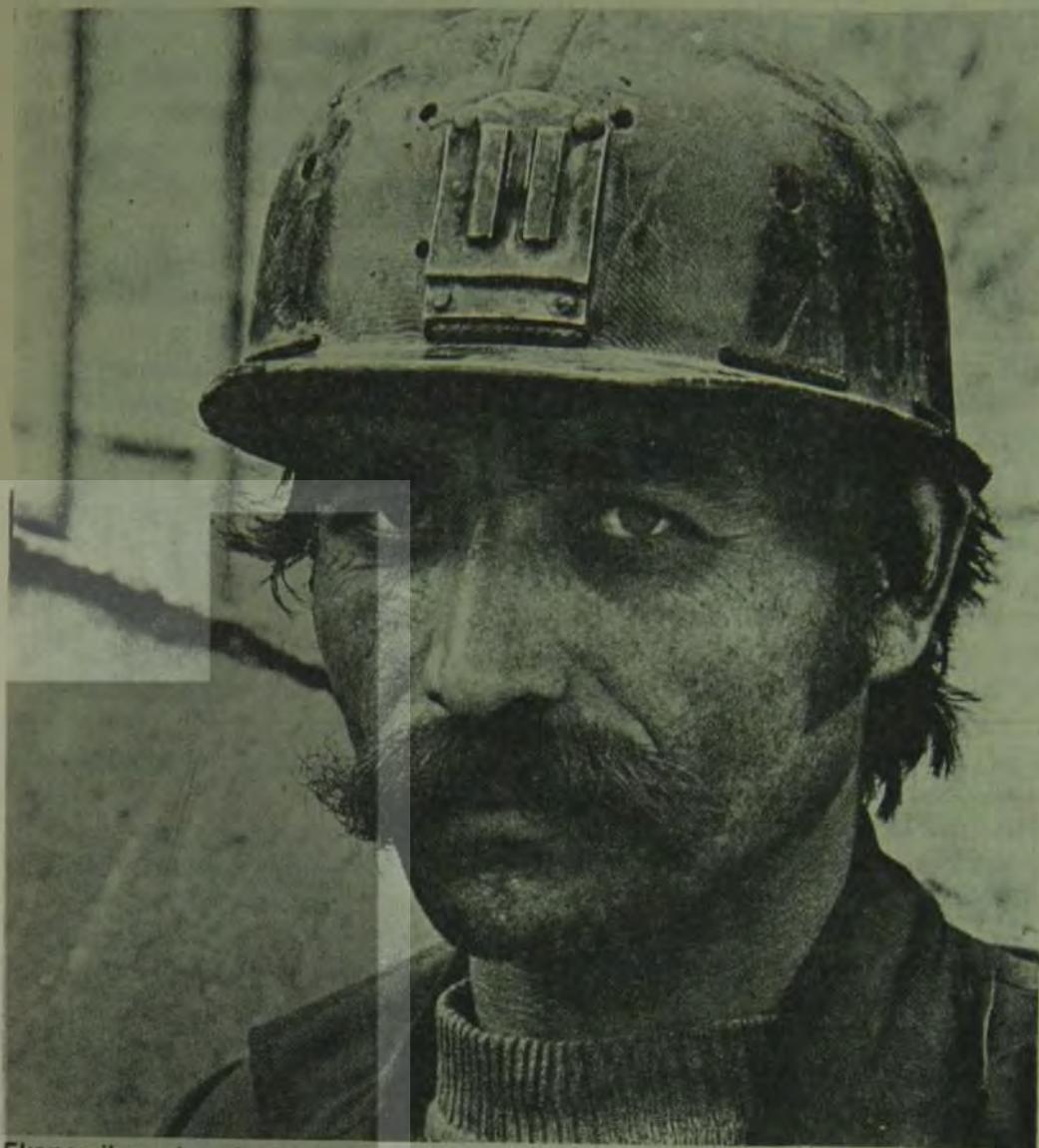
Birinci Sendikalar Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, siyasal iktidar korumasında bir sendikacılık başlatıldı. Dönemin iktidarı CHP oluşturduğu işçi bürosuyla sendikacılığa müdahale etti. Sendikalar bu büro aracılığıyla kuruldu. "Büro şefi, kâh işçi dostu, kâh hükümet mutemedi, kâh parti adamı olarak umumiyetle devlet fabrikalarında çalışan işçilerle temas yaptı. Sonra da bir yardımcı ile birlikte İstanbul'da yeni yeni sendikalar kurdu. Sendikaların parti tarafından kurulmasını, işçi teşekkürleri de itiraftan çekinmedi. Partinin sendikalarla meşgul olan elemanları sendika yönetim kurulu toplantılarına katılıyor, neler yapacaklarını bildiriyor, kongrelerde söz alıyor ve işçileri idareye çalışıyordu."⁽¹⁾ Parti sendikalara para yardımı da yapıyordu.

Böylece sırtını siyasal iktidara daramış, siyasal iktidarda yönetilen ve yönlendirilen "resmi" sendikacılık hareketi başlamış oldu. 1952 de kurulan Türk-İş'in temelinde bu birikim vardır. Türk-İş'in kurulması sonrasında ve kuruluktan sonraki ge-

27 Mayıs hareketinin hemen ardından, Türk-İş yönetim kurulu toplanarak, Demokrat Partili yürütme kurulu görevden düşürmüştür, yerine yeni döneme daha yakın olabilecek Demirsoy-Tunç ikilisini getirmiştir. Böylece "resmi sendikacılık" siyasal iktidar değişikliğine uyum sağlamış oluyordu.

1947 lere uzanan bu resmi sendikacılık hareketi anlaşılmadan, Türk-İş'i kavrayabilmek oldukça zordur. 1961 Anayasası için "evet kampanyası" açan Türk-İş, 1982 anayasası için de "evet kampanyası" açmıştır. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği dönemde, dış ticaretin devletleştirilmesi, toprak reformu, madenlerin devletleştirilmesi gibi radikal sayılabilen politikaları ünlü 24 ilkesiyle benimsedigini ve bu ilkelerin gerçekleşmesi için mücadele edeceğini ilan eden Türk-İş 1961 anayasasının ekonomiye ilişkin ve sosyal hükümlerini uygulamamakta kararlı siyasal iktidar döneminde, 24 ilkesini savunan sendikacıları tasfiye etmek için büyük çabalardan harcamıştır. Kisacası resmi politika neye, Türk-İş'in de politikası odur.

Başlangıçta, çok kolay uygulayabilecek politika, yeni bir sendikacı kuşağının yetişmesiyle zor uygulanmıştır. Daha doğrusu resmi sendikacılık anlayışının savunulabilmesi artık taktik incelikler istemektedir. 1947 lerde bağımsız ve sol bir

Ekonominin ve demokratik haklarımız bir başka bahara mı?

sendikacılık hareketi yürütmeye çalışan kadrolar, komünist diye hücum edilerek tasfiye edilmişlerdir. Bu kadroların nasıl tasfiye edildiklerini yıllar sonra bir Türk-İş Başkanı söyle açıklamıştır: "Biz sendikaları 1947 de komünistlerin elinden dayakla aldık. Sizin solunuz varsa, bizim de sağımız var diyerek aldık"⁽²⁾ Bugün artık "dayakla tasfiye" kullanılabilir bir yöntem olmaktan çıkmıştır. Bugün resmi sendikacılık anlayışının egemenliğini koruyabilmek için iki yöntem kullanılmaktadır; Muhalifeti susturmak ve korkutmak. Sendikalardaki sol kadroların tasfiyesi ise sendika kongrelerinde çok geniş bir iş ve güçbirliği ile sağlanabiliyor. Bu iş ve güçbirliği için gereklilik sol, sosyalist aydınlarından da yardım istenebiliyor.

Bugün susturma ve korkutmaya yönteminin iki dayanağı var: Yeni bir konfederasyon kurulacağı ve Misk'in canlandırılacağı yolunda çıkartılan söylemler.

Türk-İş yönetimini eleştiren sendikacılar bölücükle, yeni bir kon-

Açıkta ki, Misk'i etkisizleştirmenin yolu da sosyal demokratları susturmak değil, sendikacılığa yakışır bir çizgiye yürütmektir.

Türk-İş'i "resmi sendikacılık" anlayışından kurtarak sendikacılığa yakışır bir çizgiye çekmenin göründüğü kadar kolay olmadığı ortada. Zira bunun başarılabilmesi Türk-İş'in kendi tarihiyle hesaplaşması anlamına geliyor. Böyle bir hesaplaşma ise radikal bir dönüşüm demektir.

Bugün böyle bir dönüşüm yapılabılır mı? Bu sorunun yanıtı Türk-İş içindeki sosyal demokrat hareketin göstereceği dayanışmaya, sosyal demokrat hareketi tek tek sendikaların içinde var olan bir hareket olmaktan çıkararak bütünlüğe bağlıdır. Bugüne dekin sosyal demokrat muhalifet, her sendikanın içinde o sendikayla sınırlı kaldı. Aralarında bir bütünlük ve dayanışma sağlanamadığı için de sürdürülmesi, etkisizleştirilmesi ve tasfiye edilmesi zor olmadı. Bu nedenle de Türk-İş Genel kurullarında yalnızca bir "muhalif ses" durumunda kaldı.

Bugün yapılacak olan, Türk-İş'teki bütün sosyal demokrat tabanla direk teması sağlamaktır. Bu direk teması sağlandıktan sonra, hareketin bir yada birkaç sendikaya sınırlı olmadığı, geniş bir kitle tabanı bulunduğu daha kolay görülecektir. Bu kitle tabanının kendi sendikalardan yönetimeye gelmesi de sosyal demokrat sendikalar arası dayanışmaya olasıdır.

Gözardi edilmemesi gereken bir nokta daha var: Türk-İş'teki muhalifet sosyal demokrat hareketle de sınırlı değil. İstemeleri sosyal demokrat amaçları aşan azımsanmayacak bir işçi kitlesi de sosyal demokrat harekete omuz verecektir.

Bir daha yineleyelim: Türk-İş'teki sorun bir yönetim sorunu değil, Türk-İş'in kendi tarihiyle hesaplaşması sorunudur.

1) Kemal Süker, Türkiye'de Sendikacılık, İst. 1955, S.69-70

2) Sedat Ağrah, Türk Sendikacılığı, İst. 1967, S.54

3) Seyfi Demirsoy'un Yönetim Kurulu toplantısının açılış konuşması, Milliyet Gazetesi, 15.3.1966

4) Petrol-İş Dergisi, Temmuz-Ağustos 1985, Sayı 57-58, S.3

Mehmet Aksoy'un Albümü'nden

Sosyal Yönü Olmayan Ekonomide Sendikacılığın Krizi

Mahmut Uyanık

Emek sermaye çelişkisinin en yoğun dönemleri yaşanırken çalışma dünyamızdaki tepkisizlik ve durgunluğun nedenlerine bir açılık getirebilmek için, yumağın uçlarından biri olan metal işkolunu ele almakta yarar vardır. Uygulanmaka olan ekonomik kararların mimarının geçmişte metal işkolunda işveren sendikası başkanlığı da yaptığı biliniyor. Uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar ve onların iç uzantıları denetim altında tutabilmek için öncelikle demokratik ve sosyal gelişmenin motoru konumundaki sendikalarla yapışır bir değişmenin programını hayatı geçirerek zorunda idiler. Üretilen mallar, onları üretenler tarafından tüketilemeyeceği için ücret talebini sürdürmek gerekiyordu. Gelişmiş ülkelerin çıkarlarının ideolojik savunuculuğunu yapan yerli iktisat teorisyenleri ile bityandan sendika düşmanlığı körüklenirken, günün koşullarının getirdiği ortamdan yararlanarak bilinci işçilerinden tasfiye si günde getirildi. Bir kısım işçi zaflarından yararlanarak iş yerlerinde yüksek ücretli (Şef, formen, ustabaşı vb.) kademeleri getirilirken, bir kısmı da çeşitli köşe ve köşeyi dönme yolları göstererek asimile edildi. Direnen, onurlu davranışları provakasyon ve ayak oyunları ile iştan atıldı. Bu davranışlar sendikal yaşamımızda iki çizgi oluşturmuştur:

1. Teslimiyetçi, işveren gündemünde ve işverenlerin izin verdiği sınırlar içinde sendikacılık anlayışı,
2. Çalışma yaşamına yeni bir dinamik sağlamaya çalışan, mücadeleyi seçen bir sendikal anlayış.

Birinci gruba giren sendikacıları ve bu grubu etkileyen unsurları da söyle sıralyayabiliriz:

- a) Partilerüstü politikanın temsilciliğini yapanlar,
- b) Fanatik kesim..

I-a) Partilerüstü politikanın temsilciliğini yapan kesim:

Kendilerine verilen her türlü dündüğü öttürükleri için sendikal yaşamda en güçlü ve en fazla söz sahibi konumundadırlar. Egemen güçler tarafından güdümlendikleri için emek ve sermaye çelişkisinde en güçlü tamponu oluşturmaktadırlar. Partilerüstü politika adı altında işçilerin güçlerini, egemen güçlerin temsilcisi konumundaki partilerin hizmetine sunmaktadır. Yönetici ve sendikacılık için siyaset serbest, taban ve işçi için partilerüstü politika gibi birbirine taban tabana zıt bir ikilemle hesaplarını devamlı koltuk üstüne yapmaktadır. Taban ile bütünsüz bir sendikal hareket olmadığı için egemen güçler ile işbirliği bir politika izleyerek varlıklarını sürdürmektedirler. Amerikan sendikacılığının temsilciliği konumundadırlar. Yeni sendikal yasaların çerçevesini oluşturmada etkin görev almışlardır. Tabanlarından gelen tepkiye önlemek, prestijlerini kurtarmak, sallanan koşullarını sağlama amacı ile işçi hakları, demokrasi ve özgürlükler için göstermelik, içi boş, kof eylem programları ile sık sık sahneye çıkararak karagöz perdesinde dev siluetler yaratarak varlıklarını sürdürmek çabasındadırlar. Yıllar içinde sendikal diplomasiyi iyi ögrendikleri için göstermelik sendikacılık için uzun zaman daha işlev görecektir.

I-b) Fanatik kesim:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın, tekeli sermayenin yardımıyla güçlü yapılar oluşturmuşlardır. Sendikal yasaların budanmasında, çalışma yaşamımıza can veren işçi dinamığının yok edilmesinde büyük "katkilar" yapmışlardır. Demokratik sendikal çalışmadan işçileri uzaklaştırarak, sendikal yaşama soğutarak büyük yaralar açan bu kesim öncelerine konan toplu sözleşmeleri acele imzalar atarak sendika ve sendikacılık adına açık belgeleri oluşmasında basamak teşkil etmişlerdir. İşçi sendikasından çok işve-

ren sendikası görünümünde olan bu sendikalar çalışmalarının karşılığını almaktadırlar. Egemen çevrelerden çok güçlü ve çok yönlü yardımlar alırları için demokratik işçi sendikacılığının önündeki en zor engeli teşkil etmektedirler.

2. Çalışma yaşamına yeni bir dinamik sağlamaya çalışan, mücadeleyi seçen bir sendikal anlayış:

Bilimin ve bilimsel bilginin erdemlerine, işçilerin sınırsız dinamigine inanarak kolaycı ve çabuk elden çıkan kazanımlar yerine zor ama kalıcı kazanımlara, sabır yönüslere gitmenin gerekliliği savunulan bu alanda, işçilerin sonsuz üretme, yaratma ve geliştirme işlevi ile sağlıklı bir yapı oluşacaktır. Sendika içi demokrasi çalıştırılarak, tabanla bütünselere ve dayanışma ruhu geliştirilerek, kollektif çalışma ve birlikte davranışarak geniş tabanlı sendikalar, taban ile bütünsüz ve liderlik ve öncülük özelliği olan sendikacılar ile sendikal hak ve özgürlükler geliştirilebilir. Yetkin bir sendikacılığın oluşumu işçilerin bilincenmesinden ürküntü duymadan, sabır çalışmaları gerektirir. Demokratik, sağlıklı bir doku, işçi sendikası olabilecek özgürlüğü, karar alma mekanizmalarında işçilerin de yer alması ile oluşur. Her grubun içinde muhakkak ki iyi niyetli, işçi sınıfından yana olan insanlar vardır. Demokratik gelişmenin motoru çalıştırılarak, demokratik sendikacılık hayatı geçirerek demokrasiye can verelim görüşü bu kesimde ağırlık kazanmaktadır.

Uluslararası sermayenin ekonomik programının uygulanması için toplumsal dinamigi yoketmeye yönelik büyük tahribatlar yapılmış, derin yaralar açılmıştır. İnsanların zaaf ve eğilimlerinden ustaca yararlanarak demokratik gelişmenin motor gücü sendikalar, demokratik gelişmeyi engelleyici yapılara dönüştürmüştür. Sağlıklı bir demokrasi için, sağlıklı bir sendikal kurumlaşmaya gitme zorunludur. Sanayimiz ve işçi sınıfının evrimsel gelişimi göz önüne alınarak deneyim birikimleri ile kendini yenileyebilecek, dürüst, demokrat sendikacılar ile radikal çözümlere hızlı bir şekilde yönelik gerekliliğine inanmaktadır. Demokratik sendikal yapılar oluşmazsa, demokratik işçi hareketinde ve demokratizmde gelişme olmaz. Demokrasi için demokratik sendikacılık.

Bülent Tanık: Neden Teknokrat?

TMMOB Genel Sekreteri Bülent Tanık ile yayımlamayı planladıkları "Teknokrat" adlı dergi hakkında görüştük. B.S.

□ Birlik ve Odalar çok sayıda dergi yayılıyor. Teknokrat bunlardan farklı mı olacak?

■ Evet. Halen Birliğimize bağlı odalar tarafından yayınlanan periyodiklerin tıraji 3 ayda 100 bine yaklaşıyor. Teknokrat hem kapsam, hem ıslılık hem de biçim açısından bunlardan farklı olacak... Odalarımızın yayınladıkları dergiler çok genelkula bir uzmanlık dalının ilgi alanı ile sınırlanıyor. İzlemek için o uzmanlık dalında belirli bir eğitimden geçmiş olmak, ya da bu alana çok özel bir ilgi ile bağlı olmak gereklidir. Bu dergiler üylenece de ücretsiz dağıtılmıyor. Böylece de odaların "resmi organı" görünümü veriliyor.

Cıkmakta olduğumuz ihtisas dergileri, genellikle "Bilim ve teknik" yazının gönüllü kalemlerince üretiliyor. Yazarlarımız da, yayına hazırlayanlarım da çoğunlukla, ağırlıklarını bilimsel-teknik özeven, bir anlamda yazardır "amatörlerinden" oluyor.

Dergilerimiz tüm zamanını bu işe ayıran kişiler tarafından çıkarılmıyor. Böyle olunca, bilimsel teknik mühendis titizlenmesi, aktualiteye yetişme konusunda akşamalar yol açıyor. "Resmi organ" olmak gibi bir misyonun yüklenmesi de sürat ve esneklik açısından kısıtlayıcı olabiliyor. Teknokrat, TMMOB'nin sahibi olduğu bir yayın organı olacak, ama editöryal çizgisini, yönetimi bağlayıcı konumda olmayacak. Kısaca, TMMOB'nin "resmi yayın organı" hüviyeti bulunmayacak. TMMOB'nın bildirişim

aracı olarak da tasarlanmadı.

Teknokrat, piyasada satılacak, tek belirleyici olmasa bile ticari başarısı da önemle gözetilecek.

Teknokratın gündünde, düzenli ve istenilen kalitede çıkışmasını sağlayacak asarı tam zamanlı çalışma üretecek. Bu nü üretecek organın oluşum hazırlıkları sürüyor...

□ Yani Teknokrat, yazardır mesleğinde profesyonel bir ekip tarafından mı çıkarılacak?

■ Buna kısmen 'evet' diyebilirim. Azami okur potansiyeli 200-300 bin arasında değişen bir alanda, tam profesyonel bir yayın çıkarmak pek kolay olmasa gerek. Teknokrat, TMMOB üyesi mühendis ve mimarların gönüllülük ortamının yarattığı canlılığı, çok renkli, hareketli varlığı, dar ama profesyonel bir yapı ile sürekli üretime dönüştürecek. Biçim, dil ve görünüm açısından estetik değerlere seslenmeye özen gösterecek. Aslına gülzelliği ve sürekliliği ile 'profesyonel' olmaya çalışacak.

□ Neden böyle bir yayın düşündünüz? Okur potansiyelinin nerde ise yarısına dergilerinizden biri nasıl olsa gidiyor. Bu dergiden bekledikleriniz neler?

■ Dergilerimiz, bize kayıtlı olan mühendis ve mimarların yüzde 90'ına ulaşıyor. Ancak, bunların okunma düzeyi istedğimiz oranda değil.

Teknik alana genelde merak duyanlar, disiplinler arası bir yay. Zemek isteyenler bu ihtiyaçlarını karşılayamıyorlar. Bilim teknik gibi alanlardaki çağdaş gelişmeleri izlemek ve kendi "...

lik alanlarının dar sınırlarına hapsolmak, Türkiye'de hem pahalı hem de yabancı dil bilmeye bağlı bir uğraş. Belki bu yüzden insanımız bilim ve teknik ile uğraşmaktadır, da, uğraşandan da uzak durmayı yeşiller!

Mühendislik ve mimarlık mesleklerinin ciddi uygulama alanları bulamaması, bu alanlardaki etkinliklere verilmesi gereken önemi saplıyor. Ya tüketici görülmektedir ya da yasak savma kabilden başvuruluyor.

Mühendis ve mimarların yenilikleri ve disiplinler arası gelişmeleri izleyebilmeleri, teknik yazı yazma etkinliğini, uzman dilinin anlaşılmazlık tekelinden kurtarma, Teknokrat'ın hedefleri arasında.

□ Teknokrat adı, biraz itici ve sert seslerden oluşan yabancı bir kelime. Bu isimde bir dergi söylediğiniz popüleriteyi yaratabilecek mi? Teknokrat, içeriği ile adı arasında nasıl bir ilgi taşıyacak?

■ Teknokrat, Türkiye'deki mühendis ve mimarların kimliğini araştırma, anlama ve anlatmayı amaçlıyor. Bu alanındaki görüş, yaklaşım ve tanımları sergileyecak. Yani teknik adamın kimliği, "kendisi" yazının ana konularından biri.

Bu kez meslek konuları yanında, insan da yayının teması haline getirmeye çalışacağız. Sanıldığı kadar sevimsiz bir ad değil. Teknokratlığı özenlip özenmemesine bağlı. Özenenler sevimsiz bulacaklar, özenmeyenler ise olumsuz etkileşimle ilgi duyacaklar. Bu ilgi "teknokratın" özeleştirisinin, mizahının, ince ignelemelerinin kaynağını oluşturacak!

Teknokratın yayın politikasını, mühendisimizin, mimarının kimliği, eğilimleri hakkında daha sağlık bilgilerin "iletilip" iletilemesi çerçeveliştir. Ona ilgilendirdiği düşünülen aktuel konularda "ahkam kesmeden" bilgi ve haber aktarma, yerel ve pozitif bilgi sergilene gayreti içinde de olunacak. Teknokratın okuru, kendini olumlu ve olumsuz yanıyla bulabilsin istiyoruz.

Avrupa Kültür Forumu Yapılırken

Cemil Turan

Macaristan, içinden geçtiği Avrupa ülkelere olduğu gibi kendisine de bereketini cömertçe sunan Tuna nehrinin kollarının aktığı Orta Avrupa'nın küçük bir ülkesidir. Kumlu ve güneşli kıyılara, yüksek tepelere, doğa olanakları bakımından bakıldığından turizme uygun bir coğrafi konuma sahip olduğu söylenemez. İspanya'yı, Yunanistan'ı, Türkiye'yi göz önüne getirince, Macaristan'ın doğadan yana nasisizliği belirgindir. Oysa ki Macaristan Halk Cumhuriyeti Avrupa'nın en çok turist ağırlayan ülkelerinden biridir. 10,7 milyon nüfusu ülkeye gelen turist sayısı 1984'le 13,4 milyon gibi nüfusun üstünde bir rakama ulaşmış. 13,4 milyon ziyaretçinin 9,9 milyonu sosyalist ülkelerden gelirken, 3,5 milyonu da kapitalist ülkelerden gelmiş.

Macaristan'ı turistik bakımından bu denli hareketli kılan etkenlerin arasında kuşkusuz başarılı bir turizm örgütlemesi ve turizm altyapısının yetkin bir biçimde kurulmuş olması yanı sıra Macarların övünmekle haklı oldukları başkentleri Budapeşte'nin güzellikini de sayınla-

Tuna Nehri üzerindeki sekiz köprüyle birbirine bağlanan Buda ve Peşte yakalarının birleşmesinden oluşan Budapeşte, tarihsel mimarinin titizlikle korunduğu, cephe süllemeleriyle seçilen klasik mimariyle, işlevselligin ve estetik kaygılarının içice geçtiği modern mimarinin belleklere iz bırakacak örnekleriyle yumak yumak ölümlü.

Modern mimarinin en yeni örneklerinden biri olan Kongre merkezi

ler olacak?)

İki hafta süren hazırlık konferansı görüşmeleri sırasında temel ayrılık noktaları görüşüllererek çözüme bağlandı ve sanatsal yaratıcı etkinliğin ortak sorunlarının görüşülmemesi, kültürel işbirliğinin geliştirilmesi temelinde aşağıdaki dört dalda görüşmelerini yoğunlaştırması karar altına alındı. Dört grup kültür alanlarına göre biçimlendirildi:

1. Plastik ve uygulamalı sanatlar: Resim, grafik, fotoğraf, heykel, mimari, kültürel ve tarihsel anıtların korunması.

2. Gösteri sanatları: Tiyatro, dans, folklor, müzik, sinema, radyo ve televizyonda kültürel programlar.

3. Edebiyat ve dil: Edebiyat, yazar ve çeviri, az konuşulan dilleri kapsayarak.

4. Kültürel yayılım ve işbirliği: Akademik araştırma, sanatsal çalışmada ve eğitimde işbirliği, yayınların dağıtımını, kültürel miras sorunları, öteki kültürlerin çokrenkliliğini ve özgürlüğünü sahiplenme ve koruma, müzeler ve sergiler.

Forumun hazırlık konferansı çalışmalarının verdiği ilk ders; küçük ya da büyük, kapitalist ya da sosyalist, karşı toplumsal sistemlere bağlı, bağlantısız ve tarafsız olunsa da yapıcı bir yaklaşımla gelindiği zaman birleşme noktalarının ayrılık noktalarından hiç de az olmadığını. Kapitalist ülkelere sanat alanında bausat yaklaşımı (egemen olmasa da demokratik kültürün varlığını gözardı etmeden) "satılabilir olan şey değerlidir" deyişinde ifade edilir ve sanatsal yaratım tüketici talebine göre piyasada değerini bulurken, sosyalist ülkelerin sanatsal yaratma ideolojik-estetik ve hUMANİST içerişleri ile bakması temelde bir ayrılığın varlığını saptamayı gerektirmektedir. Ancak uluslararası kültür işbirliği sözkonusu olduğunda alınacak tutum, temel yaklaşımın karşısına benimseltilmesi, kendi normlarının kabul ettirilmesi değil, halklar arasında kültürel değerlerin tanınması, ortak çalışmaların yaygınlaştırılması ve bu yolla barışçı bir arada yaşamın ortak anlayış kolonlarını oluşturmak olması gereklidir. Entellektüel alanda ideolo-

jik farklılıklara karşın, bunun mümkün olabileceğiinin kanıtlanması, Kültür Forumunun altı haftalık çalışmalarının, Helsinki barış sürecinin gelişerek sürmesine katkıda bulunacaktır. Böylece Forum, diğer alanlardaki ilişkilerin gelişmesi için de cesaret verici çıkış noktaları sağlayabilecektir.

Kültürel konuların tartışılabileceğine karşı, Forum her uluslararası buluşma gibi, aynı zamanda politik bir konsültasyon olarak kabul edilmelidir. Elde edilecek sonuçlar politik süreçleri etkilemesiyle birlikte, kendisi de uluslararası politik tansivondan etkilenen bir oluşumdur. Avrupa Kültür Forumu. Asıl tıkanıklık da buradadır: Uluslararası gerginliğin ana nedenlerinin giderilememesi ve karşılıklı güvenin yeterince sağlanamaması uluslararası kültür işbirliğinin derinliğine ve genişliğine boyut kazanmasını güçleştirici başlıca etkendir.

****

Sonuç Belgesinin imzalanmasının 10. yılı nedeniyle Helsinki'de düzenlenen toplantının kapsamında, ABD dışişleri bakanı Shultz, Polonya dışişleri bakanının "ideolojik haçı seferi" olarak nitelendiği dış politika doğrultusunda, insan hakları suçlamalarını ve "bölgünümüz Avrupa trajedisi"ni konuşmasının ekseniyaptı. Bugün uluslararası işbirliği ve karşılıklı anlayışın gelişmesinin karşısındaki en önemli engel olarak bu tutumun bulunduğu söylemek zorundayız. Barış sürecini geliştirmek için, olanaklı olan işbirliği noktasından başlamak ve asgari müsterekleri aramak yerine propagandıf ve yokuşa sürücü yaklaşımı yeglemek, "Helsinki ruhu"na uygun bir politika kabul edilemez. Budapeşte'de yapılacak Kültür Forumunun uluslararası ilişkilerdeki bu yaklaşımın olumsuzluklarını yaşaması olasılığı güçlündür. (Bu tutumun temelsizliği konusunda Sayın Mahmut Dikerdem'in Bilim ve Sanat'ın geçen ayı sayısında yayınlanan yazısına bakılabilir.)

ABD'nin provokatif politikasına karşı, barışçı işbirliği yolunda adım atma olanakları varsa, bunda ABD'nin NATO müttefiklerinin çögünün yanısıra bağlantısız ve taraf-

Budapeşte'nin en yüksek noktasında yükselen ve Macaristan'ın Nazi işgalinden kurtarılmasını simgeleyen özgürlük anıtı: Bütün kenti kucaklayarak sonsuz barış özlemiyle ufuklara bakıyor.

sız ülkelerin Shultz'un sözlerinde billurlaşan politikanın peşinden sürüklene mem konusunda gösterdikleri dikkatin de yeri vardır. Shultz'un kırmaya çalıştığı Batı Avrupa'nın Truman'ın gölgesinden sıyrıldıktan sonra, aynı politikayı 1980'lerde sürdürden Reagan'ın gündümne gitmemeye konusunda gösterdiği duyarlılığı.

Helsinki Belgesinin 10. yılı toplantısında son konuşmayı yapan Danimarka dışişleri bakanı Uffe Elleman-Jensen'in, başarılarına ve

kusurlarına atfedilen farklı değerlendirmelere karşın, katılanlar arasında geniş bir anlaşma zemini olmasının Helsinki sürecinin başarısını olduğunu ve imzacı ülkelerin 10 yıl önce aynı salonda taahhüt ettiklerine bağlılıklarını onayladıkları yolunda sözleri gerçekçi bir saptamayı. Bütün olumsuzluklara, uluslararası ilişkilerdeki gergilik eğilimlerine karşı Helsinki barışı yaşıyor.

Avrupa Kültür Forumunun olanaklarını ve başarı şansını bu çerçeveli içinde düşünmek gerekiyor. □

Grenada'da ABD Terörü

Kaya Umut

25 Ekim 1983. ABD'nin, 110.000 nüfuslu, dünyanın en küçük devleti Grenada'yı işgalinin 2. yılı. Hatırlanacağı gibi bundan 2 yıl önce 25 Ekim sabaha karşı Amerikan deniz-hava ve karakuvvetlerinin katıldığı Grenada çıkarması başlıdı. Çıkarmadan bir kaç gün sonra ABD bu küçük ada ülkesine 20 savaş gemisi desteği 8000 Amerikalı askerin yanında, Grenada'nın komşuları olan Jamaika, Antigua, Dominik, Barbados, St.Vincent ve St.Lucia devletlerinden oluşan askerleri de gönderdi.

"ABD'nin çıkarları neredeyse, oraya gidecektir" diyen Reagan, işgalin ardından yaptığı basın toplantısında çıkışma gerekçe olarak:

- Grenada'daki 1000 Amerikan vatandaşının yaşamalarının korunmasını,
- Adadaki karışıklığa son verilip, demokrasinin yeniden kurulmasını,
- Komşu devletlerin ABD'ye çıkışma için ricada bulunduklarını,
- Adanın terör üssü olduğunu,
- Grenada'nın, ABD'nin güvenliğini tehdit ettiğini, gösterdi.

Reagan'ın çıkışmayı haklı gösterme çabaları süre dursun, görgü şahitleri, olayların içinde yaşayanlar ve gözlemciler, çıkışma gerekçelerinin bahane olduğunu belirterek, asıl amacın ABD'nin uyusunu olmayı reddeden Grenada hükümetinin yıkılması ve yerine kukla bir hükümetin kurulması olduğu görüşünde birleşiyorlar. Çünkü, Grenada'nın 1979 devriminden sonra, Washington'un tüm zorlamalarına karşı, kendine özgü sosyo-ekonomik gelişme yolunda ilerlediği ve uluslararası alanda bloksuzlar politikası sürdürdüğü bilinmektedir. Bu nedenle de ABD için "Tehlike" arzettmektedir.

Reagan'ın çıkışmayı haklı göstermek için ortaya attığı gerekçeler gerçekten tutarlıdır? Bu soruya, olayların içinde yaşayanların ifadelerinden çıkışarak yanıt arayalım.

• Öncelikle söylemek gereki ki, "Vatandaşının yaşamını korumak" sözcüğü, Alman kökenli olup da, başka ülkelerde yaşayan Almanları "Korumak" bahanesiyle, o ülkeleri işgal eden faşist Hitler tarafından da defalarca kullanıldı.

ABD'nin Grenada çıkışmasından bir

gün önce, muhtemel bir çıkışmayı sezen Grenada hükümeti, Reagan yönetimi'ne bir mesaj göndererek, adadaki ABD vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin devlet güvencesi altında olduğunu belirtiyor, çıkışma düşüncelerinden vazgeçilmesi gerektiğini vurguluyorlardı. ABD bu mesaja yanıt bile vermedi.

Can güvenliği konusunda ABD basınına demeç veren Grenada'daki ABD'li öğrenciler, bunun bir bahane olduğunu sergilediler. Tip öğrencisi J. Downhead "Güvenliğimiz tehlikede değildi, çıkışma alet olarak kullanıldık, ada da yaşayan ABD vatandaşlarının hayatı, askerlerimizin sorumsuzca ateş açmalarından sonra tehlikeye girdi" demektedir.

Öğrenci V. Meyer "Hayatımın tehlike olduğunu gazetelerden öğrendim" Grenada Tıp Fakültesi Rektörü'nün oğlu P. Burne "Hayatımız tehlikede değil, ABD yönetimi fakülte idaresine baskı yaparak, öğrencilerin hayatlarının tehlike olduğunu açıklamasını isted, ben buna karşı çıktım. Adaya gelmeleri için ABD yetkililerine davetiye çaldık, geldiler ve durumu gözleriyle gördüler. Buna rağmen çıkışmanın neden yapıldığını anlayamadık" diyor. Kanadalı tarım uzmanı danışman M. Gre-

en "Açıkça söyleyorum, hiç bir tehlike ve kısıtlama yoktu. Esas tehlike ve kısıtlama, Amerikan askerlerinin adaya çıkışmasından sonra başlıdı" demektedir.

• Adadaki karışıklığa son verilmesi, demokrasinin yeniden kurulması konusunda Federal Almanya'da (FAC) yayınlanan "General Anzeiger" gazetesi şöyle diyor "ABD'nin Grenada çıkışması kaba kuvvet göstergesidir. Çıkarmanın istek üzerine yapıldığı gereçesi son derece zayıftır". "New York Times" gazetesi "Başkan Reagan'ın adaya asker çıkartmasını haklı göstermek için yaptığı alaylı demokrasi uydurmacası temelsizdir. Olayın endişe veren yanı, Başkan Reagan'ın dünyanın her yerinde demokrasiyi koruma gereçesiyle bu tür girişimlerde bulunabileceğidir. Aslında bu Reagan'ın dış politikasının doktrinidir", diyor. "Philadelphia Inquirer" gazetesiinin bir muhabiri Grenada'da Amerikalı bir asker yaptığı söyleşide, asker "Suçsuz insanları tutukladığında kendimi bir Gestapo ajanı gibi hissettim" diyor. "Washington Post" gazetesi olayı şöyle yorumluyor: "ABD, Grenada eylemi tamamladı ve kendi işine yaracak yeni bir hükümeti, yeni bir ekonomiyi bilinen örneğe göre kurdu".

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın yayınladığı "Grenada'da durum" raporunda olay, "Amerikan birlikleri bir işgal rejimi kurdular" şeklinde yorumlanıyor ve olay üye devletlerce kınanarak, silahlı çıkışma olayına derhal son verilmesi isteniyor.

• Komşu devletlerin ABD'ye çıkışma için ricada bulundukları konusunda da Reagan'ın gösterdiği gerçek tutarlı değil. Reagan, Doğu Karibik Örgütü'nün "Ricası" üzerine harekete geçiklerini söyledi. Aralarında Barbados'un da bulunduğu bu örgütün Washington'un uyusunu olduğunu bugün artık bilmeyen yok. İngiltere'de yayınlanan "London Times" gazetesi 28 Ekim 83 günü şu haber veriyor: "Barbados, ilk çıkışma önerisini ABD'den geldiğini açıkladı". Jamaika Başbakanı Karibik Haber Alma Ajansı muhabirine yaptığı açıklamada "Böyle bir ricanın yapılmadığını" söylüyor.

Fransa'da yayınlanan haftalık "Le Nouvel" dergisi "Çıkarma olayının geçerli hukuksal hiç bir yanı olmadığını, olayın devletler hukuku normlarına uymadığını" yazıyor ve "Çıkarmanın rica sonucu yapılmadığını, sadecə ve sadece Reagan'ın emri üzerine hem de ABD'nin yandaşlarına haber verilmeden yapıldığını" ilave ediyor.

Reagan demokrasi konusunda kendi kendisini de yalanlamaktadır. Uluslararası resmi kabulde yaptığı konuşmada Reagan "Demokrasi dışardan empoze edilemez" diyor. "New York Times"

gazetesi muhabiri R. Steel, "Orta Amerika ve Karibiklerde bir sürü zorba var. Bunlar komşumuz Haiti'de iktidardalar. Destelediğimiz caniler son dört yılda 37.000 sivilin canına kıydılar. Hele El Salvador'dan hiç bahsetmeyelim" diyor. İngiliz "Daily Mirror" gazetesi "ABD'nin Grenada'ya demokrasiyi kurmak için çıkışma yaptığı Amerika'da bile kimse inanmadığını" yazıyor.

• ABD'nin Grenada çıkışmasından bir kaç gün sonra Reagan yönetimi çıkışma gereçelerini daha da süsleyerek tamamlamak zorunda kaldı. Adanın bir terör üssü olduğunu açıkladı. Grenada'nın, ABD'nin güvenliğini tehdit ettiğini söyledi.

New York Times gazetesi, Reagan'ın böyle bir tamamlamaya, Grenada çıkışmasına yurt içinden ve dışından yükselen sert tepkinin sonucunda zorunlu kaldığını yazıyor. Aynı gazete, ABD Senatörlerinin açıklamasına yer vererek böyle bir tehlikenin mevcut olmadığını belirtiyor. Senatör P. Moynihan "Ada'da silah deposu olmadığını" açıklıyor.

Grenada'da havaları inşa eden İngiliz şirketi Plessey "Havaalanının tamamen sivil amaçlar için inşa edildiğini, askeri amaçlarla kullanılmasının müsait olmadığını" açıkladı. Bir çok ABD ga-

zetesi "Reagan yönetimi çıkartmanın kamuoyunda desteklenmesi için bu tür ash olmayan yalanlara başvurduğunu" yazdı.

ULUSLARARASI DÜZEYDE KİNAMA

ABD'nin dünyanın en küçük ülkesine yaptığı işgal olayı uluslararası düzeyde kınanarak protesto edildi. ABD'nin saygılı dostu olarak bilinen İngiliz Başbakanı M. Thatcher bile ABD'yi sert bir dille eleştirek, Grenada'nın derhal yabancı güçlerden arındırılmasını savundu. Aynı gün toplanan BM. Güvenlik Konseyi işgal protesto etti. Amerikan Devletleri Politik Konseyi (OAS) yapılan saldırıyı kınadı. Dünya Barış Konseyi, ABD'nin Grenada'dan geri çekilmesini, Nikaragua, El Salvador, Orta Amerika ve Karibik devletlerine karşı sürdürullen doğrudan çıkışma girişimlerinden vazgeçmelerini önerdi.

Olayın üzerinden iki yıl geçti. "Unutuldur" diyenler yanılıyorlar. Grenada halkı, dünya demokratik güçleri unutmadı, unutmayaçak. Saldırı, zorbalığı, baskısı devletlerinin politikası haline getirenler tarihi yargısi önüne çıkacaklardır.

"Boston Globe" gazetesine verdiği de mepte "Reagan yönetimini uluslararası temel hukuk kurallarını çiğnemekle" suçladı. ABD Senatosu Dışişleri Komisyonu yetkili Senatör E. Hollings "Reagan yönetiminin Grenada'ya karşı yürüttüğü saldırıyla Amerika kıtası ülkeleri örgütün tüzüğünü ağır bir şekilde çiğnediğini" açıkladı. ABD Temsilciler Meclisinin 7 Demokrat Parti üyesi, ABD silahlı kuvvetlerine Grenada'yi istila emri verdiği için Reagan hakkında anayasaya soruşturması açılmasını Meclise önerdi.

Onbir tanınmış ABD Kongresi Üyesi Washington Eyalet Mahkemesine başvurarak, Başkan Reagan'ın, Savunma Bakanı C. Weinberger'in, Dışişleri Bakanı Schultz'un ve Genel Kurmay Başkanı Wessey'in, Grenada'ya karşı silahlı saldırıyla hazırlamak ve yürütütmekle ABD yasalarını ağır bir biçimde çiğnedikleri gereçesiyle yargılanmasını istediler.

Olayın üzerinden iki yıl geçti. "Unutuldur" diyenler yanılıyorlar. Grenada halkı, dünya demokratik güçleri unutmadı, unutmayaçak. Saldırı, zorbalığı, baskısı devletlerinin politikası haline getirenler tarihi yargısi önüne çıkacaklardır.

ABD, çıkışları neredeyse oraya gidecektir. (Foto: Claude Urraca)

"Göstermelik" Aşı Kampanyasının İçyüzü

Cakır Üçoba

Göstermelik eylem deyişi bana, son zamanların "popüler" kişisi, YÖK başkanı Doğramacı'yı anımsatmaktadır. Nasıl anımsatmasın ki? Üniversite'yi YÖK'leştirdikten sonra yüzlerce öğretim üyesi üniversiteden atıldı, bir o kadarı da ayrılmak zorunda bırakılmıştır "...üniversiteden bir tek kişi bile atılmamıştır ve öğretim üyesi sayısı artmıştır..." diye demeçler verdi. Anadolu'nun birçok ilinde, üç beş öğretim üyesiyle, fakülter açarak taşra üniversitesi kavramı yaratırken, buralarda öğretim üyesi açığı olmadığını söyleyebildi. Aynı binanın önüne önce Türkiye ve Uluslararası Çocuk Sağlığı Merkezi tabelası sonra ise BILKENT (özel üniversitesi) tabelası asarak açılış törenleri düzenledi. Yillardan beri çalışan kurumlara yeniden açılış törenleri yaptı. Tüm bunlar yetmişmüz gibi şimdiden SSYB'ce düzenlenen göstermelik aşı kampanyasının başını çekiyor. Bilmeyenler bu da nereden çıktı diye düşünürebilirler. YÖK'un başı Doğramacı ile aşı kampanyasının ne ilgisi var? diye sorabilirler. Bunu açıklayabilmek için aşı kampanyasının öncesine gitmek gerekecektir.

KAMPANYA NASIL DAYATILDIT?

Türkiye'de aşı kampanyasını zorlayan UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra kimse kalan çocukların yardım ereğile kuruldu. Birleşmiş Milletler kuruluşu olarak kabul edilmekle birlikte, bağımsız hareket edebilen ve diğerlerine göre Birleşmiş Milletlerin daha az kontrolünde olan bir kuruluştur. Doğaldır ki, savaştan bir süre sonra işlevini yitirdi ve kampanya tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Yaşayabilemek için yeni birtakım işlevler edinmek zorundaydı. Bu işlevler ise sağlık alanında olabildi. Oysa bu alanda, B.M. camiasında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) faaliyet göstermektedir. Bu nedenle UNICEF'in varlığını gerek olmadığı düşüncesi gittikçe yaygın kazandı. İşte tam bu sırada WHO ve UNICEF birlikte, dünyadaki tüm insanların sağlığını korumak ve yükseltmek için yapılması gereken-

ilişkilere de yansımış ve 1983 yılında ilişkileri yeniden gözden geçirmek arzusunda olduğunu bildirerek, yürürlükteki protokoller tek taraflı olarak yok saymıştır. Böylece 1983'de başlayan görüşmeler 1985 yılı şubat ayına dek yaklaşık iki yıl sürmüştür. Görüşmeler uzamtılar: UNICEF Türk tarafının hazırladığı protokol ve projelerin hiç birine itibar etmemiştir.

Türk temsilciler tüm dış yardımının eşgüdümü olarak ve özellikle sağlık hizmetlerinin alt yapısını güçlü kıracak yönde kullanımlaşırımla israrlı idi. Hazırlanan tüm proje ve protokollerde bu esaslar göz önünde bulunduruluyordu. Çünkü uluslararası kuruluşların ilgi alanları farklı farklı ve herbirinden (şayet gelirse) gelebilecek yardımının eşgüdümü sağlanarak, sağlık hizmetlerinin temel alt yapı sorunlarından bazları çözümebilir diye düşünülmektedir. Aksi takdirde, aslında Türkiye'nin aidat olarak verdiği bilge geri vermeyen, bu kuruluşların çok az miktarındaki yardımları seyahat, reklam, toplantı, kokteyl v.b. şekilde gayet verimsizce sarf edilmektedir. Örneğin UNICEF'e her yıl 570 bin ABD doları aidat ödendiktedir. En iyi yıllarda bile bu aidatın 2/3'den fazla Türkiye'ye dönmemiştir. Büyük sansasyonu yapılan bu aşı kampanyasında bile UNICEF katısı 700 bin dolar dolayında olmuştur. Buna karşılık her zaman Türk kamuoyunda, bu kuruluşlardan büyük yardım geliyor görüntüsü ve yarlılığı yaratılmıştır.

Türk teknisyenlerce hazırlanan proje metinlerinde özellikle: var olan bakteriyel aşı üretim kapasitesini artırarak ülke ihtiyacını karşılayacak düzeye getirmek, beş yıla kadar virüütik aşıların üretimine gecebilmek, aşı kontrol laboratuvarını kurarak yurtta üretilen veya dışardan satın alınan aşıların kontrolünü yapabilmek, aşı depolama ve taşıma olanaklarını geliştirmek, her yıl salt aşılamaya için 7.5 milyon adet kullanılan plastik enjektörleri üretmek, personel, özellikle aşılama en büyük sorunlardan biri olan motorlu araç ve benzin sorununun çözümüne yönelik ve personeli eğitmek gibi konular üzerinde duruluyordu. Zamanın yönetimi ise, teknisyenlere müdahale etmeyecek onlara destek veriyordu. Ancak bu projeler her seferinde başka bir gerekçele UNICEF tarafından reddedildi.

1984'e gelindiğinde Türkiye'de yönetim değişikliği birlikte nihayet UNICEF'de esas yönetimi açıklandı: kampanya, reklam ve seyahatlerden oluşan bir program dışındaki herhangi bir program desteklenmeyecekti. Yönetim düzeyindeki değişiklik teknisyenlere, bazı ödüller vermelerine karşın, görüşlerinde israr edince devreye James Grant-Özal-Doğramacı ilişkisi sokuldu. James Grant Türkiye'ye gelerek Doğramacı ile birlikte, konuya UNICEF dayatması yönünde halletti. Protokol bile imzalanmaya gerek duyulmazken kampanya ilan edildi.

Sağlık Bakanlığının birçok yetkilisi bu oldu bitti sırasında şaşkınlı ve oldukça tedirgin oldular. Ancak Doğramacı'nın bakanlarüstü statüsü ve dayatmacılığı karşısında kimsenin yapacağı fazla birsey yoktu. Sağlık Bakanı Mehmet Aydin bu durumu çeşitli

vesicelerle ifade ve ima etmiş, bilmediği bir konu ve bir dayatma ile karşı karşıya olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Örneğin, 8 Temmuzda İçişleri Bakanlığı'nda 67 İl valisiyle yapılan toplantıda Doğramacı kastederek "...sayın hoca kampanya için emrinizdeyim diyor, ama o aslında bizi denetliyor..." demiştir. Aynı toplantıda akşam yapılan kokteylde ise yine başrollerde olan Doğramacı'ya "bu kampanya başarısız olursa, bu başarısızlık sayın hocanın mı olacak, yoksa benim mi olacak" diye sormaktan kendini alamamıştır. Nitekim yapılan törende katkı şiddi bakana değil, Doğramacı'ya verilmiştir. Kampanyanın böyle bir dış dayatma ve emri vaki ile başlamış olması bir yana, gerçekten yararlı olacak ve konuya daha bir açıklık getirecektir.

TÜRKİYE'DE BEBEK ÖLÜMLERİ

Kampanyanın ileri sürülen en önemli gerekçesi Türkiye'de %10 olan bebek ölümlerini azaltmak ve %5'e düşürmek. İktisatçı Özel ve M.Aydın'ın bebek ölüm ve nedenlerini bilmemesi çok doğal. Doğramacı ve marifetleriyle sağlık bakanlığını yaptığı ekibi, bebek ölüm ve nedenlerini, çok iyi olmaları, bilirler. Buna karşın hazırladıkları yanlış bilgi ve bildirilerle Bakan ve Başbakanı yarınlıktadır. Çünkü, Türkiye'de bebek ölümlerinin %90'ından fazlasının aşı ile korunabilir hastalıklarla ilgisi yoktur. Bebek ve çocukların koşullarda yapılan doğumlardan, zatürreden ve ishalden ölüyor. Bunların ise aşı ile önlenmesi olası değildir. Yani tüm çocukların aşılı olsa bile, bu

ölüler yine meydana gelecektir.

Evet, Türkiye'de bebek ölümleri yüksek hem de, birakin komşularımızı, sosyo-ekonomik düzeyi bize göre çok geri bir çok ülkeyle kıyaslanamayacak denli yüksek. Bu mutlaka çözüm getirilmelidir. Ama nasıl? Ölüm oranının aşı kampanyası ile düşürüleceği yolunda kamuoyu yanıltılıyor. "YÖK'leşen" üniversiteler, patronlaşan ünlü hekimlerimiz dahil hiç kimseden ses çıkmıyor. Bebek ölümlerinin esas nedenleri, önlenebilecek yolları ve aşı kampanyasının arkasında yatan nedenlerle böyle bir kampanya ile bebek ölümlerine care bulunamayacağı bu çevrelerce bilinmiyor mu?

Göstermelik aşı kampanyasına kimler gönlü vermedi, bel bağlamadı ki? Birleşmiş Milletler camiasında fonksiyon ve prestijini yitiren UNICEF ve yaklaşan seçimleri yeniden garantilemek isteyen James P.Grant, üniversiteleri "YÖK'leştirerek" halleden şimdi bazı bakanlıklar perde arkasından yöneten Doğramacı ve nihayet geldiği günden beri bir tek olumlu iş yapmayan, kadrolaşma ile SSYB'yi adeta fel eden ve kabineden alınacağı sık sık manşetlere çıkan M.Aydın.

Esaslı ve kalıcı işler yapmak kolay değildir. Böyle bir uğraşa gireceğine, göstermelik aşı kampanyası yaparsın, büyük büyük törenler, reklamlar, spotlar, demeçler ve her gün TV'de boy göstermeye ilaveten Türk başını da kullanırsın. Tıpkı Amerikan seçim kampanyaları gibi. Böyle bir kampanya düzenleyen üstelik başarılı olmuşan Kolombiya'lılar milletvekili ve senator seçilebiliyor, bizimkiler yerlerini niye sağlamıştır?

Bebek ölümlerini azaltmak gerçekten çok ciddi bir çalışmayı ve yurt düzeyinde bir ör-

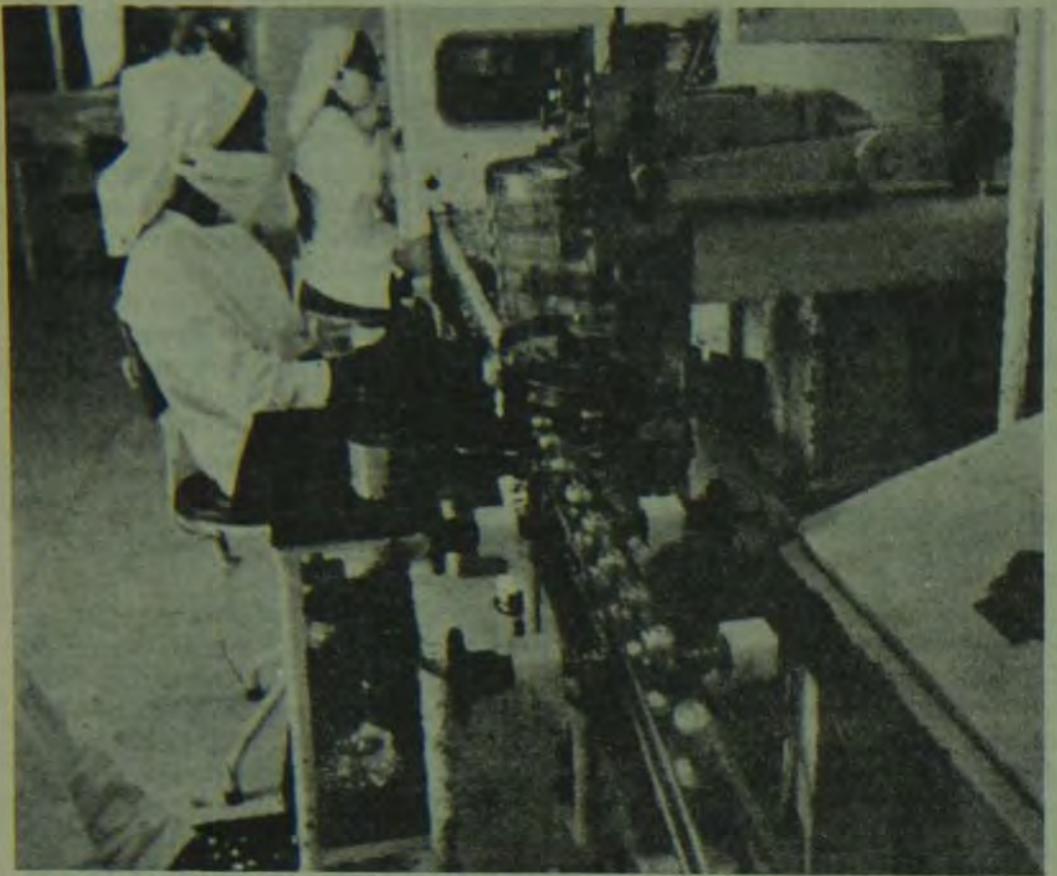
gütlemeyi gerektirir. Hele bir de olayın sosyo-ekonomik boyutları var ki; onu iyileştirmek onun da ötesinde değiştirmek bu bellerin ne düşüncesi ne de harcidir. Buna karşın sosyo-ekonomik ilişkiler değiştirilmeksizin bebek ölümleri bir oranda azaltılabilir. Bunu en güzel örnek ve deneyimine ulusumuz sahiptir. Atatürk kuşağıının, bugünden daha kötü şartlarda, verem, sıtmaya ve trahom gibi hastalıklara karşı başarılı savaşını yürütenlerden birçoğu aramızda yaşıyor. Ama günümüzde bu hastalıklar tekrar alevlendi, her gün yurdun başka bir yoresinden ishal salgını haberleri geliyor. Ne gam? Varsa da yoksa da göstermelik aşı kampanyası.

KAMPANYANIN HİC Mİ YARARI YOK?

Bebek ölümlerini azaltmak, çocukların aşılama çok hassas ve duygusal bir konu. Bu nedenle birçok kişi ek olarak üç beş çocuk daha aşılansa bile kârdır diye düşünüyor. Bazı şeyler sezinlense bile, eleştirmek, böyle bir konuya bile muhalefet etmiş olmak damgasını yemek istemiyorlar. Elbette böyle bir kampanyanın bazı taydalıları olacaktır. 700 bini UNICEF geri kalanı Rotary International ve Rockefeller Vakfı olmak üzere üç milyon dolar dış yardım yapıldığı bilinmekte (Paranın büyük çoğunluğunun Rotary Kulüp ve Rockefeller Vakfından geldiği halde bu kuruluşlardan hiç söz edilmemesi düşündürür). Ancak bu paranın büyük çoğunluğunun sarf malzemesine (aşı, enjekktör, aşı taşıma kabı vb.) üstelik Türkiye'de yapılabilecek cinsten sarf malzemesi olarak geldiği söylenmemiyor. Bnlara ilaveten bir frigofrik araba, dört sokak oda iki yüz on dolayında çeşitli tip buz-

Köyde 0-6 yaş direkt BCG uygulaması

Aşı Üretimi neden yavaşlatıldı?

dolabı gibi birtakım kalıcı malzeme geldi ve böylece illerin malzemeleri takviye edildi.

Yukardaki maddi katkılarla ek olarak, ülkemizde zaten yürütülmekte olan ve çocukların %60'ına ulaşan aşılama hizmetinin düzeyi biraz yükselecek ve %70-80'e çıkabilecektir. Ancak bu yükseklik salt kampanya süresine var olan çocukların kapsayacaktır. Kampanya biter bitmez, yeni doğacaklarında oran yine eski düzeyine, belki de onun altında bile düşecektir. Çünkü olağanüstü zorlamlarla birlikte normal dönemde mevcut sağlık örgütünün olanakları ve gücü ancak bu kada- rına yetmektedir. Göründüğü gibi taşınan aşı ile ilgili bazı malzeme eksiklerinin tamamlanması ve yalnızca bir grup çocukta aşı oranının yükseltilmesi gibi faydalı var kampanyanın. Ancak bir de kampanyanın zararlarını düşününce bu faydalıların hiç ama hiç öne mi kalmamaktadır.

KAMPANYANIN ZARRLARI

1- Türkiye'de bakteri aşları üretilmekte ancak miktarı ihtiyacın biraz altındadır. Bu üretimin modernleştirilmesi ve miktarın yeterli düzeye çıkarılması çalışmaları vardı. Ülke ihtiyacını karşılaması bir yana, 1983'de Cumhurbaşkanına dışarıya aşı ihraç edileceği konusunda söz verilmiştir. Ayrıca virütik aşıların üretimini yapmak üzere hazırlıklara başlanılmış ve bu konuda iç ve dış kaynaklardan yararlanma çalışmaları sürüyordu. İşte tam böyle bir zamanda ülkeye milyonlarca doz aşı yığıldı. Acaba bu salt bir rastlantı mı? Birakın mevcut üretimi modernleştirmek ve kapasiteyi artırmayı, varolan üretim durmak üzere ve beş yıl süreyle iç üretim kullanılmayacak.

2- Yurt içinde üretilen veya dışardan alınan aşıları kontrol etmek üzere planlanan aşı

ve Rockefeller Vakfı gibi Türk kamuoyunun "İhtiyaç" ve "tereddüt"üne karşı kurumlardan gelmiş olmasına karşın, bu kurumlar UNICEF ile maskelenerek Türk kamuoyu yaniltılmıştır.

5- Kampanyanın hemen arkasından, Pakistan, Suriye, Misir ve Sudan gibi ülkelere bu kampanya örnek gösterilecek ve Türkiye'nin adı kullanılarak aynı türden aşı kampanya programları düzenlenerek yeni pazarlar yaratılacaktır. Nitekim şimdiden bu ülkelere bağlantı kurulmuş ve Türkiye'deki törenlere bu ülkelerin yetkilileri de katılmıştır.

6- Kadrolaşma nedeniyle SSYB'yi altüst eden, bebek ölümleri ve yeniden yangınlaşan daha nice sağlık sorunu konusunda ciddi bir iş yapmayan M.Aydın yönetimini, bir yandan hastane ve ilaç fiyatlarını ödenmeyecek düzeylere çıkarırken, diğer yandan sağlık hizmetlerini özel sektörde satma hazırlıkları yaparken bir yila yakın bir suredir kamuoyuna aşı kampanyası "ninnisi" döntmetmekte, bırakın yandaşlarını "muhalif" gazetele ri bile başarı ile kullanmaktadır.

7- Gerek sağlık personeli ve gerekse halkın kafasında aşılama hizmetleri yalnızca kampanyalarla yürütülebilir ve yürütülecektir imajı yaratılmıştır. Böylece normal zamanda, her iki kesim de, kampanya beklenisi içinde olacak ve bekleyecektir. Bu durum ise rutin sistematik aşılama düzeyinin daha da düşmesine yol açacaktır.

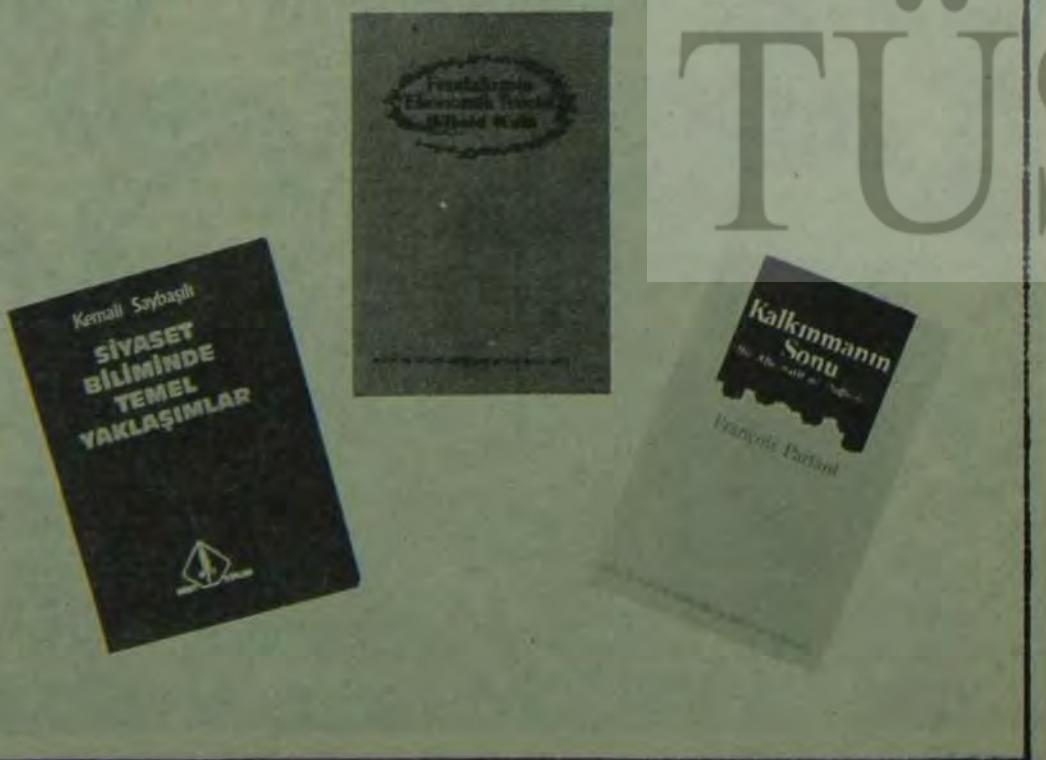
Yalnızca yukarıda özetlenen bilgi ve sakınclar bile, adı çocukların aşılama gibi çok "ulvi" olan, bu kampanyanın sanıldığı kadar basit olmadığını göstermektedir. Tartışmasız kabul edilecek bir olay ise hiç değildir. Yıl-

kontrol laboratuvarı kurma çalışmaları bir kez itildi ve unutturuldu.

3- Kendi olanaklarınıza üretebileceğiniz plastik aşı nakil kapları ve plastik enjektörlerin dış pazarlardan temin edilmesi yolu açıldı. Yalnız aşılama için yılda 7.5 milyon enjektör kullandığımız düşünülürse iyi bir ticaret kapısı. Oysa harcanan paralarla bir daha kimseye el aymamak üzere bu plastik enjektörlerin fabrikası kurulabilir.

4- Sarf biçimi yukarıda açıklanan üç milyon doların büyük coğunuğu, Rotary kulüp

BİREY VE TOPLUM YAYINLARI

Kampanya bu sorunu dışalımla "çözüyor". Yapılan anlaşmaya göre temel sağlık hizmetlerine UNICEF'in yardım olarak verdiği para larla yurtdışından Türkiye'de yapılabilen aşilar satın alınır. Evinde ocak olmayan bir aile komşularından yardım geldiğinde lokanta'dan yemek mi getirtir? Eğer bağıt yapan lokantacısı ve böyle bir şart koşuyorsa, diyecek bir sözümüz yok.

Ülkemizin aşı hizmetleri yönünden bir başka önemli eksikliği de kızarmık, çocuk felci gibi virüs aşısının halen Türkiye'de üretilmemesi olmalıdır. Her yıl sayısız açık kalp ameliyatının yapıldığı bir ülke için bu bir ayıptır. Kampanyaya giden fonlar ile yerli virüs aşalarını ülkemizde yapacak laboratuvarların kurulması daha akıl olmaz mı?

Diyelim ki, bu yıldı bebeklik aşları kampanya ve aşı dışalımlı yapıldı. Gelecek yıl doğacak bebeklerin aşları ne olacak? Dışadımdaki "patlamaya" gelen dövizler, aşı "patlaması" için yine dışarı mı verilecek?

Tablo.

Türkiye'de DBT Aşı Uretimi (1968-1981)

Yıl	Örgütte sevk edilen (litre)	Yıl	Örgütte sevk edilen (litre)
1968	610	1975	646
1969	1252	1976	709
1970	663	1977	1163
1971	2327	1978	1276
1972	3099	1979	843
1973	1168	1980	1389
1974	1526	1981	476

Kaynak: 4,5,6,7.

NE KADAR EBE, O KADAR AŞI

Türkiye'de ne kadar çocuğun aşılı olduğunu anlamak için toplam yapılan aşı sayılarına bakmanın nasıl bir sürpriz içerdigine bı razdan değineceğiz. Gerçek aşılanma sayıları için, rakamların daha doğru olması beklenen sosyalleştirilmiş illerin kayıtlarını inceleyelim: 1980 yılında, 45 sosyalleştirilmiş ilde DBT aşılanma oranı, ortalama % 30 kardardı. Verdikleri hizmet ve tutulan kayıtlar daha iyİ olduğu halde tıp fakültelerine bağlı eğitim bölgelerinde bu oran ancak % 34'e çıkyordu.⁽⁷⁾ Yani ülkenin en iyi yerlerinde bile aşılama oranı ancak üçte bir olabiliyor. Az önce üretilen aşı miktarının da gereksinimin ancak üçte biri kadar olduğunu belirtmişik, bu kadar üretime yapılabilecek aşılama da bundan fazla olamaz.

Ancak her ildeki aşılama oranı birbirinin aynı değil. Yine sosyalleştirilmiş 45 ildeki DBT aşılama oranlarıyla o illerdeki ebe başına düşen nüfus sayılarını karşılaştırıldığımızda ilginc bir ilişki kurabiliyoruz: Ebe başına nüfus azaldıkça, aşılama oranı da artıyor. Yani, açıkça anlaşılaçagı gibi, ebesi çok olan yerde aşılama daha iyi yapılmıyor. O halde aşıyı laboratuvara üretmek yeterli olmuyor, onu uygulayacak, işe yarar hale getirecek, yanı gerçekleştirecek olan sağlık personeli

Dostlar Aşılamada Görsün

Hasan CANER

Bilgi toplama içinde görevli okurlarımı zi baştan uyaralım: Bu yazı, "maksatlı" bir yazıdır. Maksadı, büyük törenlerle başlatılan 1985 yılı aşı kampanyasının sanıldığı gibi Türkiye'nin sağlık düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmaktan çok, ilk bakışta görülmeyen başka amaçlara yarayacağı göstermek; böylece bu kampanyayı ülkemiz sağlık politikaları tarihinde hakettiği yere koymak, şeklinde özettenebilir.

Kampanya broşüründe, "Sağlık örgütünün bugüne kadar yürütüttüğü mevcut aşılama programı ile hedef nüfusta yeterli düzeyde bağıskılama oranına ulaşamamıştır"⁽¹⁾ denilerek belirtilecek gereklere ülke düzeyinde katılinabilir. Ama bu sorunun çözümü çok büyük masraflarla, çok kısa sürede milyonlarca aşılama yapmaya kalkısmak değildir. Yapılması gereken, Türkiye'de sürekli bir aşılama hizmetinin nasıl oturacağını planlamaktır. Bu planlama, ancak aşılamanın bütün sağlık hizmetlerinin bir parçası olarak düşünlmesiyle gerçekleştirilebilir.

KAMpanya MI, SÜREKLİ HİZMET Mi?

Doğru yer ve zamanda uygulanan kampanyaların sağlık hizmetleri içinde önemli ve yararlı rolü vardır. Acil bir hastalık salgını ya da bir bölgede bir hizmete yeni başlandıgında kampanya açılabilir. Ancak, aşılama gibi sınırlı bir hizmetin sürdürülmesi için kampanya açılıyorsa bunun nedenini aramak gereklidir. Türkiye'de sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi gibi daha iyisi henüz keşfedilmemiş bir sistem varken, bu sistemi geliştirmek, işletmek yerine böyle kampanyalar açılmasını sosyalistirmeye üstünlüğünün kanıtlanması da gerekmektedir.

Kampanyaya yanlış yaklaşım, sloganından başlıyor: "Sağlıklıyız, çünkü aşılıyız"⁽¹⁾ Bu sözü, "Sağlıklısunuz, çünkü siz aşıladık ya da aşılayacağız" şeklinde de anlayabilirsiniz. Aşılama, koruyucu sağlık hizmetlerinin önemli bir parçasıdır, ancak tamamı değildir. Bu nedenle de eğer aşılamayı, bütünüyle halkın çıkarına olan bir sağlık sisteminin içine koyarsanız işe yarar. Yoksa örneğin, çevre sağlığına önem verilmeyen bir bölgede, aşısı ol-

mayan hastalıklardan çocuk ölümleri yine devam edeceklerdir. Beslenmesi bozuk çocuklar, bağıskılamaya iyi cevap veremeyeceklerinden yapılan aşıının yararı sınırlı olacaktır.

Oysa, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu yönetimim koruyucu hizmetleri geri plana ittiğini, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine ağırlık verdigini, sağlık piyasasını geliştirme hedeflediğini görüyoruz.⁽²⁾ Bu genel gelişim içinde birden halkın sağlığıyla ilgilenmenin başka nedenleri olmasın?

Bu nedenlerden sözdebilmemiz için önce Türkiye'nin aşı ve aşılanma durumuna bir bakmamız gerekiyor.

GEREKEN AŞI-YAPILAN AŞI

Şimdi kolaylık olsun diye çocukluk aşılarından birisini, DBT (Difteri-Boğmaca-Tetanoz) denen karma aşıyı seçelim ve gereksinimi hesaplayalım. Bu aşı bir yaş altında her çocuğa üç kez, bir yaş içindekilerde bir kez yapılabilir.⁽³⁾ O halde yıllık gereksinim bir yaştan küçük nüfusun üç katı ile bir yaştanındaki çocuk sayısının toplam kadar olacaktır. 1985 için bu rakam 4 milyon aşıyor. Bu kadar doz yapabilmek için 2 bin litre aşı harcamak gereklidir, çünkü bir doz 0.5 ml'dir. Öte yandan üretilen aşıının tümü aşılamada harcanmaz, en az % 20 fire verir. O halde yılda 2500 litre DBT aşı üretilmesi gerekmektedir. Nüfus arttıkça bu gereksinim de artacaktır. Bu durumda ilk yapılacak iş, ülkemiz tek aşı üretimi yeri olan Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde geliştirilmesini planlamaktır. Çünkü bu merkezin yayınlanan son üç yıllık DBT aşı üretimi yılda ortalama 900 litreyi geçmiyor.⁽⁴⁾ 1979-1980-1981 yıllarına ait bu rakamlar, 1985 gereksiniminin ancak % 36'sını oluşturuyor. Son on beş yılın rakamları, yıllık üretimde düzenli bir artış da olmadığını ortaya koymuyor (Tablo) (4,5,6,7).

Ben Sağlık Bakanlığı yetkililerinin yerinde olsam ve Türkiye'nin aşı gereksinimini çözme gibi bir sorunum olsa, ilk önce bu yarılara bakarım. "Demek ki benim önce aşı üretimi artırırmam gerekiyor" derim. Ondan sonra da bu işi nasıl yapabileceğimi düşünürüm. Elimizde varolmayan aşıyı yapabilen misiniz?

ni de dikkate almak gerekiyor. Elbette yalnız aşılama değil, bütün sağlık hizmetleri için bu böyledir. Hizmeti sunan, sağlayan insan emeğiştir, sağlık personelinin alın teridir. O halde hizmetin gelişmesi için ücretlerinden çalışma düzenlerine kadar personel politikasının düzenlenmesi gereklidir. Kendi alan içinde mutlaka personel, yapılan hizmetin düzenlenmesine katılmalıdır, yoksa yaptığı işe yarıncaşır, hiç kimse benimsememi bir işi yetkin biçimde yapamaz.

Kampanyacılar ise, bu konuda değil usta personelin görüşünü almak, yıllardır ülkemde sağlık hizmetlerine ve aşı çalışmalarına katkıda bulunmuş kişilere bile danışmak gerektiğini duymamışlardır. Onun yerine sağlık konusunda özel bir katkıda bulunmaları mümkün olmayan, ancak merkezden bu konuda verilecek emirleri uygulamaları beklenen mülki amirlere görev verilmiştir. Oysa yapılması gereken şey, sağlık müdürlüğünün bu konudaki yetkilerini artırmak olmalıdır. Böylece, hem mülki amirlerin çok dolu olan vakitleri bu özel mesleki bilgi gerektiren konuda harcamamış olurdu, hem de birer doktor olan sağlık müdürlükleri kampanyanın bütünü üzerinde katkıda bulunabilirlerdi. Ancak, bu katkının içine eleştiri de karışabilecekti kuşkusuz.

Şimdi de, kampanyanın sağlık personeline yüklediği fülli işe bir bakalım. Sayılabilir olduğu için yalnızca enjeksiyon işlemi ele alalım. DBT ve kızamık aşıları, enjeksiyon gerektirir. Kampanya broşüründe verilen hesapları Türkiye için yaptığımızda, Türkçede kampanya boyunca 17.9 milyon enjeksiyon yapılması planlandığını anlıyoruz.

Kampanyanın süresi her ne kadar otuz gün olarak bildiriliyorsa da, tatil günleri çinkinca yirmi iş günü kalyor. Bu durumda günde 890 bin enjeksiyon yapılması gerekiyor. Uygulamaları yapacak sekiz bin ekip için ekip başına günde 110 enjeksiyon düşüyor. Bir enjeksiyon yapan sağlık görevlisi ile bir yazıcıdan oluşan ekibin bu rakama ulaşmaları pek mümkün görünmüyordu. Üstelik, kırsal bölgelerde zamanın önemli bir kısmı köy yollarında geçtiği için filen aşılamaya ayrılacak süre daha da azalacak. Bu hizmet planını yapan kişilerin, kırsal bölgede hizmet koşullarını çok iyi bilmediği anlaşılmıyor.

YAZILAN MI ÇOK, YAPILAN MI?

Siz hiç merak etmeyin, yine de kampanya sonrası aşılama rakamları oldukça yüksek bildirilebilir, kampanya da çok başarılı olarak ilan edilebilir. Bu işin nasıl olacağını anlamak için, 1980 yılında Türkiye'de yapılmış DBT aşısı sayısının SSYB tarafından 2.5 milyon doz olarak bildirildiğini görmeniz yeterli olacaktır(7). Oysa şimdiden kadar dışardan alınmayan bu aşının ortalama yıllık üretimi aynı yarında 900 litrenin altında görünüyor, bu miktar 1.8 milyon doz eder. Ortalama %20 fireyide katarsanız 1.4 milyon doza düşer. Bu rakam kayıtlarda bildirilenin yarısına yakın. O halde kayıtların ancak yarısı doğru olabilir. Kampanya sonrası verilecek rakamları değerlendirdirken, bunları unutmamak gerekiyor.

Aslında böyle bir kampanyaya en çok gerekşimini olanlar, büyük kentlerin gecekondu kesiminin halkı oluyor. Oysa kampanyanın en az ulaşabileceğii kesim de yine bunlar olacak. Çünkü buralarda henüz birinci basamak sistemi kurulmamış durumda. Gecekondu doğumlu bebekler, köyde doğanlardan daha da az aşılanıyor olsa gerek. Bu kampanya yeni bir örgütlenme getirmediği, ancak vatandaşların örgütlenmenin kısa bir süre için daha hızlı tempoda çalışmasını öngördüğü için, gecekondularında etkin ve yararlı olması çok zor.

Bu koşullarda, ilk yapılması gereken seylerden biri büyük kentlere uygun bir birinci basamak sağlık sisteminin (niçin sağlık ocakları olmasın?) kurulması, sağlık kayıtlarının dürüst ve düzgün biçimde tutulmaya başlanması oluyor. Bunları yapmazsanız harcadığınız milyonlarca doz aşıının nereye gittiğini bilmemezsiniz. Tabii, bunları yapmak için önce amacınızın halka sağlık hizmeti göttürmek olması gerekiyor.

TİBBİ YAN ETKİLER

Bir aşı kampanyası, aşı nedir bilmeyen bir toplumda yararlı olabilir. Orada bilirsiniz ki, çocukların hiçbir aşılı değil, hastalıklar kolgezmektedir. Bu koşullarda, yapılan aşıların tıbbi yan etkileri gözardı edilebilir. Ama Türkiye, gerek personel, gerek araç-gerec açısından çocukların sağlığını büyütülebilir, boy ve kilolarını izleyebilecek, diğer hizmetlerle birlikte aşılama hizmetlerini de sunabilecek durumdadır. Şekerimiz, unumuz, yağımız hazır bekliyor, yalnız tek eksigimiz var: Helva-

yi yapacak aşçılar mutfağa sokulmuyor, tuzla şekeri ayırdedemiyenler ocağın başına kurulmuş.

Aşı önemlidir, yararlıdır, ama hesapsız kıtapsız yapıldığında zararları da olabilir. Bir kere herseyden önce hasta çocuğa aşı yapılmaz. Günde her personelin onlarca aşı yapmasının bekendiği bir ortamda hasta çocuklar ayırdetmek olanaksız olacaktır. Oysa kart usulü evinde izlediği çocuklarda ebe, hasta yaşı sağlamayı ayırdedebilir, aşıyı bir sonraki ev ziyaretine erteleyebilir.

Kampanya sırasında, liste tutarak aşı yapılan yerlerde gelen 'çocukların aşılı olup olmadığı bilinmeyeceği' için fazla doz aşilar da yapılacaktır. Bu fazla aşılamadan ilk zarar aşı israfıdır. İkinci zarar da çababilen tıbbi yan etkileri olmaktadır. İşe yarayacak aşılamalarla, düşük orandaki bu tıbbi yan etkiler üzerinde durulmamıştır, ama fazladan, gereksiz yapılan aşıların yol açtığı yan etkilerin vicdanı sorumlusu kim olacaktır?

O hızlı tempo içinde, ateş gibi beklenen öneşiz yan etkiler de anlatılamayacağı için anababalardan aşılamaya tepki duymaları ve çocukların tekrar aşıya getirmemeleri de beklenenebilecek olumsuz sonuçlardandır. Bu yanlış izlenimin silinmesi, sonrasında sağlık personelinin epey vaktini alacaktır. Birçok anababa da program yeterince anlatılamayacak ve anababa tek aşı ile 'Artık çocuğum aşılandı' diye düşünerek çocuğunu getirmeyecektir. Kart yerine liste tutulan yerlerde bu çocukların sonradan bulmak da olanaksız olacaktır.

Göstermelik aşı kampanyası yerine sistematik aşılama...

Aşılama, koruyucu sağlık hizmetlerinin ancak bir parçası, tümü değildir... (Fotoğraf- Kurgu: Alper Fidaner)

ALTERNATİF MALİYET

Bu işe ayrılan para ile yapılabilecek kârıcı hizmetlerin yapılamaması, alternatif maliyetin yalnızca bir yönüdür.

Kampanya havası içinde diğer bütün birinci basamak sağlık hizmetleri aşıya alınacaktır. Tabii, eğer birinci basamak hizmetlerin önemine inanıyorsanız, bu sizin için bir anlam taşıır.

Biriken diğer hizmetler nedeniyle kampanya sonrasında sağlık örgütünün kampanya öncesi göre daha hızlı bir tempoda çalışması gereksinimi doğacaktır. Oysa bunun tam tersi olacak, ertelenen izinler alınacak, herkes artık kendini dinlenmemi haketmiş olacaktır. Özellikle aşılama hizmetlerine, 'Artık o işi tamamladık' gözüyle bakılacak ve sürekli olması gereken aşı hizmetleri uzun bir süre aksayacaktır. Bütün bu sakıncalar, kampanyanın aslında sürekli olması gereken bir hizmete uygulamış olmasının bir sonucu olacaktır.

BİZİM İSTEDİĞİMİZ...

Sağlık hizmetleri bir bütündür, koruyucu hizmetler bu bütünü içinde en önemli yeri tutar, aşılama da bu koruyucu hizmetlerin bir parçasıdır. Bir evin yemek gereksinimi nasıl 'Yemek Pişirme Kampanyası' ile karşılanamazsa, aşı hizmeti de kampanya ile sağlanamaz.

Aşı kampanyası, 'Bugün kurtaralım, yarın Allah Kerim' anlayışının sağlık hizmetlerine bir yansımışi olarak görülmektedir. Bu aşı kampanyasının gerekteki iki sonucu olacaktr:

1- Türkiye'nin koruyucu sağlık hizmetleri alanında da uluslararası piyasaya için bir pa-

zar olması sağlanacaktır.

2- Kampanya, gerçek sağlık hizmetleriyle ilgilenmeyen politikacıların halkın sağlığıyla ilgilenenlerin görünerek prestij toplamalarına yol açacaktır.

Halkın sağlık alanındaki gerksinimlerini, istemelerini karşılayamayanlar, ağlayan çocuğu gerçek istediği veremeyen anabaların yaptığı gibi, ağızına bir şeker vererek çocukların ikna etmeye düşünüyorlar.

Oysa bugün sağlık hizmetleri alanında acil gereksinimlerimiz var. Başta gecekondu bölgeleri olmak üzere sosyalşartlarının (ama adının değil, kendisinin) şehirlerde de uygulanacak biçimde geliştirilmesi gerekiyor. Herkesin birinci basamak sağlık kuruluşu belli olmalı, orada sağlıklı biçimde tutulan kayıtlara herkese ilk basamak koruyucu ve tedavi edici hizmetler (elbette ücretsiz olarak) götürülmeli.

Bütün bunları bizim yerimize şu ya da bu kişiler değil, bizler, bir yandan hizmeti sunan sağlıkçılar, bir yandan da hizmeti kullanan halk, birlikte gerçekleştireceğiz. □

SERGİ KİTABEVİ

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kurtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sokak,
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

ACININ IRMAKLARI

Asım Öztürk

Yaba Yayınları
P.K. 404 Ulus/ANKARA
Tel: 16 64 80

Nazi Toplama Kampları

Selçuk Alsan

NAZİ YOKETME KAMPLARI

30 kadar ölüm kampları. En büyükleri Auschwitz. Bu kampın 4 büyük gaz odası ve birçok krematoryumu (ceset yakma fırınları) var. Polonya'da Treblinka, Belsec, Sibibor, Wolzek, Chelmo v.b. yoketme kampları. Unutulmaz ve unutulmaması gereken isimlerdir bunlar. 6 ay içinde Varşova gettosundan getirilen 80 000 kişinin "temizlenmesi". Önce karbon monosit gazi kullanılıyordu, sonra Ziklon B (hidrojen siyanür) mavi kristalleri kullanılmaya başlandı. Ölüm odasındaki 3-15 dakika arasında ölürdü. Auschwitz kamp komutanı Rudolph Hoess Nuremberg'de sorgulanılıkla söyle anlatıyordu: "İnsanların öldüklerini çığlıkların dinmesinden anlardık. Pompalar siyanür gazını dışarı atana kadar yarım saat beklerdik. Bundan sonra özel komandolarımız cesetlerden yüzükleri ve bilezikleri toplarlar, dişlerden altın kronları çıkarırlardı. Bizim Treblinka'dan bir üstünlüğümüz vardı: gaz odalarımız her defasında 2000 kişi kalacak şekilde yapılmıştı, oysa Treblinka'daki on gaz odasının herbiri ancak 200 kişi alıyordu".

Kampa getirilen SS doktorları tarafından hemen muayene edilerek bir bölümü I.G. Farben kimya tesislerinde veya Krupp fabrikasında çalışmaya ayrılrı, kalanlar gaz odalarına gönderilirdi. Küçük çocuklar

çalışamayacakları için daima yok edildi. Sovyet savaş esirlerinin çoğu benzin enjeksiyonu yaparak öldürülü, bunların ölüm mazbatalarına SS doktorları "kalpten" diye yazdı.

Kurbanlar Avrupa'nın her köşesinden kilitli yük vagonları içinde istif edilmiş olarak, 1 hafta aç susuz yolculuktan sonra Almanya'ya varıldı. Almanyaya varınca kendilerine güzel kartpostallar verilir, bunları imzalayarak akrabalarına göndermeleri söylenilirdi. Kartların arkasına şöyle bir yazı basılmıştı: "Burada çok rahatız. İş bulduk. Bize çok iyi muamele ediyorlar. Sizin de gelmenizi bekliyoruz".

Gaz odaları ile ceset yakma fırınlarının üstü çimler ve çiçeklerle örtülü güzel bir bahçe görünümünde idi. Gaz odalarının üstünde "hamamlar" yazdı. Kurbanlar bu hamamlarda bitlerinin temizleneğini sanırlardı. Bazen kadınlar öldürülereklerini anlar ve çocukların "duş"tan önce çıkardıkları elbiseleri altına saklarken, fakat bu çocuklar da bulunur ve "duş'a gönderilir. Ve sonra tatlı bir müzik başlırdı.

Mahpuslar arasında mavi denizci gömlekli, beyaz elbiseli genç ve güzel kızlardan bir orkestra kurulmuştu. Bu orkestra neşeli parçalar çalardı. Kurbanlara duş yapacakları için çırılıplak soyunmaları söylenilirdi. Sonra koskoca kapı kapanır, kilitlenir ve iyice sıkıştırılır. Çi-

çek yatakları içinde ölüm odalarının mantar biçimini bacaları gizlidir. Bacaların yanında emirler nöbet tutar. Çavuş gülerek emir verir: "Hadi bakalım, güzel birşeyler verin de aşağıdakiler hoş vakıt geçirsiner". Ve sonra bacaların aşağı dökülen mavi siyanür kristalleri... Büyük bir panik. Dışardaki caniler, büyük, yuvarlak ve kalın camlı pencerelerden olan biteni izlerdi. Kurbanların hepsi büyük madenî kapıya yığılır, siyanür soludukları için masnavı, O₂ eksikliği nedeni ile kanlar içinde tek büyük bir piramit gibi üstüste yığılırlar, örükten birbirlerini tırmalar ve yumrukluklardır. Çıplak vücutların çarpınmaları 20-30 dakika sonra durunca pompalar zehirli havayı dışarı atar ve içeri sonderkommando'lar girerdi. Bunlar da erkek Yahudilerdir. Bu iğrenç işi yapmalarına karşılık hayatları bir süre için bağışlanmış (tamamları yoketmek amacıyla bunlar da sırası gelince gaz odalarına gönderildi) ve biraz yiyecek bulmuşlardır. Yüzlerinde gaz maskeleri, ayaklarında lastik ayakkabılar ve ellerinde hortumlarla işe girmiştir. Reitlinger yapılan işi söyle anlatıyor: "İlk iş her yanını tırmalımlı olan ölüyü iple ve çengelle çekiip ayırmadan önce kanını ve pisliklerini temizlemekti. Bu iş cesette altın bilezik ve yüzük aramak, diş sökmek, saçını kesmek gibi iğrenç bir işe başlangıç olurdu. Almanlar bunları, stratejik maddeler sayarlardı. Sonra cesetler asansöre ya da tekerlekli arabalara konularak fırınlara götürüldü. Oradan çıkan cırıf doğrundan öğütülmek ince kül haline getirilir, sonra küller kamyonlarla yüklenerek Sola Dereşine döküldü". Küller arasında gubre olarak satılırdı. Nuremberg'de Sovyet savcısının ortaya çıkardığı bir belgeye göre, Danzig'li bir firma insan yağlarından sabun imal etmek için elektrikle isınan bir sarnıç yapmıştır. Sabunun imal recetesi şuydu: 6 kg. insan yağı, 10 litre su, 250 gr. sudostik. Hepsi 2-3 saat kaynatıldıktan sonra soğutulacak.

Mahpuslar arasında mavi denizci gömlekli, beyaz elbiseli genç ve güzel kızlardan bir orkestra kurulmuştu. Bu orkestra neşeli parçalar çalardı. Kurbanlara duş yapacakları için çırılıplak soyunmaları söylenilirdi. Sonra koskoca kapı kapanır, kilitlenir ve iyice sıkıştırılır. Çi-

Cesetlerin yukarı çıkarılması için

2 elektrikli asansör ve bir alarm asansörü ile birlikte 5 adet üçlü insan yakma firmı siparişini aldığımizi teyid ederiz..."

Konu gerçekten önemliydi. Örneğin Auschwitz'de günde 16 000 cesedin yakılması gerekiyordu. Gaz odaları yetmez olsa Einsatkommando usulü kitle halinde kurşuna dizmek uygulanır, cesetler hendeklere atılarak kısmen yakılır ve üzerlerinden buldozerler geçirilirdi.

Toptan insan öldürme şampiyonu Rudolf Hoess bile bütün çevreyi saran iğrenç ve mide bulandırıcı yanmış ceset kokusundan yakındır. Çevrede oturanlar bu koku nedeni ile Auschwitz'de insanların imha edildiğini pekâbâ biliyorlardı.

Sıyanür gazi kristallerini sağlayan en büyük firma Hamburg'daki Tesch ve Stabenow firması idi, ayrıca 2 ton siyanür gazi kristalli sağlıyordu. Firmanın iki ortağı bu kristalleri dezenfekte olarak sattıklarını, amacı bilmeklerini iddia ettiklerse de bir İngiliz askeri mahkemesi her ikisini ölüme mahkûm etti, asılarak öldüler.

Yalnız Auschwitz ölüm kamplarında 3-4 milyon Yahudi ve Sovyet savaş esiri öldürüldü.

Cesetten sökülememiş altın kronlar ceset külleri arasında aranıp bulunurdu. Kuronlar insanlar öldürülmeden önce de çıkarılırdı, bunun için Yahudi dışçiler çalıştırılıyor, altın briç, kuron ve dolgular kırılık

cıkartılıyordu. Toplanan altın ve öteki değerli maddeler Reichbank'a gönderilir ve Max Heiliger uydurma adı altında S.S. hesabına yatırılırdı. Zaferden sonra bir tuzlada Max Heili ger hesabından kalma birçok eşya bulundu. Bunlar Reichsbank Frankfurt şubesinin 3 muazzam kasasına zor sigdilar.

"Varşova gettosu artık yoktur"

Polis tuğgeneralı Jurgen Stroop'un bu isimli raporu ele geçen Nazi belgeleri arasındadır. Yahudiler genellikle Nazi gaz odalarına veya Einsatz'in büyük idam hendeklerine büyük bir tevekküle gitmiştir. Bunun bilinen tek istisna, Varşova Gettosu'nun duvarları içinde çevrilmiş 60 bin Yahudi'nin (1940'da sürüler halinde buraya getirilip tıkmış 400 bin kişiden o sırada o kadar kalmıştı) Nazilere karşı ayaklanması dövüşmesidir.

Varşova şehrinde yüksek duvarlarla ayrılmış bu Orta Çağdan kalma getto'nun lağımları, bodrumları ve su yolları Yahudiler tarafından müstahkem mevkii haline getirilmişti. Ellerinde 10-15 makineli tüfek ve birkaç silâh vardı. Stroop 2000 asker, toplar, tanklar ve alev püsürme makineleri ile saldırdı. Getto ateş verildi. Yeraltı kanallarına su vererek Yahudileri boğmak denendi, fakat onlar suyu kestiler. Bunun üzerine 183 kanalizasyon kapağından zehirli gaz bombası atıldı. Yeraltı kanallarında direnen birçok

Yahudi sıcak, duman ve patlamalar yüzünden delirdi, kalani öldü. Ve Stroop 16 Mayıs 1941'de, getto savasının 27. günü, Berlin'e şu telgrafi gönderiyordu. "Varşova gettosu artık yoktur".

AKIL HASTALARININ ÖLDÜRÜLMESİ

Nazi rejiminde en az 275 000 saf kan Alman kadın, erkek ve çocuk akıl hastası oldukları için "işe yaramaz" ilân edildi ve hastanelerde öldürüldü. Bu geniş kapsamlı cinayet, büyük Üniversitelerin (Berlin, Heidelberg v.b.) içinde gelen ruh ve çocuk doktorları tarafından planlandı ve yürürlüğe kondu. Bugün bu program içinde kaç çocuğun öldürülüğüne dair elimizde kesin sayılar yok, fakat biliyoruz ki bir çocuğun gece yatağı islatması gibi önesiz rahatsızlıklar bile pisikayatr'ların ölüm fermanı yazmasına neden oluyordu.

Bu konuda ortada bir çok yalan dönmüştür. Örneğin doktorların ve emirler üzere bu cinayetleri işledikleri ileri sürüldü. Bu doğru değildir. Hitler veya Nazi Hükümetleri asla böyle direkt bir emir göndermemiş, fakat doktorlara ellerindeki gücü, ırkçılık yolunda kullanmalı gerektiğini anlatmış ve onlara bu konuda yetki vermiştir. Nazi doktorları bu sözü iki ettirmemişler ve tamamen kendi kararları ile, asıl ve üstün Aryan ırkına yakıştıramadıkları, akıl hastalarını yoketmişlerdir. Böylece akıllarınca, gelecek kuşaklar daha "sağlam" olmasını sağlamışlardır. Tabii ki bu büyük bir yanılığdır. Herseyden önce asıl bir insanı akıl hastasıdır diye öldürenlerin aklından şüphe etmek yerinde olur. Irk saflaştırmak için işlenen bu tıbbi cinayetler kaç bakımdan yanlışdır. Bir kere her akıl hastlığı her zaman kalitsal değildir, bazı akıl hastalarını bazen kalıtsalır. Sonra akıl hastlıklarının birçoğu tedavi edilebilir. İnsan hakları, akıl hastalarının da bedenen hasta olanlar gibi tedavi ettirmelerini emreder. Akıl hastalıklarından çoğu sürekli değildir, gelip geçebilir, kısa bir süre için bir insanın aklının bozulması onun öldürülmesi için neden olamaz.

Orneğin yatak islatma 10 yaşından sonra kendiliğinden iyileşir. Bir insan ömründe tek bir mani veya melankoli krizi geçirip son-

Onları isimlerini bilmiyoruz. Ama neden ölmek zorunda kaldıklarını biliyoruz.

ra tamamen normalleşebilir. Bir ilâcın yan etkisi olarak ortaya çıkan akıl belirtiler, ilâci kesince kaybolur. Sonra şu da unutulmamalıdır, dünya tarihine ismi altın harflerle yazılmış bir çok büyük adamdan bazıları bir süre akıl hastlığı tedavisi görmüştür. Örneğin Newton, Van Gogh, Maupassant vb. Buna karşı dünyaya en büyük kötülüğü yapmış olanlar çoğu kez "akıllı" görünümündedir, ama yaptıkları zulüm o denli büyütür ki bu gibilere bu zulmü yapabilmeleri için deli olmaları gereklidir. Başta Hitler olmak üzere Nazi ileri gelenleri bunun en güzel örneğidir. Dünya onların "akıl hastası" olmamalarından ne kazanmıştır ki? Yerle bir edilmiş ülkeler, yalnız SSCB'de çoğu sivil halktan 25 milyon ölü, bir o kadar yaralı ve sakat. Nazilerin asıl kendileri ırkçılık masalına inanmış sadist çılgınlardır. Keşke açıkça deli olsaydilar, hiç olmazsa insanlığa bu kadar zararları olmazdı.

Bir diğer yalan, Nazi Almanyasında akıl hastalarını öldürmenin bir yıl süregündür, bu cinayetler 1945'de Almanya'nın yenilgi gününne ve hatta onun birkaç gün sonrasına kadar, yıllarca devam etmiştir. Bu kitle halindeki cinayetlere euthanasia (acı çekmesin diye öldürme) adı vermek de çok adı bir yalandır. Bu kurbanlar ölüm hâlinde hasta değildi, ağrı çekmeyordu, tedavi edilemez cinsinden bir hastalıkları yoktu. Nazi Almanya'sında en az 275 000 akıl hastasının öldürülmesi tarihi ve moral açıdan alacakaranlıkta kaldı, Almanya'da veya Almanya dışında hiçbir kuruluş bu işi kurcalamadı.

Bu konuda Nazilere karşı direnen yalnızca Protestan kilisesinden geldi. Bu direnişin güzel bir örneği Berlin Katedrali Başrahibi Bernard Lichtenberg'dir. Lichtenberg akşam ayinleri sırasında Yahudilerin ve toplama kampı mahkumlarının iyiliği için dua ettiğinden 2 yıl Buchenwald toplama kampına atıldı. Lichtenberg Hitler tarafından verilen, akıl hastalarının öldürülmesi emrine de karşı çıkmıştı. Ona başkaları da katıldı. Beth-El Akıl Hastanesi direktörü rahip von Bodelschwingh tek bir akıl hastasını bile öldürmeyeceğini bildirdi. Piskopos von Galen, Lichtenberg'e katılarak akıl hastalarını öldürmen katillerin yargılanmasını istedi. Bu protestolar ve halkın da öfkelenmesi Hitler'i bir

süre için bu işten vazgeçmeye mecbur etti. Gamalî haç, karşısında ga-masız haçı bulmuştu.

İşin en alçakça yanı bu cinayetlerin gizli yürütülmesi idi. Akıl hastası veya kahtsal başka hastalıkları olduğu için öldürülecekler, belli hastanelere getirip gaz odasında öldürülüyor ve hastanın akrabalarına hastanın bir hastalıktan (genellikle kalpten) olduğunu dair sahte ölüm sertifikaları veriliyordu.

NAZİLERDEN MİRAS KALAN ÇILGINLIK

Bugünü iyi anlamak için, savunmasız insanların kitle halinde öldürülmesinin gerçek nedenlerini öğrenmek şarttır. Engereğin zehiri ne yazık ki yayılmıştır. Soykırımı emreden veya en azından teşvik eden Nazi generallerinin bir bölümü savaş sonrasında Batı Almanya'nın yüksek askeri konseylerinde yer almıştı. Bu konuda gerçekleri çarpıcı kitaplar yayınlanmaktadır. Örneğin Dr. H. Ehrhardt "Değersiz Hayatın Tahribi ve Euthanasia" ve Dr. G. Schmidt "Devlet Hastanesinde Ayıklama" adlı kitaplarında Nazi rejiminde akıl hastalarının öldürülmesini bir euthanasia olarak göstermeye çabalamaktadır. Dr. Ehrhardt o yıllarda bu cinayetleri işleyen profesörlerden birinin asistanı idi. Bu adam 1969'larda Viyana Üniversitesi psikiyatри profesörü olan Hans Hoff'dan övgü dolu bir önsöz almıştır. Dr. Schmidt'in kitabımda önsözü ise, bu cinayetleri devletin emrettiği masalını yayan tanınmış filozof Karl Jaspers yazmıştır.

Doktorlar gibi ileri derecede eğitilmiş ve hayat kurtarmakla görevli kişilerin bu cinayetleri planlanmış ve işlemiş oluşu günümüz dünyasını anlamakda çok önemlidir. Faşizm birkaç geri zekâlı çapulcunun macea-rası olarak görmek yanlışır. Faşizmin profesör, general, bakan v.b. düzeyinde başları olmasa idi, onların gündümünde olan ayak takımı birşey yapamazdı. Faşizm mikrobu-nu aşağılarda değil, yükseklerde aramak gereklidir. Bu soykırımların "aydin"larca planlanmış oluşu, çağımız saldırganlığında bir dönem noktası haber vermektedir. Saldırganlığın yeni boyutu, hiç acımadan kütte halinde insan yoketmektir. Çağımızda bazı sektörler insan hayatına giderek daha az değer veriyor. Te-

rör ve saldırganlık hayatın dehümanize edilişinin, insanın insan olmaktan çıkarılısının bir belirtisidir. Saldırganlık gazetede, romanda, filme olunca, tabii ki hayatı da olacaktır. Çünkü aslında saldırganlık, beyinlere ve ruhlara aşılanmaktadır. Tek bir insanın hayatına saygı, kaybomak tehlikesi ile karşı karşıyadır. Popüler ve "bilimsel" bir sözüm ona edebiyat, "saldırganlık, insan karakterinin ayrılmaz bir parçasıdır" gibi inciler döktürmektedir. Hayata saygıyı inkâr etmek, insanın kendini inkârı demektir, ne yazık ki insan dışında kendi türünden olanları kitle halinde yokeden ikinci bir canlı yoktur, bu konuda insan, hayvanlardan bile daha vahşidir. "İnsanlık" kelimesi sapık bir dehümanizasyon (insanı inkâr) olayı için maske olarak kullanılmaktadır.

İnsanlık uzun süre "deli"lerin cinayet işlemeye daha yatkın olduğunu inanmıştır. Nazi döneminde "deli"lerin sağlamalar tarafından öldürülmesi, bunun tam aksinin doğru olduğunu ortaya koymuştur. Nuremberg mahkemeleri bu konuda bir diğer önemli gerçeği açığa çıkarmıştır: saldırganlar suçluluk ve pişmanlık duymayıp yaptıklarının doğrudu olduğunu inanmaktadır. Şimdi Muenster Üniversitesinde tanınmış bir sosyolog olan Helmut Schelsky, Poznan toplantısından (1944) daha 10 yıl önce şöyle diyor: "Halka karşı görevlerini yerine getirmeyenler öldürülmeli, bu gibilere kökü kazınmalıdır". Tabii aslında "halka karşı görev" derken "Nazilere karşı görevi" kastediyordu.

Modern saldırganlığın kaynağını alt sosyo-ekonomik tabakadan olmada görevler yanılmaktadır. Kütle soykırımlarında görevli Nazi doktor ve generallerinin hepsi de kaymak tabakadandır.

Yeni saldırganlıkta öldürmek bir araç değil, bir amaç halini almıştır. Naziler duygusuzca öldürdü. Öldürür ve işkence ederken gülüyorlardı. Gülmek ve nefret bir arada olamaz. Nefret ettileri için öldürmüyordular, hayır, öldürmek onlara zevk verdiği için öldürülerdi. Bugün de savaşı bir araç değil, bir amaç olarak görenler vardır, bunalardaki ruhsal bozukluk da Nazilerden insanlığa miras kalmışa benzemektedir!

Getto'da direnenler cezalandırılmaya götürülmüyor...

Nefret, düşmanlık ve sadizm hakkında herseyi bilsek bile yine de Nazi tipi modern saldırganlığı anlamamız olası değildir. Çünkü bu hiçbir sınıfa konulamayacak kadar insanlık dışına çıkmış bir vahşettir. Saldırganlıkta bir dönüm noktasıdır, insanın insanlığı dışına itilmesi, dehümanize oluşu, canavarlaşmasıdır. 1944'de Poznan'da hakkında ölüm fermanı imzalanınanın sayısı birkaç yüz bin değil, 30 milyondur. Doğu Avrupa'da 30 milyon sivil halk öldürülecekti.

Nuremberg Uluslararası Mahkemesinde idam hükümleri veren hakimler kalemlerini kirarken gereklede "bir daha dünyada böyle bir vahşet olmasın" diye bu idamları veriyoruz" demişlerdi. Çok iyimser hakimlermiş onlar. Nazilerin her ülkede ozalitleri çıkarıldı. Corneille'in 400 yıl önce dediği gibi "onların geçmiş haklı bulundu ve kendilerine gelecek tanındı". Nazilerden bu yana dünyada terör azalmadı, arttı. Kalpsızlık, zulüm, sertlik günlük olaylar arasında girdi, hatta en tehlikeli bir erdem olarak görülmeye başlandı. Birçok aile, çocukların sert yetişirmeden yanadır. Bugün dünyada birçok çocuk ve genç için kaba kuvvet gösterisi hayatın bir parçasıdır. Güç övgüye değer, işkence normaldir. Basın, TV, sinema ve diğer iletişim araçları insanın dehû-

manize edilişini bütün gücü ile destekliyor. Vur-kır filmleri ve romanları çok iyi satılıyor. Duygusal şiirler artık okunmuyor. Dehümanize olmuş insanda sevginin yerini her türlü anormallige açık bir seks alıyor. Kadının dehümanize edilişi giderek artıyor. Pornografi milyonlar kırıyor, insanlar bir kadının domuzla, atla, köpekle sevişmesini, ya da 10 kadının bir erkeği kırbaçlamasını ve onun üzerine idrar v.b. yapmasını görmek için sinemalara koşuyor.

İnsanda saldırganlığın doğuştan olduğu fikri giderek yayılıyor. Oysa geçmişde bir çocuk psikiyatrisi kitabımda okudum: bebekler hiç kimseyi görmeden büyütülseler bile kendi kendilerine gülümşüyorlar. Demek ki insanda doğuştan olan şey saldırmak değil, gülümsemek; savaş değil barış. Saldırganlığın doğuştan olduğu düşüncesi de terörün yayılmasında etken oluyor, terörü besliyor. Saldırganlığı doğuştan, silinemez, hayvansal bir içgüdü olarak kabul etmekle, onu insanın sonu gelmez biyolojik bir özelliği olarak görmekle, saldırganlığın mimarları suçu rasyonalize ediyor, suça davetiye çıkartıyor ve insan aklının ve ahlâkının suç üzerindeki sorumluluğunu azaltıyor.

Konrad Lorenz ve Robert Ardrey gibi yazarlar hayvan hayatında in-

san, insan hayatında hayvan özelliklerini aramakla meşgül. Ernst Fischer "Sanatın Gerekliliği" kitabında şunu diyebilir: "Insanoğlunun kan ve ölüm için kararlı arzuları vardı, bunlar silinemez". Neden bazı bilim adamları ve yazarlar insanlığı terörün doğal olduğuna inandırma-yaya çalışıyor acaba? Herhalde bu felsefeden en çok silah tüccarları hoşlanıyor. Terörü doğal kabul etmek, insanın dehümanize edilişinin belgelenmesidir.

Nazilerde terörle ırkılığın ne kadar ikiz kardeş olduklarını gördük. Nazilerin ozalitleri çıkarıldıkları derken abarttığımızı sanmıyoruz, işte Ku-Klux-Klan'ın sır zencidir diye massum insanları öldürmesi, Fransa'da bazı Afrikalıların Fransız kızları ile seviştiler diye bazı Fransız faşistlerince öldürülmesi, "Yahudilerden sonra sıra Türklerle geldi" diyen Alman neo-mazilleri, işte Güney Afrika Cumhuriyetinde bir beyaz azınlığın bir siyah coğuluğa köle maa-melesi yapması v.b.

Gamalî haçın 4 köşesinden her biri faşizmin 4 yüzünden birini temsil etmektedir: militarizm, büyük sermaye zümresinin egemenliği, ırkçılık ve insanın canavarlaştırılması.

Tarih, gamalî haç'a lâyik olduğu yeri vermiştir: gamalî haç bayrak olma niteliğini yitirerek kendisine ta-pınanların cesetleri üzerine dikilmiş.

Gerçekçilik Üzerine

Mümtaz İdil

Sanat akımları, sanatla anlatımın ortaya çıkış biçimleridir. İlk akla gelen anlatım biçimi ise, yansıtma küramina dayalı olarak nesnel gerçekliğin olduğu gibi aktarılmasına çalışılmıştır. Sanatın bazı kolları, nesnel gerçekliğin imgelerle ele geçirilmeye çalışılmasındaki bu uzun ve zahmetli yolculuklarını çeşitli zaman aralıklarında geçirmiştir. Biliçsiz bir soyutlama ile başlayan bu gelişim çizgisi, nesnelerin imgelerle ele geçirilmesinin olanaksızlığını anlaşıldığı andan itibaren bilinçli bir soyutlama dönüserek, sınırları ve genişliği pek belli olmayan bir yay çizer. Başta roman olmak üzere, öykü, resim ve yontu sanatlarını sokabileceğimiz bu gelişim çizgisi içinde karikatür ve fotoğraf sanatının farklı özelliklerini vardır. Nesnel gerçeklik bilinçli olarak bozarak işe başlamak durumunda olan karikatür sanatı, doğal olarak gelişim çizgisinin en başında, diğer sanat türlerinin aksine bilinçli bir soyutlama ile başlamak durumundadır. Öte yandan fotoğraf sanatı ise, "deklanör"e basıldığı anda nesnel gerçekliğe en yakın görüntüyü elde edebildiği için, gelişiminin en başında bilinçsiz bir somutluktan yola çıkmak durumundadır.

Nesnel gerçekliğin olduğu gibi yansıtmasının anlamlı olmadığı gibi, mümkün de olmadığı ortaya çıktıktan sonra sanatsal anlatım kendisine başka yollar aramaya başlamıştır. Çünkü, nesnel gerçekliği yapıtlarında tüm ayrıntılarıyla yansıtmayı amaçlayan bir sanatçı, ne kadar çabalarsa çabalasın, öznellik düşüncilerini yapıtına yansıtmaktan kaçamaktadır. Durum böyle olunca da, sanatının yapıtında vermek istediği gerçeklik ile, varolan gerçeklik arasında derin uçurumlar oluşabilmektedir. Sanatçının bunu farketmesi ise, onu başka anlatım yolları bulmaya zorlamıştır. Sanat akımları, bu yolların benimsenmiş olanlarıdır.

Nesnel gerçekliğin olduğu gibi yansıtılması için söyle bir örnek geliştirdiğimizi düşünelim. Diyelim ki, bir arkadaşınızla yolda giderken ona, bir önceki yaz filan kente falan kişiyle olan beraberliğinizin anlatmaya çalışıyorsunuz. Hiç bir sanatsal kaygı taşımayan bu anlatımda bile, öznellikten kaçmanın olağanı-

çekmesi sözkonusu olabilecektir. Bütün bunların sonucundan, gerçekliğin hiç olmadığı ve olamayacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Sözkonusu olan, ayrıntıların eksiksiz biçimde yeniden yaratılamayacaktır. Bu da gerçekliğin anlık ve tekrarlanamaz olmasından kaynaklanan bir durumdur. Yani, bir merminin hiç bir koşulla bir önceki merminin geçtiği delikten geçemeyeceği doğa yasası. Söz dönüp dolaşıp Herakletos'un ünlü sözüne gelip dayanır: "Bir suada iki kez yakanılmaz."

Gerçeğin olduğu gibi yansıtılması küramsal ve deneyel olaraak mümkün olmadığı halde, binlerce yıldır sanatta "gerçekçilik" olarak bu anlayış algınlagnamıştır. Tüm sanat akımları da gerçeği yansıtmanın ya da başka bir yolla kitlelere ulaştırmayı çabası üzerinde yoğunlaşmışlardır. Edebiyat açısından bakıldığında, gerçeküstücüler olsun, futuristler olsun, parnasçılar, letristler olsun, hepsi gerçeğin peşinde oldukları vurgulamışlardır. Tüm sanat akımlarına ait bildirilerde gizli-acık bu anlamlı bulmak mümkündür. Gerçeğin şu veya bu yolla kitlelere ya da bireylere ulaştırılmasıdır amaç. Gerçekçilik akımının savunucuları ise, çok geniş bir alanda türün verdiklerinden, kendi sistemlerini açıklıkla ortaya koymakta güçlük çekmektedirler. Gerçekçilik akımı adı altında yazılan her yapıttta romantizm belirgin izlerini gösterirken, ayrıca doğalcılık varoluşculuk, gelecekçilik vb. gibi akımlardan birine yakınlık da sözkonusu olabilmektedir. Yani, hangi sanat akımı benimsenirse benimsen, yazar gerçekçiliği merkez alarak hareket etmekte ve bunun sözcülüğünü yaptığı savunmaktadır. Gerçekçiliğin diğer akımlarla olan bu karmaşık ilişkisi, kendi sınırlarını çizmesini de engellemektedir.

Gerçekçilik akımı, gerçek bizim bilincimizde var olduğu sürece var olacaktır. Ama yine aynı nedenle, gerçekliğin sınırları belirsiz kalacaktır. Çünkü, sanat yoluyla nesnel gerçekliğin ele geçirilmesi olağanı yoktur. Bu yol ayrimi, gerçeğin kendi içinde yeni tanımlamalar aramasına neden olmuştur. Gerçekçilik akımı, toplumsal değişimlere koşut olarak kendi içinde kaba gerçekçilik, eleştirel gerçekçilik, doğalcılık, toplumcu gerçekçilik ve yeni gerçekçilik gibi sıfatlarla pekiştirilerek çeşitli tekniklerle birlikte, gerçekçilik akımını düz bir çizgi olarak kabul ederse, diğer bütün akımlarının bu doğruya kesen çeşitli çizgiler olarak açıklayabiliriz. Bir tek romantizm; kimi zaman bu çizginin üstünde, kimi zaman altında, kimi zaman yaklaşıkat, kimi zaman da uzaklaşarak, ama hiç bir zaman kesmeden sürekli gerçekçilik akımının yanında olmuştur. Kuşkusuz, bütün bunlar bir kabul ediş meselesi ve bu yazının temelini oluşturmaktadır. Gerçekçilik akımını savunmak ya da savunmamak değildir sözkonusu olan, onun varlığını kabul etmektir. Bu bağlamda, gerçekçiliğin sınırlarının daha belirgin hale getirilmesi mümkün olabilecektir. İşte o zaman da, gerçekçiliğin önüne herhangi bir sıfat koymaya gerek kalmayabilir ve bu sıfatların gelişigüzel kullanılması önlenenebilir.

Gerçekçilik akımı ile barış kavramı arasında, fazla düşsel gibi görünse de, bir benzerlik vardır. Her ikisinin de yaşamın doğal gelişimi içinde varoluğu düşüncesinden hareketle bu benzerlik kurulabilir. Barış, insanlığın doğal hakkıdir ve ancak savaş olduğu zaman ak-

la gelir. Savaş denen insanlık dışı bir saldırganlık olmasa, barış gibi bir sözcüğe gereksinimiz olmayacağındır. Gerçekçilik akımı da bir açıdan buna benzer, gerçekçiliğinkin dışında ortaya çıkan her akım, gerçekçilik akımının varlığını anımsatmaktadır. Gerçek, insan yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır, gerçekçilik akımı ise, bu vazgeçilmez parçanın sürekli çağrıtırılması görevini üstlenmiştir. Ayrılıklar ise, bunun çağrıtırmasındaki yöntem farklılığından ileri gelmektedir. Kabaca anımsatıldığında gerçekçilik, haklı bir iticiliğe neden olmaktadır. Çünkü, insanlar bildikleri şeylerin yinelenmesinden pek hoşlanmamaktadırlar. O halde gerçekçilik, kendisine daha başka bir yol çizmek durumda kalmıştır. Bunun en akla yakın clan şekli ise, yaşamın toplumsal düzene bir başkaldırı biçiminde kendini göstermemiştir: Eleştirel gerçekçilik, doğalcılar, eleştirel gerçekçilere sorunu tek boyutlu, yani salı eleştirel aldıklarını öne sürerek, konunun her yönüyle ele alınması gerektiğini savunarak önemli bir çıkış yaparlar. Ancak doğalcıların da göz ardı ettikleri önemli bir nokta vardır: Yaşamın insan tarafından değişebilirliği. Bu önemli nokta, toplumcu gerçekçilere tarafından ele alınacak ve gerçekçilik akımının sınırsız gibi görünen çerçevesi, alabildiğine belirlenecektir. Öte yandan, insanın çevresini değiştirme gücünün sanat yapıtlarında kendini göstermesine karşın, bunun somut örneğini ya da bir başka deyişle yaşamda nesnel karşılığını bulmak öyle pek kolay olmadıgından, toplumcu gerçekçilik diye alan akım, özellikle az gelişmiş ülkelerde ciddi bir bocalama, sanatsal bir takım kaygıları da beraberinde getirmiştir kuşkusuz. Yeni gerçekçilere ve biçimciler, henüz toplumsal donanımını kuranın olan bu taze akıma bir alternatif oluşturma yolunu denemişlerdir. Öte yandan ise, sanatın toplumun üstünde bir ugrası olduğu görüşü, gerçek yaşamla ilişkisini hiç koparmamak koşuluyla sürdürmektedir.

Şematik bir yaklaşım olmakla birlikte, gerçekçilik akımını düz bir çizgi olarak kabul ederse, diğer bütün akımlarının bu doğruya kesen çeşitli çizgiler olarak açıklayabiliriz. Bir tek romantizm; kimi zaman bu çizginin üstünde, kimi zaman altında, kimi zaman yaklaşıkat, kimi zaman da uzaklaşarak, ama hiç bir zaman kesmeden sürekli gerçekçilik akımının yanında olmuştur. Kuşkusuz, bütün bunlar bir kabul ediş meselesi ve bu yazının temelini oluşturmaktadır. Gerçekçilik akımını savunmak ya da savunmamak değildir sözkonusu olan, onun varlığını kabul etmektir. Bu bağlamda, gerçekçiliğin sınırlarının daha belirgin hale getirilmesi mümkün olabilecektir. İşte o zaman da, gerçekçiliğin önüne herhangi bir sıfat koymaya gerek kalmayabilir ve bu sıfatların gelişigüzel kullanılması önlenenebilir.

NESİN VAKFI EDEBİYAT YILLİĞİ'85

Çıktı

Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı'nın altıncısını sunuyoruz. Altı yıldan beri çıkmakta olan Nesin Vakfı Edebiyat Yıllıklarında, o yılın bütün edebiyat olaylarını toplu bulacaksınız. Bu yıllıklar, her edebiyatçının, her edebiyatseverin, her edebiyat öğretmeninin kitaplığında bulunması, gerekli değil, zorunlu bir yapittır. Nesin Vakfı Edebiyat Yıllıkları bize okunup bırakılacak yapıtlardan değildir; her zaman başvurulacak, yıllar geçtikçe değeri artacak ve bulunması zorlaşacak bir büyük toplu yapittır.

Üç edebiyat dalında YARIŞMA

1 milyon lira ÖDÜL

Ayrıntılı bilgi yıllıkta

GENEL DAĞITIM:

YADA A.Ş. Doktor Şevki Bey Sok. No: 6 Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

Gerçekçiliğin İlk Adımı

Aydın Süer

XIX yüzyıl başlarına kadar hiç bir özgünlük taşımayan Rus yazarı, bu yüzyılın ikinci yarısında büyük bir aşama göstermiş, Batı'nın etkisinden tümüyle kurtularak, gerçekçi ve güçlü bir yazına dönüşmüştür.

Rus yazarları ve yaratıkları kahramanlar, tüm dünyada olduğu gibi, yurdunda da aydın kitlenin düşünsel ve ruhsal gelişimini olumlu yönde etkilemiş ve yol gösterici bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, okuyucu kitesinin Rus yazısını yönendirici unsur olan tarihsel ve toplumsal koşullar ile yazarların yaşımları, kişisel deneyimleri üzerine yeterli bilgiye sahip olamaması, söz konusu yapıtların ve yazarların yeterince değerlendirilmesini engelleyici bir etken olmuştur.

Rusya'nın XIX. yüzyılda içinde bulunduğu toplumsal koşullar, Puşkin ve Lermontov'un çar yandaşlarına düelloda öldürülmelerine, Gogol ve Dostoevskiy'in ruhsal bunalım geçirmelerine, Çernişevskiy ve Dostoevskiy'in hapis yatmalara, Belinskiy ve Dobrolyubov'un erken ölümlerine, Tolstoy'un kiline tarafından asafoz edilmesine nedan olacak kadar olumsuzdur.

Rus yazarlarının tümü, hangi siyasal görüşü savunurlarsa savunsunlar, ağır bir ekonomik ve toplumsal bir bunalıma düşmüş olan Çarlık Rusyasının daha iyi bir yaşama kavuşabilmesi ve olumsuz koşulların değişimini için "Ne Yapmalı?" sorusuna yanıt aramışlardır. Bu arayış aynı zamanda Rus yazısının en önemli belirleyici özelliğidir. Bunun sonucunda da kimi yazar yurduunu kurtuluşunu Batı'yi örnek almakta, kimi ulusalıktır, kimi reformcu görürse, kimi dinde, kimi de devrimde görmiş ve bu çelişkili görüşler, yazarlar arasında da kutuplaşmalarla ve sert tar-

tışmalara neden olmuştur. Yine bu farklı dünya görüşleri sonucunda her bir yazar, değişik özellikler taşıyan, toplumun değişik kesimlerini temsil eden, ama sonuçta toplumda var olan, gerçek tipleri karşımıza çıkarmıştır. Yıllar geçtikçe ve toplumda değişimler olageldikçe kahramanlar da değişime uğramışlardır.

Bu yazı dizisinin amacı, tanınmış yatipların kahramanlarını tarihsel süreçte bağlı olarak incelemek ve okuyucuya onları daha nesnel bir biçimde değerlendirebilmelerinde yardımcı olmaktadır.

Rus yazısında gerçekçiliğe ilk adım Griboedov'un "Akıl Belası" (Gore Ot Uma) oyunuyla atılmıştır. Oyunu ele almadan önce, bu yüzyılın ilk çeyreğinde olagelen ve tüm toplumu etkileyen olaylara bir göz atmak gereklidir.

1812'de Napolyon'un yenilgisile sonuçlanan savaş Rusya'da büyük toplumsal ve düşünsel değişimlere yol açar. Utukunun kazanılmasında en büyük paya sahip olan köylü sınıfı, kölelik hukukunun getirmiş olduğu ağır koşullarda yaşamını yeniden sürdürmeye başlar. Fakat artık ulusal biliş ve yurtsever duygular ullanmış, özellikle aydın kitle arasında düşmana karşı özveriyle savaşan halkın ve köylünün daha iyi yaşaması gereği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Özellikle 1813-1818 yıllarında Napolyon'a karşı, Avrupa'da savaşmaya giden subaylar ve askerler orada gelişmekte olan özgürlik ortamından derin bir biçimde etkilenmişler ve bu ortamın ülkesinde de yaratılabilmesi için, çarlık yönetimine karşı bir savaşma girmeye düşüncesi ne kapılmışlardır. Ülkede ise, tam tersine, Arakçeev'in önderliğini yaptığı ağır bir baskı rejimi uygulanmaktadır, soylu sınıf Batı yaşam biçimini tüm yönleriyle taklit etmesine karşın, Batı'dan gelen özgürlük düşünsel akımlara karşı büyük bir tepki göstermektedir. Bu durum ül-

kede çarlık yönetimine karşı birtakım gizli örgütlerin kurulmasına yol açtı. Soylu aydınlar ve subaylar bu grupların temelini oluşturmaktadır. Bu gergin ortam, 1825 yılında aydın sınıfının tam bir yenilgisile sonuçlanan ve Dekabrist Ayaklanması olarak bilinen girişimle son buldu. Halktan hiç bir destek görmeyen bu hareket rejimin daha da baskılı bir hal almasına yol açtı. Aydınların ve yazarların büyük bir bölümünü asıldı veya ağır cezalara çarptırıldı, ve ülkede uzun süreli düşünsel bir suskuluk devresi başladı.

Oyunun yazarı Griboedov adı geçen örgütlerde üye olmamakla birlikte, onlarla yakın dostluklar kurmuştur. İdeolojilerinin bir bölümünü benimsenerek birlikte, hareketin halktan kopukluğunu ve başarısızlığa mahkum olduğunu önceden seziyordu. Bir mektubunda "Yüz kadar subay, koca bir devlet yönetimi ni değiştirmek istiyor, sanki halk yokmuşcasına davranışıyorlar" dediği öne sürürlü.⁽¹⁾ Griboedov ayaklanması başarısızlığa uğramasından sonra tutuklandı ve mahkemeye verildiğinde kendisini çok iyi savundu ve kanıt yetersizliğinden aklandı.

İşte "Akıl Belası" bu ayaklanması bir yıl kadar önce yazılmıştır. Soylu çevreyi eleştiren, kopacak firtınayı haber veren yapittir. İlk olarak "Russkiy Vestnik" (Rusya Habercisi) dergisinde kısmen yayımlanmıştır. Oyun ise hemen yasaklandı. Tüm yasaklılar karşın, yapıt kopyelerde, toplantılarında okunmaktadır ve kopyeleri elden ele dolaşıyor.

Yapıt basında şiddetli tartışmalara yol açtı. Soylular ve memurlar yapının hiç bir yazınca değer olmadığını ileri sürecek yazarı Moskova sosyetesini tanıtmakla suçlarken, Dekabristler ve aydınlar yapımı göklere çıkarıyorlar, tiplerin ve betimlemelerin çok yerinde ve gerçekçi olduğunu savunuyorlardı.

M.Dimitriev ve A.Pisarev "Russkiy Vestnik"de yayımlanan yazılarında oyunun Rus yaşamına uymadığını, içerik olarak da yabancı oyunların sıradan bir taklidi olmakla ileri gitmediğini vurguluyorlardı. Onlara göre baş kahraman Çatskiy, Moliere'den alınma "İnsanlara karşı kin duyan bir karikatür", Hırsız bir yurtsever'den başka bir şey değildir.⁽²⁾ Dmitriev ayrıca Çatskiy'in kişiliğinde Griboedov'un kültüsüz insanlar topluluğunun hoşuna gitmeyen, akıllı ve kültürli bir kişi yaratma çabasında olduğunu savunur.⁽³⁾ Dekabristler ise Çatskiy'in kişiliğinde gerçek bir Dekabrist gördüklerini belirtiyor ve yapımı bir propaganda aracı olarak kullanıyorlardı.

"Akıl Belası" gerçekte eski ile yeni birincisi ile tutucunun kölelik hukuku yandaşları ile karşılarının savaşmasını vermektedir. Yapitta Rus toplumunda ilk siyasal kampın çatışmasının belirlenmesi devrede, tüm bir kesimin, tutucu soylu sınıfın toplumsal çehresi ortaya

konmuş, ilerici, düşünen genç adamın yazısında tüm Dekabrist gençliğin yazısı verilmiştir.

Baş kahraman Çatskiy soylu olmasına karşın, sınıfının yaşam biçimini eleştiren ve ondan kopan ilk soylu aydın kişidir. Akıllı, coşku doludur, yurduna yararlı olmak için birşeyler yapmak istemektedir. Ama çevresindeki diğer soylu genclerden farklı olarak "dalkavukluk etmek değil, hizmet vermek" dileğindedir. Toplumda ikiyüzlülükten, dalkavukluktan, okuma düşmanlığından, kölelik hukukundan nefret etmektedir. Gertsen (Herzen), Çatskiy'i bir Dekabrist olarak tanımlarken gerçekçi düşünmüştür.⁽⁴⁾ Zira Rilev, Odoevskiy gibi tanınmış Dekabristler de Çatskiy'in düşünce ve karakter özelliklerini taşımaktadır.

Çatskiy'in çevresindeki kişiler tutucu Moskova soylu toplumunun en canlı örnekleridir. Famusov, kitap okumanın yararsız olduğunu ve en büyük kötülüklerin kaynağını oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Örgüt toplantılarına hiçbir şey anlamamasına rağmen sır işi gibi çekmek için katılmaktadır. Köylülerin özgürlüğüne karşı çıkmakta her türlü yeni düşündürmektedir. Ona göre gençler hep büyüklerini örnek almaktadır. Astalarına karşı son derece kaba, üstlerine karşı ise dalkavukluk derecesinde saygılıdır. Örnek bir aile babası gibi görünmeye çalışırken hizmetçi kızı sarkıntılık edecek kadar alçak ruhludur. "Önüne gelen yazarları okumadan imzalayıp başından attığım" söylemesi onun görev anlayışını da ortaya koymaktadır.

Oyunda en fazla tartışılan tip Sofya'dır. Sofya'nın Çatskiy'in yanında ve karşısında yer aldığı sorunu günümüzde bile tartışma konusudur. Puşkin, Sofya tipini Griboedov'un fazla belirgin bir

Molçalin tam Famusov'un istediği genel adam tipidir. Şöyledemektedir: "Benim yaşamdaki bir kişinin kendi düşünceleri olmamalı... Biz başkalarına bağlı olmak zorundayız, çünkü küçük mevkilerde insanlarız."⁽⁵⁾ Molçalin, Arakçeev'in ve çar I.Nikola'nın topluma aşılamaya çalıştığı "tartışmadan, düşüncelerini kendisine saklayarak itaat etme" ilkesini izlemektedir. Bütün gün yaşıtlarla kağıt oynamakta, azarlanmakta ama susmaktadır. Yalancı ve ikiyüzlüdür. Kendisini gerçekten seven Sofya ile ilişkisini sürdürürken hizmetçi Li-zaya'da kur yapmaktan geri kalmaz.

Albay Skalozub da okuma düşmandır. Tüm düşüncesi bir an önce general olabilmektir. Molçalin ve Skalozub, Arakçeev yönetiminin en gözde kişileridir. Pisarev'e göre de "oyunu ve tüm bir tarihsel devreyi daha iyi anlayabilmek için bir anahtar görevi yüklenmişlerdir."⁽⁶⁾

Repetilov ise içten olmayan, sözde ileri görüşlü, boş laf etmeye seven bir kişidir. Örgüt toplantılarına hiçbir şey anlamamasına rağmen sır işi gibi çekmek için katılmaktadır. En ufak bir tehlike karşısında hemen tutucuların saflarına katılacağı mutlaktır.

Tüm bu olumsuz tipler, kuşkusuz bir yıl sonra Dekabrist hareketini acımasızca bastırınların başında yer alacaklardır.

Oyunda en fazla tartışılan tip Sofya'dır. Sofya'nın Çatskiy'in yanında ve karşısında yer aldığı sorunu günümüzde bile tartışma konusudur. Puşkin, Sofya tipini Griboedov'un fazla belirgin bir

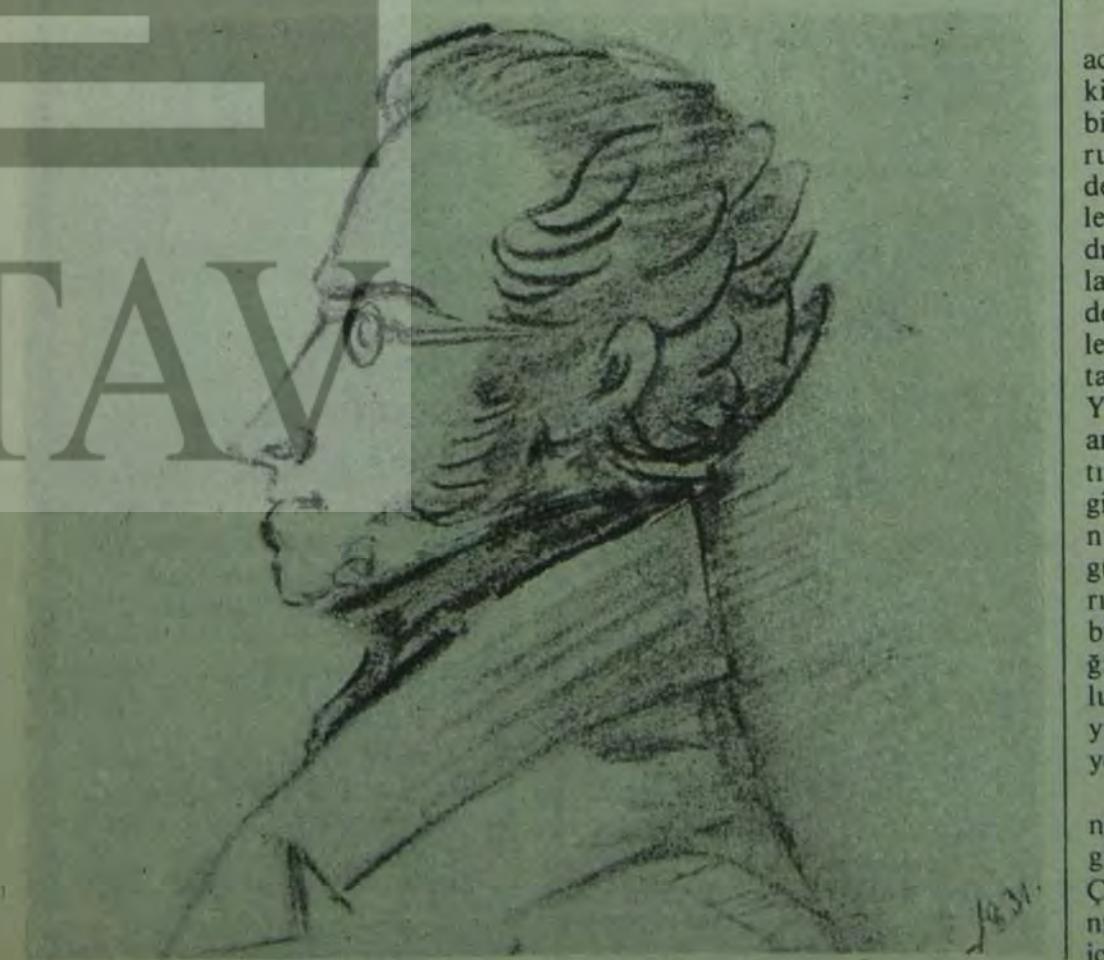
birimde ortaya koymadığını öne süren, M.V.Neçkin, Sofya'nın Çatskiy'in yanında olduğunu, V.N.Orlov ise Sofya'nın tümüyle famusov dünyasına ait olduğunu öne süren.⁽⁷⁾

Gerçekte Sofya, Çatskiy'i artık sevmemiğini açıkça söyleyişile, zenginlige ve ünvana önem vermeyiyle ve molçalin'e karşı olan duyularının içtenliğile Çatskiy'i anımsatırken, çevresinden kaynaklanan olumsuz özelliklerle de Çatskiy'in karşısındadır. Yalnızca saçma sapan, romantik Fransız romanlarının etkisinde kalmış olması, Çatskiy'in ilerici düşüncelerini kavrayabilmesini engellediği gibi, Molçalin'i Çatskiy'e yeğlemesine de yol açar. Yoksul Molçalin'i sevgisiyle yükseltmek ve ona toplumda iyi bir yer kazandırmak düşüncesi de bu romanların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Yine de Sofya'yı olumsuz bir tip olarak kabul etmemek gereklidir. Temelde dürüst bir kişiliğe sahip olan Sofya'nın böyle bir çevrede yetişmiş olması olsa olsa onun şanssızlığıdır. Ayrıca bunlar Sofya'nın Ruslığında çok sayıda karşımıza çıkan ilginç kadın tiplerinin ilki olduğu gerektiğini değiştirmemektedir.

İste Çatskiy Moskova'ya dönüşünde bu tür kişilerin yer aldığı bir toplumla savasma girer. Duyularını, düşüncelerini, eleştirilerini romantik bir coşkuyla dile getirir. Kişilerin okuma düşmanlığı, ikiyüzlülük, yabancı kültürler ve özellikle Avrupa'da dikkat tutturmayan ve Rusya'da bir mevkii kapmaya çalışan yabancılara karşı olan hayranlıklar onu öfkelenitmektedir. Ama bu, dar kafalı, diğer ulusların ilerici kültürlerine karşı olan bir estetiği değildir.

Onun özgür düşünceleri, eleştirileri, acımasız alayları soyluları ürkütür. Çatskiy kimi için bir Volterci, kimi için de bir Jakobin'dir. Onlar için Çatskiy Avrupa'daki özgürlük hakerlerinin önderleri olan ve Rusya'da tehlilikli kişiler olarak görülen bu kişilerden farksızdır. Çatskiy'i durduramayacakları anlayan bu soylular için tek çıkar onun deli olduğu söyleşisini yormaktadır. Öyle de yaparlar. Söylenti hemen yayılır ve taraftar bulur. Çatskiy çileden çıkar. Yapabileceğini hiçbir şeyin kalmadığını anlayan Çatskiy için tek seçenek kalmıştır; Bu toplumu terketmek, başını alıp gitmek. Sonuçta gider de. Oyunun sonunda bu boş, ikiyüzlü, okuma ve özgürlük düşmanı insanlar olduklarını yerde kalırlar. Yaşamlarını eskisi gibi sürdürürler. Öyle ise bu bir yinligi değil midir? Çatskiy'in davranışından toplum ne kazanmıştır? İçinde doğup büyüğüne çevreyi terkeden Çatskiy nereye gitmektedir?

Dostoevskiy de "Griboedov'un oyunu dahice, ama tutarsız. Çatskiy halka gitmemektedir" der.⁽⁸⁾ Gerçekten de Çatskiy halka gitmemektedir. Ama sönüldüğü gibi yalnız da değildir. Okumak için devlet görevinden ayrılanları, kendisini bilimsel araştırmaya veren kişile-

Puşkin'in kaleminden Griboedov

Griboedov

rin varlığı, özgürlük yanlış kişilerin toplamları yapıttır verilmektedir.

Gerçekte Griboedov da Rus yazarlarının çoğu gibi, kahramanının gelecekteki yazısını belirleyememiştir. Çünkü bu bir tarihsel süreç sorunudur. Kahramanların yazısını belirleyecek olan toplumsal olaylar ve zamandır.

Çatskiy'in Rus toplumundaki gerçek yerini ve tarihsel işlevini ünlü yazar İvan Gonçarov 1871 de yazdığı "Bir Milyon Açı" adlı eleştirisinde belirler ve Dostoevskiy gibi düşünürleri yanıtlar. Gonçarov söyle yazar; "Çatskiy, büyük bir savasının öncüsüdür. Bugün aramızda bir çokları, Çatskiy neden Moskova'dan uzaklaşıp gittidüñülerini duygularına feda etti, diyebilirler. Evet şimdiböyle bir soru sorulabilir. Ama XIX. yılın başlarında toplumsal bir bilinc yoktu. Eğer bir yazara hücum etmek gerekece, devrinin silahlarıyla saldırmak gereklidir, bugünkü silahlarıla değil." (9)

Gonçarov söyle sürdürür; "Çatskiy'in rolü acı çeken kişi rolüdür. Başka türlü de olamaz. Daima utkuyu kazanan kişiler olmalarına karşın, tüm Çatskiy'lerin rolü budur. Onlar utkuyu kazandıklarını bilmeler, yalnızca ekerler, başkaları ise bicer... Bu Çatskiy'lerin pek azı, ancak en aydın olanları boşuna savasım vermediklerinin farkındadırlar."

Çatskiy'in evrensel yönünü ise, su sözlerle belirtir; Çatskiy'in bir müziği vardır. Eski ile, bayatılmış her şeyle savaşan herkes sesini bu müziğe göre akord

etmelidir."

Gonçarov yazısında Belinskiy ve Gertsen'in de aslında birer Çatskiy olduğunu, Çatskiy gibi "milyonlarca acı" çektilerini belirtir.

Çatskiy gibi ilerici, dürüst kahramanlar Rus hayatında tarihsel olaylara paralel olarak değişime uğrayacaklardır. Suskuluk devrelerinde Pecorin ve Belkov gibi "gerekli kişi" kimliğine bürüneler, kimi zaman da Tolstoy'un Levin ve Andrey'i gibi bilinçli, halkla bütünleşmenin gerekliliğini anlayan soylu aydın kişiliği kazanacaklardır.

Griboedov'un "Akıl Belası" oyunu ilk gerçekçi yapıtlardan olmasının yanı sıra, Rus yaşamının en önemli olaylarından birini, soylu sınıf aydının kendi sınıflına karşı başlattığı savasını ilk kez ortaya koyması açısından Rus yazısında özgün bir yer kazanmıştır.

- 1) Griboedov. Soçineniya. Leningrad. 1940. s.4.
- 2) İstoriya Russkoy Literaturu XIX.veka. Moskova. Prosvetenie. 1973. s.155.
- 3) Y.F.Odoevskiy. O Literature i Iskusstve. Moskva. 1970. s.24.
- 4) A.N.Skolov. İstoriya Russkoy Literaturu XIX.veka. Moskva. 1970. s.255.
- 5) Griboedov. Soçineniya. Leningrad. 1940. s.86.
- 6) İstoriya Russkoy Literaturu. T.II. Akademii Nauk. Leningrad. Nauka. 1981. s.227.
- 7) A.N.Skolov. İstoriya Russkoy Literaturu XIX.veka. Moskva. Prosvetenie. s.227.
- 8) İstoriya Russkoy Literaturu. T.II. Akademii Nauk SSSR. Leningrad. Nauka. 1981. s.291.
- 9) Izbrannie Literaturno-Kriticheskie Stat'i. Kiev. 1983. s.22.

50 YARIN

YARIN 50. (EKİM)
SAYISI CIKTI

• RUHİ SU'YU SEVGİLERLE ÇİÇEKLERLE UGURLADIK

• 5. YIL 50. SAYI

50 Ay Sonra Yine Demokrasi İçin Ortak Çaba, Erdal İnönü / "Demokrasije sahip çıkmak görevdir diyoruz."

UNİVERSİTELERDEN ATİMLALAR

Yarın/Atımlalara Son • Selim Demirci Yasalar ve Atımlalar • Fikri Sağlar/Atımlalar Meclisindeki Serüveni • Kazım Yenice Yahya Zabunoğlu Metin Şekercioğlu ile konuşmalar • Öğrenci Dernekleri Ne Diyor • Beyhan Sunal/Gelecek Hakkı • Haldun Özgen/Çalışma Öğretim ve Öğrenim Haklarının Sınırlandırılması

• ŞİİRDE GELENEK TARTIŞMASI

Özdemir İnce/Şiirde Gelenek

• 1960-70 DÖNEMİ GENÇLİK LİDERLERİ TARTIŞIYOR

Mehmet İzer/60-70 Dönemi
Tartışmasının İlk Dönemi
Kapıda o Kazmi r Pamir ve
Kazım Kolcu oğlu ile konuşmalar

• 12. DÜNYA GENÇLİK ve ÖĞRENCİ FESTİVALİNİ İZLERKEN

• AF İÇİN...

Hukukçular Ne diyor/Taner Ünlü,
Çetin Turan, Fehmi Çam, Güney
Din ile konuşmalar, Tutuklu
Yakınları Ne Diyor

• YEŞİLÇAM'DAN SİNEMADAN

Atilla Dorsay, Vedat Türkali, Hale
Soygazi, Nur Sürer, Tarık Akan,
Menderes Samancılar, Aytaç Arman,
Halil Ergün

Yarın Abonekosulları: Yıllık 2400
lira, altı aylık 1200 lira. Yazışma
adresi: PK 723 Kızılay-Ankara
Postaçılık No: 164860

Zamansız Ölüm: Erkan Yücel

Ömer CAN

Ölümü yazmak... Duygunun mantığa egemen olduğu, acının seviyi boğduğu ve bir daha göremeyeceği, sevdigim insanın ölümü üstüne yazmayı oldum olası benimseyememiştim. Ama, kimi güzel insanlar var ki onların ölümlerini -aci da olsa- yazmayı bir görev olarak görmüşüm. Hele o dost, yetenekli ve üretkense, ölümünü yazmak ne zormuş meğer. Keşke, kim ne yazacaksaya sağlığında yazsa, sağlığında duysa, sağlığında yapsa ve sağlığında görseydi. Yani; görebileceğimi gördüm, yapabileceğimi yaptım, duyabileceğimi duyduğum ve yaşayabileceğim kadar yaşadım, ölüme hâzırım diyebilseydi.

Tiyatromuzun yetenekli, sevimli ve duyarlı oyuncularından Erkan YÜCEL; bunların hiç birini diyemeden, yapamadan, göremeden, çıkarıcı politikalar nediviley yillardır çözümlenmemiş 'ulaşım kurbanı' olarak aramızdan ayrıldı. Nice kurbanlar gibi.

Erkan YÜCEL; ihtişamlı yaşamı her an sağlamla olanaklarına sahipken bu tür yaşama itibar etmemiş, kendi tiyatroya anlayışını tüm olağanüstüklara, açılar ve güçlüklerle karşın, israrla sürdürme çabası içinde olmuş oyuncularımızdan.

Daha çocuklarında, ilk tiyatro deneyimini Halk Evleri'nde edinmiş, Deneme Sahnesi ve Meydan Sahnesi'nde profesyonel olmuştur. O yıllarda Konservatuvar sınavlarında bir kaç kez giyen Erkan'ı, Konservatuvar öğretmenleri "cene yapın bozuk" gerekçesiyle okula almamış, bu olay Erkan'ı çok üzmüştü.

1960'larda AST'a geçen Erkan, en görkemli yıllarını yaşayan AST'ın genç ve yetenekli ustalarıyla birlikte yirmi yaşın oyunda görev alır.

Bu oyunculardan; Yosma'daki Mena-

Fabrikası'nda I. Vatandaş, Bozuk Düzende Ömer, Arturovi'de Gobbola, 72. Koğuş'da İzmirli, Müfettiş'de Bobçinski, Sarıpinar-1914'de Sinamacı, Mayın'da Dilsiz Deli, Linç'de Arap, Seferi Ramazan Bey'de Ramazan, Hamdi'de Hamdi, Nafile Dünya, Deprem, Toprak, Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti'ndeki rolleriyle, yeri kolay doldurulamayacak bir oyuncu olduğunu belgeler. Özellikle, AST'daki son oyunu Ana'da Pavel rolü ile oyunculuğun doruguuna ulaşır.

Bu oyunculardan kimileriyle ödüller de alan Erkan, tiyatro aşkına liseden ayrılmış, yeterli tiyatro eğitimi görmemiş halde, büyük sahne sevecenliği, doğal yetisi, sevimliliği, mimik-jest-ses kullanımı ve kişi duyarlılığı ile seyircisini çok kolay etkileyen, tiyatromuzun yeteneklerinden biriydi.

AST'da Ana'yı oynarken tutuklanıp, on beş yıldır mahkum olan Erkan, aften yararlanıp özgürlüğe kavuştuktan sonra AST'dan ayrılarak, yarı amatör bir topluluk olan DAST'ı kurup, Anadoluyu karış karış dolaştı. Erkan DAST'da; hem oyuncu, hem yönetmen, kimi zaman da yazdır artık. AST'da Asaf Çiyiltepe, Güner Sümer, Yılmaz Onay, Ergin Orbey, Genco Erkal gibi yetenekli yönetmenlerle çalışan Erkan, bu başarılı yönetmenlerden öğrendiğini DAST'da uygulamayı savlamıştı. Müfettişler Müfettiş, Fehim Paşa Konağı, Düş ve Gerçek, Bir Filiz Vardi isimli oyuncularda hem oyuncu hem de yönetmen olarak çalıştı. Yeterli oyuncu kadrosunun olmayışı, parasal olanaksızlık, salonsuzluk, siyasal konumu, Erkan ve tiyatrosundan birşeyler görmeye başladı.

Daha sonra DAST'ı Ankara Halk Tiyatrosu'na (AHT) dönüştüren Erkan, Hastane mi Kestane mi, Bürokratlar, Plastik Hayatlar, Nuh'un Gemisi isimli oyuncularda oyuncu-yönetmen görevini üstlendi. Özellikle, son oyunu Nuh'un Gemisi, bir müsamere düzeyine düşmüş ve iş yapamayınca, Ekim 1985'e kadar kiraladığı Gençlik Parkı Açık Hava Tiyatrosu'ndan gündünden önce anılan oyunu kaldırmış, Maymun Davası'ni sezonu hazırlamak için film çevirmeye gitmiştir. Çevirmeye gittiği Kanlı Düğün'den alacağı para ile ünlü Maymun Davası'ni sahneliyecekti.

Sahipsizlik, parasızlık ve salonsuzluk Erkan'ın istediği tiyatroyu yapmaya engeldi. Bir söyleşimizde bu tür kaygıları kendisine aktardığında, bana söyle demişti:

- Bir çok yanlışım oldu. Benim istedigim tiyatro bu değil. Bu olumsuzlukları aşmak istiyorum. Bir kaç film öne riş var. Bu filmlerden para kazanabilsem Maymun Davası, Bir Halk Düşmanı....

İlklerine kadar tiyatro adamı olan Erkan, Kanlı Düğün'de oynamaya bu duygularla gitmiştir. Burada, geçmişeki konuşmalarımızdan usumda kalan bir anımı aktarmak istiyorum: Erkan daha altı-yedi yaşlarındayken, komşuları tarafından evlerinden alınır, türlü taklitler yaptırılarak hoş vakit geçirirlermiş. Adına 'Komik' çocuk dermiş. O zamanlar Küçük Sahne ve Gençlik Parkı'ndaki oyuncular da kaçak seyreden Erkan, ağlatabileceğini de düşünerek, 'komik' sözcüğüne giderek kızmaya başlamış. Bir gün evde kimse yokken, kaptan aldığı kanlı dalak'ı gömleğinin altından dösüne koyarak ve üzerinde de ekmeğin biçağını saplayarak evde salonun ortasına yatar. Amacı, ağabeyi Erdoğan ve ablası Nermin'i korkutmak ve ağlatabileceğini de kanıtlamaktır. Bir süre sonra evde ağıt-figan başlar. Erkan yavaşça yerden kalkar:

- Ben hem güldürmeye, hem de ağlatmaya bilirim, der.

Erkan 1974 yılında önce Yılmaz Güney, sonra Şerif Gören'in çektiği Endişe isimli filmdeki rolüyle, Antalya Film Şenliği'nde "Altın Portakal", 20. San Remo Film Şenliği'nde "En İyi Erkek Oyuncu" ödüllerini kazandı. Daha sonra oynadığı "Bereketli Topraklar Üzerinde" ve "Hakkari'de Bir Mevsim" isimli filmlerle Uluslararası bir üne ulaştı. Bundan böyle, ne yakılan "Yorgun Savaşı" filmini, ne de oyuncularını seyredemeyeceğim Erkan, dösüne koyduğu "Kanlı Dalak" oyunuya ölümle alay ederken, "Kanlı Düğün" filmini 9 Eylül 1985 günü ölüme yendili.

Erkan'ı özensiz yapımlarda da görüp gidenler acımasızca eleştirebildi. Ama o, engin yüreğiyle, üzerine düşeni fazlaıyla yaptı. Yapmayanlar üzülsün.

Zamansız ölümüyle aramızdan ayrılan Erkan, Tiyatro için görevini yeterince yapmıştır. Ancak, tiyatro Erkan'a görevini yapmadı...

O nedenle unutulmayacaktır. Güle güle sevimli İnsan

Mehmet Bayrak: “Eşkiyalık Bir Çeşit Patlamadır”

Söyleşi: Mehmet Koç

Araştırmacı yazar Mehmet Bayrak, "Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri" adlı çalışması ile 4. kitabı da tamamlamış oldu.

Aşağıda Mehmet Bayrak'la son kitabı ve geleceğe yönelik tasarımları üzerine yapılan bir konuşmayı bulacaksınız.

□ Eşkiyahık olayı nedir? Niye bunlar üste turküler söylenir, ağıtlar yakılır? Böyle bir çalışmaya sizi iten nedenler nelerdir?

□ Eşkiyalık, çeşitli sınıflara, zümrelerre, ideolojilere ve dünya görüşlerine göre değişik biçimlerde yorumlanan ve değişik anımlar kazanan bir olgudur. Bu bağlamda, bir sınıfın şakı, haydut, yol kesen, kur ugrusu, bozuk kanlı, kanun kaçığı, kâtil, âsi ya da vatan haini olarak gördüğü ve böyle nitelendirdiği eşkiya; başka bir sınıfı göre pekâlâ halk başkaldırıcı, kurtarıcı, kahraman ve Mehdi olarak görülebilir ve kutusanabilir.

Bozuk, adaletsiz düzen ve yönetimlerin kaçınılmaz ürünü olan 'başkaldırıcılar', feodaller ve burjuvazi tarafından nitelik farkı gözetimsizin hep aynı potaya sokulmuşlar ve aynı suçlamalara hedef olmuşlardır. Kendi çıkarlarını tek ölçü alan bu sınıflar, hareketin niteliğine ve niceliğine bakmaksızın, en bireysinden en toplumsalına, en amaçsızından en amaçlısına, en kötüsünden en kutsalına, en tüylü ürperticisinden en gönül alcisine kadar her türlü başkaldırıya ad yapmışlar eşkiyalığı. Hatta ki mi zaman kendi egemenliğini hedef alan sosyal içerikli eşkiya grupları oluşturmuşlar.

Toplu halk hareketleri de aynı sınıflarda aynı biçimde nitelendirilmiş ve suçlanmıştır. Osmanlı resmi kaynakları ve

tarihleri, bunun sayısız örnekleriyle doludur.

Oysa bilimsel dünya görüşüne sahip olanlar, bu olguları toplum düzenlerinin bir sonucu olarak görür ve niteliklerine göre çeşitli kümelere ayrırlar. Sözlümlü başkaldırı ve eşkiyalık konusunda bilimsel bir araştırma yapan İngiliz İktisadi ve siyasi tarih profesörü Eric J. Hobsbawm, toplu halk hareketlerini bütünüyle "eşkiyalık" olgusunu dışında bırakarak, bireysel hareketleri şubeklere ayırmaktadır.

a- Sosyal(Erdemli) eşkiyalar, b- İlkel direnme ya da gerilla grupları, c- Öç alıcılar, ç- Haydutlar, çapulcular, adı hırsızlar.

Başa olgularda olduğu gibi, bu oluya da saglıklı biçimde yaklaşmanın yolu dialektik yöntem ve toplumcu dünya görüşüdür. Bu yaklaşımla başkaldırı ve eşkiyalığı, genelde bir başkaldırı ve protesto olayı, bir direnme ve muhalefet hareketi ve bir patlama olarak özetleyebiliriz.

Bu görüşümüzü kanıtlayan sayısız örnek verebiliriz. Ashinda tarih kanıthı bunu. Bugün hiç kimse İсадan önce Lueius Sergius Katilina'nın ya da bir köle olan Spartaküs'un yönettiği başkaldırıları, o dönem yönetimlerinin egemen sınıflarının nitelendirdiği gibi görmüyor. Yine Selçuklu ya da Osmanlı dönemlerinde ortaya çıkan halk hareketlerini -

bazı Osmanlı artıkları dışında- hemen hiç kimse o yönetimlerin nitelendirdiği gibi görmüyor.

Daha bireysel plânda bir örnek vermek gerekirse, Atçalı Kel Mehmet örneğini verebiliriz. Atçalı'nın, Osmanlı yönetimi ve yore ayânlarınca eşkiya, hırsız ve kâtil, halk kesimine göreseye 'halk kahramanı' ve 'Aydın İhtilâlinin lideri' olarak değerlendirildiğini biliyoruz.

Türkiye'nin daha yakın tarihine gelelim. Yunan güçleri İzmir'i işgal ettiğinde hayatı ortaya koymak bunlara karşı koyan ve silah kullanan Hasan Tahsin, bu ülkeyi Alman militarının kucağında ateşe atan gerici ırkçı güçlerin içinde, vatan haini'dir. Yurtseverlerin gözündeyse gerçek bir 'kahraman'dır.

Daha çarpıcı bir örnek. Anadolu İhtilâli'nin öncüsü Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'ni başlatırken Osmanlı hanedanı, İngiliz temsilcileri ve Şeyhülislâm Abdülâzîz Efendi'ce 'kâtil vâcip hâlin', Sadrazam Damat Ferit'ce 'Anadolu âsisi' olarak ilan edilmiştir. Üstelik M. Kemal'le bu savaşa katılanların tümü 'Anadolu âsileri' olarak kamuza duyurulmuşlardır. Savaş başarıya ultiştan sonrası gelişmeleri hepimiz biliyoruz.

Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist bir yönelik aldığı için, Osmanlı döneminde doğa bulunan birçok eşkiya ve efe, duże inmiş ve bu savaşta doğrudan görev almıştır. Ege'de Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Gökçen Efe, Cafer Efe, Gosat Efe; Toroslar'da Gizzik Duran; Antep yöresinde Karayilan; Urfa yöresinde Urfâli Nazif, Kurtuluş Savaşı'nda önemli görevler yüklenmiş binlerce eşkiyadan sadece bir bölümündür. Özellikle Çerkez Ethem kuvvetlerinin omurgasına daha önceki "kanun kaçaktarı" oluşturmuştur.

Eşkiyalığın modern edebiyattaki yansımı konusunda bilgi verir misiniz? Eşkiyalık konusunda Türk yazarları, sanatçıları neler düşünüyorkar?

resinde turküler yakmış ve onları biraz da bezeyerek yaşatmak istemiştir. Hâkin 'oumsuz eşkiya' tipine sahip çıktıığı ve ona türkî yaktığı görülmez. Böyleleri için yakılan sınırlı turkülerde, onların olumsuzlukları sergilenir ve onlar mahkûm edilir.

Yukardanberi vurgulamaya çalıştıkla- rımı Hobbsbawm'ın sözüyle özetteyeyim; "Sosyal eşkiyalar, halkları için Napoleon ya da Bismarck'tan daha önemlidiler ve haklarında özlem ve gurur dolu turküler yakıldı." (Bkz. Sosyal Isyanlar, İst. 1973, s. 138)

□ Eşkiyalığın modern edebiyattaki yansımı konusunda bilgi verir misiniz? Eşkiyalık konusunda Türk yazarları, sanatçıları neler düşünüyorkar?

□ Yaşa Kemal, bir konuğunda, eşkiyalık bir genelik olduğu için Anadolu'da eşkiya oyuları, eşkiya turküler ve eşkiya halayları çıktıığını söyleyip ve "memleketimizde çok zengin bir eşkiya edebiyatı var" diyor.

Gerçekten de, özellikle Halk Şiirinde başkaldırı ve direnme edebiyatına kaynaklık edecek çok yoğun ürünlere rastlanıyor. Özellikle 'halk anlatı turküler' olarak nitelendirilen bu ürünler, anonim halk edebiyatının en zengin kollarından birini oluşturur ve toplumsal halk tarihi açısından büyük önem taşır.

Eşkiyalığın modern edebiyattaki yansımı ise başlı başına bir inceleme konusudur. Bildiğim kadar bu konuyu şir düzleminde ilk gündeme getiren Ziya Gökalp'tır. Gökalp, "Şakî İbrahim Destanı"nda (1908), Diyarbakır eşrafından bir ailinin çocuğu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir üyesi olarak, Millî Asireti Reisi ve Asiret Süvari Alayı Komutanlarından İbrahim Paşa'ya karşı çıkar ve onu 'eşkiya', eylemlerini de 'eşkiyalık' olarak nitelendirir.

Bu temayı önce hikaye (Yalnız Efe-1918), sonra roman (Yalnız Efe/Anadolu romanı-1919) olarak işleyen Ömer Seyfettin, bu temanın ilk anlatı ürününü verir. Ömer Seyfettin, hikaye ve romanın kahramanı Yalnız Efe'yi, bir eşkiya olarak idealize eder.

Belirlemelerime göre, eşkiyalık daha sonra Osman Cemal Kaygılı, Sadri Ertem, Hüseyin Rahmi Gürpinar, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Hasan Kiyafet, Behzat Ay, Timur Karabulut, Ömer Polat, Bekir Yıldız, Osman Şahin, Ümit Kaftancıoğlu, Mustafa Yeşilova, Yılmaz Güney ve Orhan Pamuk tarafından hikaye, film hikayesi, köy-gezi notu ve roman olarak edebiyat gündemine getirilir.

Bunların tümü üzerinde aynı aynı durmaya olanak yoktur. Zaten bu olgunu özellikle roman yoluyla edebiyat gündemine getirenler Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'dir. Yılmaz Güney ise konuya bilincle yaklaşarak, sorunu sinemaya aktarır.

Yaşar Kemal'in ünlü romanı İnce Me-

med'in ilk cildi 1955 yılında yayımlanır ve büyük yankı yaratır. Kemal Tahir ise Rahmet Yolları Kesti'yi bundan iki yıl sonra 1957'de ve İnce Memed'e bir tepe olarak çıkarır. Bu iki roman zaman içinde çeşitli polemikle konu olur ve sonunda iki yazar bir lisans tezi dolayısıyla konuya ilişkin görüşlerini açıklıkla dile getirirler. Görünüşte aynı dünya görüşünü paylaşmalarına rağmen, iki yazar nerdede tamamen karşı görüşler savunurlar.

Ayrıca söylemek gerekirse Kemal Tahir'in romanını ve bu tezdeki görüşlerini, toplumcu dünya görüşüyle bağdaştırmayan olağan yoktur. Bu yüzden, romanını "Eşkiyalık ve Kemal Tahir" konulu yazımı (bkz. Yeni Ortam, 15.6.1973) Eşkiyalık konusundaki lisans tezinde ileri sunduğu görüşlerini de "Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri" konulu sözkonusu çalışmanın ilgili bölümünde eleştirmiştir. (Bu konuda çalışmanın 99-107 sayfalarına bakılabilir.)

İkinci kitabım, 1978'de TÖB-DER'ce yayımlanan KÖY ENSTİTÜLÜ YAZARLAR OZANLAR adlı inceleme-antoloji çalışması.

Kitap, Köy Enstitüsü çıkışlı yazar ve ozanları topluca tanıtmayı amaçlıyor. Kitabın birinci bölümünde, konusunu köylülükten alan edebiyat ürünleri topluca değerlendiriliyor. İkinci bölümde, 50 sayfada Köy Enstitüsü çıkışlı sanatçı; yaşam öyküleri, sanat anlayışları, eserlerinin incelenmesi ve eserlerinden örneklerle tanıtılıyor.

Daha önce başka ülkelerde doktor a konusu olan Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı konuları, ilk kez bu çalışmaya bir bütünlük içinde kitap boyutunda sunuluyor.

□ EŞKIYALIK VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ geniş oylulu bir çalışma Yararlandığınız kaynaklar, çalışma biçimi ve kitapta yer alan konulara ilişkin bilgi verir misiniz?

□ EŞKIYALIK VE EŞKIYA TÜRKÜLERİ, büyük boy 400 sayfalık bir inceleme-antoloji çalışması. Inceleme bölümyle, Çağdaş Gazeteciler Derneği 1980 İnceleme-Araştırma Ödülü'nde alan çalışma; tarihsel ve güncel boyutlarıyla eşkiyalık olgusunu ve bu alanda yaratılan halk türkî ve ağıtlarını öyküleriyle veriyor. Inceleme bölümünün geniş bir özeti 1980 Şubatında Demokrat gazetesinde yayımlandığında üç davaya konu olmuştur. Bunların ikisinden beraat etmiş, birindense üç-buçuk ay hüküm giymiş ve bu cezam ertelenmiştir. Çalışma kitaplaştırıldığında, dava konusu olan ogeler çıkarıldı.

Çalışmayı başlangıçta "Toplumsal Halk Tarihi ve Başkaldırı-Eşkiya Türküleri" adıyla yayımlamayı düşünmüştüm. Ancak sonrasında "Toplumsal Halk Tarihi"nin iddialı bir ad olduğunu düşünerek bundan vazgeçtim. Şimdiki adının içeriğine daha çok uyacağımı düşündüğünden, bu adı yeğledim.

Kitabın inceleme bölümünde, yerli ve yabancı kaynaklara dayanarak 'eşkiyalık ve başkaldırı' olguları irdeleyen, bu olguların çeşitli târsîlîlere dönenlerde yükseldiği işlevler ile çeşitli toplumlarda aldığı görünümler yansıtılmaya çalışılıyor. Antoloji bölümündeyse, çok geniş bir kaynak taramasına ve doğrudan derlemelere vaslanılarak, 300 dolayında eşkiya ve efe türküsü öyküleriyle veriliyor.

Eşkiya türkülerinde başkaldırı, hüzün ve acı içe geçmişdir. Bunlar bir anlamda 'acılı başkaldırı türküleridir.' ve toplumun somut olaylarından kaynaklandıkları için halkın toplumsal tarihi açısından büyük önem taşırlar.

Antoloji bölümündeki eşkiya türkî ve ağıtlarının yaklaşık üçte ikisinin ilk kez öyküleriyle birlikte günümüzde çıkarılmış olmasının halk edebiyatı adına bir kazanım sayılacağını umuyorum.

□ Kisaca öteki eserlerinizden söz eder misiniz?

İlk çalışmam 1973'te yayımlanan bir inceleme: TEVFIK FİKRET. T. Fikret'in devrimci edebiyata getirdikleri ile M. Kemal üzerindeki etkisi gibi konularla, ilk kez yayımlanan unlu Harb-i Mukades (Kutsal Savaş) şiiri, çalışmanın orijinal yönleri sayılabilir.

İkinci kitabım, 1978'de TÖB-DER'ce yayımlanan KÖY ENSTİTÜLÜ YAZARLAR OZANLAR adlı inceleme-antoloji çalışması.

Kitap, Köy Enstitüsü çıkışlı yazar ve ozanları topluca tanıtmayı amaçlıyor. Kitabın birinci bölümünde, konusunu köylülükten alan edebiyat ürünleri topluca değerlendiriliyor. İkinci bölümde, 50 sayfada Köy Enstitüsü çıkışlı sanatçı; yaşam öyküleri, sanat anlayışları, eserlerinin incelenmesi ve eserlerinden örneklerle tanıtılıyor.

Daha önce başka ülkelerde doktor a konusu olan Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı konuları, ilk kez bu çalışmaya bir bütünlük içinde kitap boyutunda sunuluyor.

1984'te yayımlanan üçüncü çalışmam HALK HAREKETLERİ VE ÇAĞDAŞ DESTANLAR. Bu, bir inceleme-örneklemeye çalışmasıdır. Nazım Hikmet'in, Anadolu halk hareketlerinin kaynaklarını ve boyutlarını bütün canlılığıyla ortaya koymak amacıyla "Şeyh Bedrettin Destanı"yla başladığı şîrsel gelenegi düzelişi biçimde sürdürden çağdaş destanlarla, bunların kaynaklandığı halk hareketleri bu kitabın konusunu oluşturuyor. Bu nedenle çalışmaya, halk hareketlerinin belgesel-şîrsel öyküleri gözüyle bakılabilir.

Çalışmada incelenen halk hareketleri ile destanlar şunlar:

- Babailer Eylemi ve Destanı,
- Bedreddin Eylemi ve Destanı,
- Şah Kulu Baba Eylemi ve Destanı
- Pir Sultan Abdal Eylemi ve Destanı
- Atçalı Kel Mehmet Eylemi ve Destanı

□ Gündemde neler var?

□ Yakında YAZKO tarafından HALK GÜLMECESİ konulu bir inceleme-örneklemeye çalışılamayı planlıyorum. Şu sıralar yoğun biçimde PİR SULTAN çalışıyorum. Önümüzdeki yıl bu çalışma ile "Halk Hareketleri ve Çağdaş Destanlar"ın genişletilmiş yeni basımının okuyucu karşısına çıkacağını sanıyorum □

Demokrasi Demokratik Eğitim

Sezai Kaynak

Bugünlerde iyice unutulmuş, unutturulmaya çalışılmış "Demokratik Eğitim" kavramını niçin çok önemsememiş sorusuna verilecek cevap, son yıllarda en ağır saldırlılarla ugayan ve tahrif edilen alanın eğitim alanında olmasızdır. Eğitim yaşamındaki yıkım ve kayıpların sadece bugünü değil, geleceği de ilgilendirdiği hepimizin bildiği yalnız bir gerçekliktir. Bir küçük örnek, konunun hangi aşamaya getirildiğinin delilidir. Ağustos ayında, gazetelerde yer alan bir haberde, bir özel okula kayıt için yarım milyon lira bağış zorunluluğundan söz edilmektedir. Anayasada yer alan eğitimden yararlanma hakkı ve esitliği maddesine karşın, 85 Türkiye'sindeki bu realite, ayda 50 bin lira maaş alan bir işçi ve memur çocuğuya, 500 bin lira bağış vererek bu okullara kayıt yaptırabilen "İş Bilen, iş bitiren" çevrelerin çocukları arasındaki eğitimde eşitsizlik uğurumunun büyüklüğünü ortaya sermektedir.

Bu yazımızda, öncelikle demokrasi kavramından yola çıkıp, eğitim olayını ve demokrasi mücadeleinin önemli bir yanını oluşturan demokratik eğitim konusunu kısaca irdelemeye çalışacağız.

YAŞAMA BİÇİMİ OLARAK DEMOKRASİ

Tarihimize ve geleneklerimizde gerçekten demokratik bir birikim, uzun erimli demokratik geleneklerden bahsetmek oldukça zor. Örneğin, Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyu, asker ve sivil bürokrasının yönetimindeki merkez tarafından, yukarıdan aşağı buyrukla yonetilmiştir. Aşağıdaki şiir bu konunun özeti: Salvari şaitağ Osmanlı/Egeri kaltağ Osmanlı/Ekerken yoğun/ Yiyende ortağ Osmanlı.

Gördüğü gibi, Osmanlı'nın yöneti-

mi demokrasının temel prensibi olan "Diyalog'a değil, buyurganlığın temeli olan tek yanlı "buyruk"lara dayalıdır. Meşrutiyet hareketlerine baktığımızda, Anaya ve Meclis için yapılan ilk mücadeleleri incelediğimizde, ilginç bir özellik çıkmaktadır: karşımıza; batıda görüldüğü gibi, bu kavgaların içinde aristokrasie ya da krala karşı kendi çatılarının mücadeleini veren burjuvalar, daha fazla ekonomik bağımsızlık arayan kentler, çağına göre burjuazisinin yanında yer almış halk yiğinları yotur. Demokratik mücadele geniş toplumsal katmanların merkeze verdiği hak davası olmamıştır. Merkezi devlet bürokrasisinin kendi iç mücadeleleri olmuştur. Bir anlamda, imtiyazlı memurlara karşı, imtiyazsız memurların yürütüğü hareketlerdir. İkinci Meşrutiyetin ayrıcalığıyla, çağdaş bilimin etkisine girmiş, Fransız ihtilalinden etkilenmiş, yenilikçi asker niteliği ağır basan bürokrasının, tutucu ve gelenekçi bürokrasiyle kavgasıdır. Beri yanda, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyeti gerçekleştirme kavgası da, vatansever ve bağımsızlıktan yana olan asker ve sivil bürokrasının işbirlikçilere karşı geliştirdiği bir mücadele olarak başlamamış mıdır?

1920'li yıllarda sonra ülkemizde demokrasi mücadelebine örnek sayılacak toplumsal çıkış, grey ve talepler rastlıyor. Ne var ki, siyasal tarih ve geleneğimizde demokrasi evrensel boyutlara oturtulamamıştır. Çalışan tüm kesimlerin örgütsel yapı içerisindeETIME katılımlarının önüne hep engeller getirilmeye çalışılmıştır. En doğal ekonomik ve demokratik talepler bile polisiye önlemlerle susturulmak istenmiştir. Böylece, demokrasının tamamlayıcı ve uzantısı olan hoşgörü, diyalog yanında, örgütlenme ve katılım zemini ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

EĞİTİM

Bilindiği üzere, eğitim herseyden önce insanı bir ilişkiye ifade eder. O, kendi kendini üreten subjektif bir oluşumu değil, insanın nesnel ilişkilerinden doğan ve bu ilişkilerin karakterine göre şekillenen bir faaliyet türündür. Bir cümleyle anlatılmak istenirse; eğitim, insanın insanlaşması sürecini etkileyen bir çabasıdır. Eğitim faaliyetinin amacı ise, insanları yetenekleri doğrultusunda geliştirmek ve böylece üretim planlamasına etkide bulunmak olarak tanımlanabilir. İnsan salt kendisi için gerekli olan nesneleri üretmekle kalmaz, üretken insanı da oluşturur. Bu gelişime, eğitimin üretimle bağlantısını vurgular. Eğitim, üretimin kaçınılmazlığı açısından zorunlu, düşünceye bağımlı olarak ortaya çıkıp geliştiği için de bilinçli bir insanfaaliyetidir.

Emeğin eğitilmesi için, insan emeği, eğitimin varoluş koşulu olarak bilgi, değişim ve yeni eğitim araçları; eğitimi, bağımsız bir faaliyet göreceli olarak üretimin dışında, ama onu etkileyen bir ugara haline getirir.

Kuşkusuz eğitim, insanların toplumsal ilişkileri içinde toplumsal bir karakter taşıır. Toplumların gelişim tarihi, toplumlardaki ilişkilerin gelişim tarihidir. Ve eğitim, bu gelişimin önemli bir ögesidir. Toplumsal gelişimin tüm kurallarını yansıtır. Sonuçlarını doğasına sindirir.

Eğitimin niteliği üretim güçlerinin gelişmesini doğrudan etkiler. Çağımızda eğitimi dar ulusal sınırlar içine hapsetmek hiç mümkün değildir. Günümüzde eğitim ortak evrensel bir karakter taşımaktadır.

Eğitim, öğretimi de kapsayan geniş anlamlı bir kavramdır. Farklı dünya görüşüne sahip pedagoglar tarafından değişik biçimlerde tanımlanmakla birlikte, hepsi ortak olan taraf eğitimin insan kişiliğini belirli doğrultuda biçimlendirmeye yönelik olduğunu. Ünlü Sovyet pedagog'u M.I. Kalinin söyle diyor:

"Bana göre eğitim, eğitimci tarafından dilenen niteliklerin eğitilene așılması için, onun psikolojisine yapılan belli amaca yönelik ve sistematik etkidir. Pedagoglar onun yalnızca bilim değil, sanat olduğu kanısındadırlar. Onlar okul eğitimini göz önüne almaktadırlar ki, böylesi kuşkusuz sınırlı bir görüşür. Bir de hayat okulu vardır ve orada kitelerin durmaksızın eğitilmesi olayı sürekli olarak yaşanmaktadır, orada eğitimi bizzat hayattır."

Sınıflı toplumlarda eğitim sınıfsal bir olaydır. Çünkü, kişiye aşılanmak istenen dünya görüşü, ahlak anlayışı, kişinin yaşadığı toplumdaki egemenlerin dünya görüşü ve ahlak anlayışı olacaktır.

Örneğin, feodal bir toplumda eğitim feodal beyin egemenliğini sürdürerek doğrultudur. İnsanlara aşılanan dünya görüşü ve tüm değer yargıları bu amaca yönelik olacaktır. Din bu görevi yüklenmiş, insanların toprakla birlikte alınıp satılmış en doğal olay olarak bilincle yerleştirilmiştir.

Kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu ülkemizde, Bağdat Caddesi Gençliği, Tunah Hilmi Gençliği, alınıp satılan kadınlar, pek çok ahlakî değer yargılının, maddi ve manevi anlamda alt üst oluşu, "kitabına uygun" düşmüyormu? Ne okuduğu sorulduğunda 'Ret Kit, Tommiks, Teksaş' adlarını sıralayan Sayın Başkanın, ya da 'Kanlı gömlek giyip' meydana çıktığını övünç söyleyen sayın Eğitim Bakanının davranışlarının yetişen gençlige iyi örnek olduları söyleyebilir mi? Salt bu örnekler yaşının tüm alanlarındaki demokratikleşmenin, üretken, yaratıcı, araştıran, soran, soruları hiç tükenmeyen insanlar yetiştirmenin, önemini ortaya koymuyor mu?

DEMOKRATİK EĞİTİM

Demokratik eğitim kavramı konumuzun en can alıcı noktası olarak karşımıza çıkmaktadır, çünkü Genel Müdür'ün her delege iktidar zamanında ve çok uzun süren başarılı olmasa da becerikli yönetiminde olduğu gibi, şimdiki yönetimde de "T.C. Devlet Tiyatroları" ne yazık ki, gerçekten "Devlet Tiyatroları" olmuş, askeri ya da sivil iktidarın "Hükümet Tiyatroları" olmaktan kurtulamamıştır... Bunu bilerek oyunları göndermemen nedeni, bu durumu belgelemek ve ilerde yazacağım tiyatro anılarında bu durumu belgeleriyile Türkiye'ye ve gelecek kuşaklara duyurmaktır" diyor.

AZİZ NESİN'E VERİLEN VE VERİLMEMEN YANIT

Tiyatro sanatı düzeyleri çok yüksek ülkelerde, radyolarında, özel, ödenekli ve resmi tiyatrolarında oynanan Aziz Nesin'in oyuları Devlet Tiyatroları'nda oynatılmıyor.

13 oyundan oluşan iki ciltlik kitabıyla Devlet Tiyatroları'na iki yıl önce başvuran Aziz Nesin'e verilen yanıt, yaşanılan dönemdeki Devlet Tiyatroları'nın ne durumda olduğunu somut bir göstergesidir.

Yazara verilen yanıtta, üç oyunun daha önce oynandığı gereklisiyle sahneye konulamayacağı; iki oyununsa 1964 yılında "Edebi Kurul" ca reddedildiği gereklisiyle oynanamayacağı belirtilmekte, kalan sekiz oyun hakkında ise incelendikten sonra bilgi verileceği söylenmektedir.

Oysa, Devlet Tiyatrolarında, daha önce oynanan oyunların da sahneye konulduğu bilinmektedir.

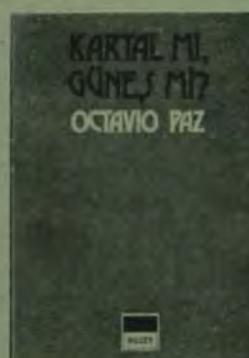
21 yıl önceki 'Edebi Kurul'un anlayışının hâlâ sürdürünü gösteren ikinci yarntsas, ülkemiz tiyatro tarihinin ilginç bir sayfasını oluşturacaktır.

İncelenip bilgi verileceği söylenen sekiz oyun hakkında suskuluksa yönetimin çaresizliğinin işaretidir.

Aziz Nesin Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği yazida: "Oyunları gönderir ve başvururken, böyle bir dönemde onların Devlet Tiyatroları'nda sahnelenmeyeceğini biliyordum. Çünkü eski Genel Müdür'ün her delege iktidar zamanında ve çok uzun süren başarılı olmasa da becerikli yönetiminde olduğu gibi, şimdiki yönetimde de 'T.C. Devlet Tiyatroları' ne yazık ki, gerçekten 'Devlet Tiyatroları' olmuş, askeri ya da sivil iktidarın 'Hükümet Tiyatroları' olmaktan kurtulamamıştır... Bunu bilerek oyunları göndermemen nedeni, bu durumu belgelemek ve ilerde yazacağım tiyatro anılarında bu durumu belgeleriyile Türkiye'ye ve gelecek kuşaklara duyurmaktır" diyor.

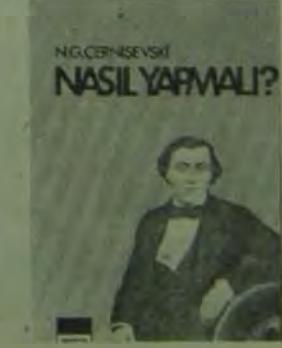
Bizim de dileğimiz, Aziz Nesin'in dileği gibi:
"Devlet Tiyatrolarının gerçekten Devlet Tiyatroları olması..."

KUZEY YAYINLARI

İLYA EHRENBURG

ANILAR

Gizli Eğitimsizlik

Ahmet Öztuncer

Öğrenme olayı, gözlem ve deneyimlerin yanısıra düşünce alışverişine dayanıyor büyük ölçüde. Bu alışverişte, çeşitli araç ve gereçleri birinden farklı düzeyde etkinlikle kullanıyoruz. Bu bağlamda, ülkemizdeki öğrenim kademelerinde sözsel ve matematiksel anlatımın oldukça önemli bir yeri var.

Matematiği bir anlatma ve anlama aracı olarak ele alıyoruz. Sözsel bir anlatımın yazılında farklı ulusal diller kullanılıyor. Bu sözsel anlatımın matematiksel yazılışı ise ulustan ulusa değişiyor. Bu açıdan matematiğe evrensel bir dil olarak bakabiliriz. Yarattığımız olağanlarla düşünce alışverişinin çok daha kısa, öz, açık ve kesin biçimde sağlanabildiği bir dil... Onun bu özelliği, hemen hemen her dalda matematikten yararlanabilecek olanlarını da içinde taşıyor. Bildığınız gibi, bir matematik probleminin çözümünde, problemdeki sözsel anlatım matematiksel bağıntıları biçiminde yazıldıktan sonra gerekli işlemler yapılır. Ben bunun tersini yaptım. Basit bir probleme ilgili matematiksel bağıntıları verip bu bağıntıların sözsel biçimde ifade edilmesini istedim. Ve bu düşünmemi, Ankara'nın çeşitli liselerinden üniversite sınavlarına hazırlık amacıyla bir araya gelmiş, 50 kadar sınıf öğrencisine uyguladım. Söz konusu problem, konu ile ilgili tanımlamaları ilkokul 5'te verilen cinstendi... Öğrencilerin dörtte üçünden ilginç, ilginç ne kelime, konukunç yanıtalar aldı! Olayı ve ona ilişkin duygularını birileriyle paylaşmak istedim... Amacım, öğrencilerimi aşağılamak değil.

Şimdi, sorumuzu ve ona verilen yanıtlardan bazılarını görelim.

Soru: Yarıçapları r_1 , r_2 olan iki çemberin çevreleri C_1 , C_2 'dir

$C_2 = C_1 + \pi^2$ ve $r_2 = r_1 + X$ ise $X = ?$

Yukarıda matematik diliyle verilmiş problemi, yazı diliyle ifade ediniz.

Yanıtlar:

“Çevresi eşit olan C 'lerin ve r 'lerin birbirine eşit olduğu söyleniliyor. Yalnız r 'lerde X verilmiş. Bunu yani X 'i π^2 'ye

şist olarak yazın ve çözün.”

“İki çember veriliyor. İkinci çemberin çevresi, birinci çemberin π^2 oluyor. İkinci çemberin r_2 , birinci çemberin yarıçapını X değerini soruyor.”

“Burada çemberin ikinci çevresi birinci çevreye π^2 ye eşit çemberin yarıçaplarından ikinci ise r_1 ve X ise eşit olduğundan bu eşitlikten faydalananarak X 'in ne olduğunu soruyor.”

“Burada iki çemberin yarıçaplarını ve rip çevrelerini C_1 , C_2 eşitledi. Burada bu çemberlerin birini $C_2 = C_1 + \pi^2$ eşitledi. Diğer çemberin $r_2 = r_1 + X$ olduğuna göre burada X ne olmalıdır ki $r_2 = r_1 + X$ neye eşit olmalıdır?”

“Çevreleri eşit olan iki çemberin π sayısı ile toplamları ve yarıçapları eşit iki çemberin X sayısı ile toplamında X sayısının değeri nedir?”

“İkinci çevre, birinci çevre nin π^2 sinin toplamına eşittir. İkincinin çapında birinci çapının X fazlasına eşitmiş o zaman X nedir.”

Şekilde verilen bu çemberlerin arasındaki bağıntı büyük çemberin çevresi küçük çember artı π kadardır ve bununla beraber büyük çemberin yarıçapı küçük çemberin yarıçapının yarısıdır. Buna göre denklemi kurup X 'i bulun.”

“Çaplarının oranı küçük olanın π^2 ile toplamı kadardır. Çaplarının oranı ise küçük çap ile X sabitinin toplamasıdır. buradan X sabiti nedir?”

“İki çemberin çevreleri C_1 ve C_2 dir. İkinci üçgenin çevresi birincisinden π^2 fazladır. İkinci üçgenin çapı birinci üçgenin üçgenin çapından X fazladır. Bu na göre R_2 nin R_1 'den farkı nedir?”

“ $C_2 = C_1 + \pi^2$ = eşitmiş çaplarında $R_1 + R_2$ = arasındaki fark soruluyor.”

“Bu problemde bağıntılı olarak yarıçapla çevreleri verilmiştir. Bu ikisinin yardımıyla X 'i bulunacak.”

“ $C_2 = C_1 + \pi^2$ ve $R_2 = R_1 + X$ oluyorsa burada X nedir?”

“ $r_1 = r_2 - C_1$, $C_2 - r_1 = r_1 + X = C_1, C_1 + X^2$ ”

“ r^2 yarıçaplı çemberin çevresi $C_2 = C_1 + \pi^2 C_1$ 'nin çevresi ve r^2 'sının arasında bir bağıntı $C_1 = \pi^2 r^2$ $C_2 =$ vardır...”

“...” (Bir şey yazamamış.)
“Çevresi eşittir. $C_1 + \pi^2$ sine ve R_2 eşittir R_1 'in X olursa X eşittir nedir?”
“İkinci çemberin çevresi π^2 eşittir. İkinci çemberin yarıçapı $+ X$ 'e eşittir.”
“...”nın C , le toplamı C , eşit ve yarıçap ne $\times$ toplamında yarıçap verdiğine göre X 'in değeri nedir?”
“İcice iki çemberin büyüğünün çevresi küçüğün çevresi ve toplamı kadardır. Büyük çemberin yarıçapı küçük çemberin yarıçapı ve X ile toplamı kadardır. X nedir?” (Öğrenci, yurt dışından gelmiş olabilir.)

Evet, durum böyle... İçimden “Ya korkulu bir düş görüyorum, ya da bu öğrenciler benimle kafayı bulmuşlar” diyorum. Ama bu, yaşanan bir gerçeğimiz. Binlerce çocuk okula gitmek. Fakat bunların kaçtı, okudukları dersliğin kapısının üzerinde belirtilen sınıfta?... Hepimizin bildiği gibi, bu durumun çok çeşitli nedenleri var. Birtakım olağanlıklar da ileri sürülebilir. Sürelibilir ama, son derece basit kavramları sindirememenin, başka önemli nedenleri de olsa gerek... Yukarıda, öğrencilerin soruma verdikleri yanıtlar yalnızca elde edilen sonuçlardır. Nasıl bir eğitim dizgesi var ki, bu tür sonuçlar elde ediliyor? Bir kez, dersler kitaplardaki yazılı bilgilerin öğretmen tarafından öğrenciyeye aktarılması işlenmiş oluyor. Dersle ilgili ya da dersin dışında başka etkinliklere kitleSEL olarak pek rastlanmamıyor. Aile baskısı, okul disiplini ve notla korkutma bir kışkaç gibi çalışıyor. Tüm bunlar, dersleri oldukça sıkıcı, hatta çekilmek yapıyor. İşlevsiz kılınan öğrenciler yeteneklerini geliştiremez halde getiriliyor. Yalnız, onlar günde bilmem kaç saat oturup ders dinlemek ve sorulduğunda, anlatılanları papagân gibi aynen yinelemekle yükümlüler. Kullandığım bu, “yükümlüler” sözü bende “hükümlüler” gibi bir çağrı yapısım yapıyorum...

Yazımı başlarken öğrenme olayının büyük ölçüde düşünce alışverişine dayandığını belirtmemistim. “Alışveriş” sözcüğünde bir “karşılıklı eylem” anlamı var. Sözcünü ettigimiz işleyi ise böyle bir alışverişin “yeri yok. O zaman ‘öğrenme’nin de yeri yok!”

Bir aksaklı ve eksiklik olduğunun yetkililer de farkında. Şimdi de, üniversitelerimizde bile Türkçe dersi okutuluyor. Okutuluyor ama, bugün dilimizi en iyi, en güzel biçimde kullanan yazarlarımıza ne ölçüde yer veriliyor? Gazetelede hep birtakım sınırlamaların, yasaklamaların haberleri var. Kitap yazma seferberliği açılmış, olgunluk sınavı tartışması da gündeme. Ama, bu girişimler çağdaş yaklaşımlarla ele alınıyor, çağdaş kafalarca yürütülüyor mu? Gerek laikliği zedelenen; gerekse düşünce özgürlükleri ciddi biçimde sınırlanan bir toplumda “öğrenme” den söz edilebilir mi?...

KALEM YAYINLARI

bağcı TİCARET KOLL. STİ.

Mobilyada ESTETİK
Mobilyada ÜSTÜN KALİTE
Mobilyada UCUZLUK

ILHANİLHAN KİTABEVİ

TÜRKÇE
İNGİLİZCE/ALMANCA/FRANSIZCA
DİL/SÖZLÜK

EDEBİYAT TOPLUMBİLİMLER

Bayındır Sok. 27/A Yenişehir
ANKARA Tel: 33 14 22

SU ÇORUĞU

Ahmet Telli
DÖVÜŞEN ANLATŞIN

ARDIC YAYINLARI
BAYINDIR SOK NO 1/B ANKARA

TEMPO IBM

COMPOSER-SELECTRIC
Kitap-Dergi-Tez
Dizgi Servisi
Konur Sok. 9/18 Kızılay
ANKARA Tel: 18 34 65

SEYTANLAR John Whiting

Kırmızı Güller Arnold Wasker

Kökler Sean O'Casey

Aydınlanma Çağı Fransız Yazını Berke Vardar

KUZEY YAYINLARI

erol mağazaası

kartvizit fatura
etiket-zarf
reklam kart
antedil kağıt
davetiye broşür-kutu

Sağlık Sok. No: 53
Kızılay ANKARA
Tel: 31 83 56

ULUCANLAR MATBAASI

Ziya Gökalp Cad.
No: 36 ANKARA

Tel: 31 59 48

DİZE ŞİİR KİTAPLARI
Veysel Colak-Ötesi yar
Yusuf Alper-Kanayan şirler

DİZE ŞİİR SERGİSİ
Ekim 85 te
çıkıyor

DAYANIŞMA YAYINLARI
Şenol Sanhan-Kafes
Habil Bektaş-Adresinde yoktur.

Kalem
basın yayın dağıtım tanıtım
ticaret ve sanayi limited sti.

Merkez: Anadolu Cad. 677/1, Şemikler-İzmir, Tel: 11 82 71
Şube: Şehit Adem Yavuz Sok. 16/14, Kızılay-Ankara, Tel: 25 79 65

EN GÜZEL DOSTLUK ARMAĞANI

BİLİM ve
SANAT

'ın yıllık aboneleri dergilerini
300 lira yerine 180 liraya
ediniyorlar. Bilim ve Sanat'a abone olun,
dostlarınızı abone yapın. Bilim ve Sanat
aboneliği armağan ederek dostlukları
pekiştirin.

5. yılında

BİLİM ve
SANAT

aydınlığımız

Bilim ve Sanat'ın 3. ve 4. ciltleri 3000'er liradan
satılmaktadır.

- Abone: Yıllık 2200, altı aylık 1200 liradır. Yurtdışı yıllık 40 DM
- Adres: Sümer sok. 36/1-A Kızılay-Ankara
Posta Çek No: 12526-1